

**TÜRKİYE'DE TÜKETİCİ KREDİSİ TALEBİNİN
GELİR VE FAİZ ESNEKLİĞİ
(2005-2018 DÖNEMİ İÇİN BİR UYGULAMA)**

Sena GÜLTEKİN

**Yüksek Lisans Tezi
İktisat Teorisi Anabilim Dalı
Doç. Dr. Ergün AKTÜRK
2019**

Her Hakkı Saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT TEORİSİ ANABİLİM DALI

Sena GÜLTEKİN

TÜRKİYE'DE TÜKETİCİ KREDİSİ TALEBİNİN GELİR VE FAİZ
ESNEKLİĞİ
(2005-2018 DÖNEMİ İÇİN BİR UYGULAMA)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Ergün AKTÜRK

ERZURUM-2019

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

24/07/2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "Türkiye’de Tüketici Kredisi Talebinin Gelir Ve Faiz Esnekliği (2002-2017 Dönemi İçin Bir Uygulama)" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim *.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

24.07.2019

Sena GÜLTEKİN

* LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE

.....
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlerle ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

F-83/00/22.12.2016

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Ergün AKTÜRK danışmanlığında, Sena GÜLTEKİN tarafından hazırlanan bu çalışma 24 / 07 / 2019 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından. İktisat Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Yusuf AKAN

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Ergün AKTÜRK

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Şakir DIZMAN

İmza:

İmza:

İmza:

Prof. Dr. Sait UYLAŞ
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR DİZİNİ	VII
TABLolar DİZİNİ	IX
ŞEKİLLER DİZİNİ	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SİSTEMİ

1.1. TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNE GENEL BAKIŞ	3
1.1.1. Türk Bankacılık Sisteminin Tarihsel Gelişimi	4
1.1.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem (1847-1923)	5
1.1.1.2. Ulusal Bankacılık Dönemi (1923-1933).....	7
1.1.1.3. Kamu Bankacılığı Dönemi (1933-1945)	8
1.1.1.4. Özel Bankacılık Dönemi (1945-1960).....	9
1.1.1.5. Planlı Dönem (1960-1980)	10
1.1.1.6. Liberalleşme Dönemi (1980-1990).....	12
1.1.1.7. Kriz Dönemi (1990-2001)	13
1.1.1.8. Yeniden Yapılandırma Dönemi (2001-...).....	16
1.1.2. Türk Bankacılık Sisteminde Temel Sorunlar	17
1.1.2.1. Ekonomik İstikrarsızlık	18
1.1.2.2. Yüksek Kaynak Maliyeti	18
1.1.2.3. Haksız Rekabet Koşulları	19
1.1.2.4. Teknolojideki Hızlı Gelişmeler	20
1.1.2.5. Özkaynakların Yetersizliği	21
1.1.2.6. Dışa Açık Olmama	21
1.1.2.7. Holding Bankacılığı.....	22
1.1.2.8. Denetim Yetersizliği	23
1.1.2.9. Kamu Bankalarının Sistem İçindeki Ağırlığı	23
1.1.3. Türk Bankacılık Sisteminde Finansal Riskler	24
1.1.3.1. Faiz Oranı Riski	25

1.1.3.2. Döviz Kuru Riski	26
1.1.3.3. Kredi Riski	27
1.1.3.4. Likidite Riski	28
1.1.3.5. Piyasa Riski	29
1.1.3.6. Sermaye Riski	30
1.1.3.7. Operasyonel Risk	31
1.1.4. Türk Bankacılık Sisteminde Finansal Krizler	32
1.1.4.1. Bankerler Krizi	33
1.1.4.2. Körfez Krizi	34
1.1.4.3. 1994 Krizi	35
1.1.4.4. 1997 Asya Krizi	36
1.1.4.5. 1998 Rusya Krizi	37
1.1.4.6. 2000 Likidite Krizi	37
1.1.4.7. 2001 Şubat Krizi	39
1.1.4.8. 2008 Küresel Krizi	40
1.1.5. Türk Bankacılık Sisteminde Yeniden Yapılandırma ve Düzenlemeler	41
1.1.5.1. Güven Ortamının Oluşturulması	43
1.1.5.2. Yasal Düzenlemeler	44
1.1.5.3. Finansal Düzenlemeler	45
1.1.5.4. Yapısal Düzenlemeler	45
1.1.5.5. Operasyonel Düzenlemeler	47
1.1.6. Türk Bankacılık Sisteminde Basel Kriterleri	48
1.1.6.1. Basel I Kriterleri	49
1.1.6.2. Basel II Kriterleri	50
1.1.6.3. Basel III Kriterleri	53

İKİNCİ BÖLÜM

TÜKETİCİ KREDİLERİ VE ESNEKLİK

2.1. KREDİ VE TÜKETİCİ KREDİSİ	56
2.1.1. Kredi Kavramı	56
2.1.2. Kredi Türleri	57
2.1.2.1. Konularına Göre Krediler	59

2.1.2.2. Veriliş Amacına Göre Krediler.....	59
2.1.2.3. Niteliklerine Göre Krediler	59
2.1.2.4. Vadelerine Göre Krediler	60
2.1.2.5. Teminatlarına Göre Krediler.....	60
2.1.2.6. Kaynaklarına Göre Krediler	61
2.1.2.7. Sektörlere Göre Krediler.....	61
2.1.3. Tüketici Kredisi	61
2.1.3.1. Türkiye’de Tüketici Kredileri.....	62
2.1.4. Esneklik	67
2.1.4.1. Talebin Fiyat Esnekliği.....	68
2.1.4.2. Nokta Esnekliği	69
2.1.4.3. Yay Esnekliği.....	69
2.1.4.4. Talebin Gelir Esnekliği.....	70
2.1.4.5. Talebin Çapraz Esnekliği.....	70
2.1.5. Tüketici Kredisi ve Esnekliğe İlişkin Literatür Taraması	71
2.1.5.1. Tüketici Kredileri Hakkında Literatür	71
2.1.5.2. Konut Kredisi Hakkında Literatür	76
2.1.5.3. Taşıt Kredisi Hakkında Literatür	82
2.1.5.4. İhtiyaç Kredisi Hakkında Literatür	84

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE ÖNEMİ

3.1. VERİ VE METODOLOJİ.....	85
3.1.1. Çalışmaya Dâhil Edilen Değişkenler	85
3.2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE MODEL.....	86
3.2.1. Zaman Serileri	87
3.2.1.1. Durağanlık Analizi.....	87
3.2.1.2. Birim Kök Testi	88
3.2.1.2.1. Dickey-Fuller (DF) ve Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF)	88
3.2.2. Eşbütünleşme Testi.....	90
3.2.2.1. Sınır testi (Bounds test) yaklaşımı	91
3.3. ÇALIŞMA BULGULARI.....	91

3.3.1. Birim Kök Analizi Sonuçları.....	92
3.3.2. Uzun Dönem İlişkinin Varlığının Araştırılması.....	94
3.3.2.1. Tüketici Kredisi	94
3.3.2.1.1. Uzun dönem ARDL Eşitliğinin Tahmini	95
3.3.2.1.2. Kısa Dönem Model Sonuçları.....	97
3.3.2.2. Konut Kredisi.....	99
3.3.2.2.1. Uzun Dönem ARDL Eşitliğinin Tahmini	100
3.3.2.2.2. Kısa Dönem Model Sonuçları.....	103
3.3.2.3. Taşıt Kredisi.....	104
3.3.2.3.1. Uzun Dönem ARDL Eşitliğinin Tahmini	105
3.3.2.3.2. Kısa Dönem Model Sonuçları.....	107
3.3.2.4. İhtiyaç Kredisi	109
3.3.2.4.1. Uzun Dönem ARDL Eşitliğinin Tahmini	110
3.3.2.4.2. Kısa Dönem Model Sonuçları.....	113
SONUÇ.....	115
KAYNAKÇA.....	121
ÖZGEÇMİŞ.....	133

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****TÜRKİYE’DE TÜKETİCİ KREDİSİ TALEBİNİN GELİR VE FAİZ
ESNEKLİĞİ (2005-2018 DÖNEMİ İÇİN BİR UYGULAMA)****Sena GÜLTEKİN****Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ergün AKTÜRK****2019, 133 Sayfa****Jüri: Doç. Dr. Ergün AKTÜRK (Danışman)
Prof. Dr. Yusuf AKAN
Doç. Dr. Şakir DIZMAN**

Bireyler tüketim ihtiyaçlarını karşılarken gelir ve servetlerinin yanı sıra çeşitli borçlanma araçlarından da yararlanmaktadırlar. Yaygın olarak kullanılan borçlanma araçlardan biri tüketici kredileridir. Bireylerin bugünkü ihtiyaçlarının gelecekteki gelirleri ile karşılanmasını sağlayan tüketici kredileri, çoğunlukla bankalar tarafından finanse edilmektedir. 1990’lı yıllardan 2001 krizine kadar geçen süre içinde birçok kriz yaşayan Türkiye’de, bireyler tüketim ihtiyaçlarını erteleyerek özellikle borçlanma araçlarına olan talebi düşük seviyede tutmuşlardır. Kriz döneminin ardından tüketici kredilerinin Türkiye’deki gelişimi incelendiğinde, 2000’li yıllardan sonra büyük gelişim gösterdiği tespit edilmiştir. Fakat tüketici kredilerinde yaşanan bu gelişmeler makroekonomik faktörlerden oldukça etkilenmektedir.

Bu çalışmada, tüketici kredileri ile GSYİH, faiz oranı, döviz kuru, BIST100 Endeksi ve işsizlik oranı arasındaki ilişki ARDL yöntemi ile tespit edilmiştir. Analizde yararlanılan veriler 2005:Q4-2018:Q4 dönemini kapsamaktadır. Uygulanan analiz sonucunda, tüketici kredilerinin bütün alt başlıkları açısından gelir esnekliğinin daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tüketici Kredisi, Konut Kredisi, Taşıt Kredisi, İhtiyaç Kredisi, Gelir Esnekliği, Faiz Esnekliği.

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****INCOME AND INTEREST RATE ELASTICITY IN CONSUMER CREDITS'
DEMAND IN TURKEY (AN IMPLEMENTATION FOR 2005-2018 PERIOD)****Sena GÜLTEKİN****Advisor: Assoc. Prof. Ergün AKTÜRK****2019, Page: 133****Jury: Assoc. Prof. Ergün AKTÜRK (Advisor)
Prof. Dr. Yusuf AKAN
Assoc. Prof. Şakir DIZMAN**

Individuals benefit from their income and wealth as well as various debt instruments while meeting their consumption needs. One of the most widely used borrowing instruments is consumer loans. Consumer loans, which enable individuals to meet their present needs with their future income, are mostly funded by banks. In Turkey, which has experienced many crises in the period from the 1990s to the 2001 crisis, individuals have kept demand for debt instruments low, especially by postponing consumption needs. When the development of consumer loans in Turkey after the crisis period was examined, it was determined that they showed great development after the 2000s. However, these developments in consumer credit are highly affected by macroeconomic factors.

In this study, the relationship between consumer loans and GDP, interest rate, exchange rate, BIST100 Index and unemployment rate was determined by ARDL method. The data used in the analysis covers the period 2005:Q4-2018:Q4. As a result of the applied analysis, It was found that income elasticity is higher in terms of all sub-titles of consumer loans.

Key Words: Consumer Loan, Housing Loan, Vehicle Loan, Personal Finance Loan, Income Elasticity, Interest Rate Elasticity.

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Augmented Dickey Fuller Testi
AIC	: Akaike Bilgi Kriteri
ARDL	: Ardışık Bağımlı Gecikmesi Dağıtılmış Model
ATM	: Otomatik Vezne Makinesi
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
BIS	: Uluslararası Ödemeler Bankası
BIST	: Borsa İstanbul
BM	: Birleşmiş Milletler
DF	: Dickey Fuller Testi
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senedi
EVDS	: Elektronik veri dağıtım sistemi
FED	: Amerika Merkez Bankası
FRED	: Federal Reserve Economic Data
G-10	: Gelişmekte Olan 10 Ülke
GE	: General Electric
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Bankası
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
LM	: Lagrangian Multiplier
M2	: Para Arzı
MÖ	: Milattan Önce
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
POS	: Satış Noktası Terminali
SIC	: Schwarz Bilgi Kriteri
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

VIII

TKHK	: Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun
TL	: Türk Lirası
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
ÜFE	: Üretici Fiyat Endeksi

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 2.1. Kredi Türleri	58
Tablo 3.1. Değişkenlerin ADF Birim Kök Test Sonuçları	93
Tablo 3.2. Değişkenlerin ADF Durağanlık Düzeyleri.....	93
Tablo 3.3. Sınır Testinde Hesaplanan F İstatistikleri	94
Tablo 3.4. F İstatistiklerinin Kritik Sınır Değerleri	94
Tablo 3.5. ARDL(1, 4, 0, 4, 1, 0) Modeli Uzun Dönem Katsayıları.....	95
Tablo 3.6. Tanısal Test Sonuçları.....	96
Tablo 3.7. ARDL(1, 4, 0, 4, 1, 0) Modeli Kısa Dönem Katsayıları ve Hata Düzeltme Modeli Sonuçları.....	98
Tablo 3.8. Sınır Testinde Hesaplanan F İstatistikleri	99
Tablo 3.9. F İstatistiklerinin Kritik Sınır Değerleri	99
Tablo 3.10. ARDL(2, 3, 1, 3, 1, 1) Modeli Uzun Dönem Katsayıları.....	100
Tablo 3.11. Tanısal Test Sonuçları.....	101
Tablo 3.12. ARDL(2, 3, 1, 3, 1, 1) Modeli Kısa Dönem Katsayıları ve Hata Düzeltme Modeli Sonuçları	103
Tablo 3.13. Sınır Testinde Hesaplanan F İstatistikleri	104
Tablo 3.14. F İstatistiklerinin Kritik Sınır Değerleri	104
Tablo 3.15. ARDL(4, 4, 2, 2, 4, 4) Modeli Uzun Dönem Katsayıları.....	105
Tablo 3.16. Tanısal Test Sonuçları.....	106
Tablo 3.17. ARDL(4, 4, 2, 2, 4, 4) Modeli Kısa Dönem Katsayıları ve Hata Düzeltme Modeli Sonuçları	108
Tablo 3.18. Sınır Testinde Hesaplanan F İstatistikleri	109
Tablo 3.19. F İstatistiklerinin Kritik Sınır Değerleri	109
Tablo 3.20. ARDL(3, 4, 0, 3, 4, 0) Modeli Uzun Dönem Katsayıları.....	110
Tablo 3.21. Tanısal Test Sonuçları.....	111
Tablo 3.22. ARDL(3, 4, 0, 3, 4, 0) Modeli Kısa Dönem Katsayıları ve Hata Düzeltme Modeli Sonuçları	113

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Türkiye’de Tüketici Kredilerinin Gelişimi	64
Şekil 2.2. Türkiye’de Tüketici Kredilerinin Gelir Dağılımına Göre Değişimi	65
Şekil 2.3. Türkiye’de Tüketici Kredilerinin Yaş Gruplarına Göre Değişimi	66
Şekil 2.4. Türkiye’de Tüketici Kredilerinin Vadeye Göre Değişimi	67
Şekil 3.1. Tüketici Kredisi Cusum ve Cusumq Test Sonuçları	97
Şekil 3.2. Konut Kredisi Cusum ve Cusumq Test Sonuçları.....	102
Şekil 3.3. Taşıt Kredisi Cusum ve Cusumq Test Sonuçları.....	107
Şekil 3.4. İhtiyaç Kredisi Cusum ve Cusumq Test Sonuçları.....	112

GİRİŞ

Sanayi Devrimi ile yaşanan üretim artışı beraberinde tüketim artışını da getirmiş, ürün yelpazesinin genişlemesi bireylerin tüketim algısında hızlı bir dönüşüm meydana getirmiştir. Bu algı ile beraber artan tüketim ihtiyaçlarının karşılanması bireylerin cari kazançları ile yapılamaması sonucu, tüketicileri farklı finansman arayışlarına yönlendirmiştir.

Tüketiciler kaynakların kıtlığı nedeniyle, bugünkü tüketim harcamalarını gelecekte elde etmeyi planladıkları gelirleri ile karşılamışlardır. Bugünkü gelir ile karşılanması mümkün olmayan bu harcamalar, bireyleri tüketici kredilerine yönlendirmiştir. Bu bağlamda, tüketici kredileri hem tüketiciler hem de bankalar için büyük bir refah artışına kaynaklık etmiştir. Tüketici kredileri genel olarak, tüketicilere bireysel ihtiyaçlarının karşılanması için verilen ticari olmayan krediler olarak tanımlanmaktadır (Kaptan, 2011:5). Tüketici kredileri bu özelliği ile bireylerin bugünkü gelirleri ile sahip olamayacakları mal ve hizmetlere sahip olma imkânı tanımaktadır. Ayrıca tüketicilere toplu halde kaynak imkânı vererek vade farkından meydana gelecek zararlardan da kurtarmaktadır.

Bu bağlamda Türk bankacılık sistemi incelendiğinde, Türk Bankalar Birliği tarafından hazırlanan 2018 Bankalarımız raporuna göre, 2019 itibariyle 53 banka faaliyet göstermektedir. Bu bankaların 34 tanesi mevduat, 13 tanesi kalkınma ve yatırım ve 6 tanesi ise katılım bankasıdır. Mevduat bankalarından 3'ü ise kamu bankalarıdır. Kredilerin gayrisafi yurtiçi hâsılaya oranı %65 ve krediler içinde TL kredilerin payı %63 seviyesindedir. Kredilerin %52'si büyük işletmelere, %26'sı KOBİ'lere, son olarak %22'si ise bireysel müşterilere kullanılmıştır. Bu krediler içinden tüketici kredileri incelendiğinde ise, konut kredilerinin payı %34, ihtiyaç kredilerinin payı %39, kredi kartlarının payı %26, otomobil kredilerinin payı ise %1 olmuştur. Eylül 2018 itibariyle, toplam 2,3 milyon kişi, ortalama 81 bin TL konut kredisi kullanmıştır. İhtiyaç kredisi kullananların sayısı 17,6 milyon kişi, ortalama kredi miktarı ise 11,2 bin TL'dir.

Yapılan bu çalışmada tüketici kredileri üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, tüketici kredileri konut, taşıt ve ihtiyaç kredileri olarak üç ana başlığa bölünmüştür. Birinci bölümde öncelikle Türk bankacılık sisteminin tarihi gelişimi üzerinde durulmuş, daha sonra Türk bankacılık sisteminin temel anlatılmıştır. Bundan sonra ise Türk

bankacılık sisteminde finansal riskler ve akabinde bu sistemde yaşanan finansal krizlerden bahsedilmiştir. Son olarak ise bankacılık sisteminde yapılan düzenlemeler üzerinde durulmuş ve Türk bankacılık sisteminde Basel Kriterlerinin yerinden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde, kredi tanımı ile başlanmış ve kredi türleri açıklanmıştır. Daha sonra tüketici kredileri açıklanmış ve tarihsel gelişiminden bahsedilmiştir. Sonraki kısımda ise tüketici kredilerinin Türkiye'deki yerinden bahsedilmiş ve bazı açıklayıcı grafikler sunulmuştur. Bundan sonra, esneklik konusuna geçilmiş ve esneklik türleri açıklanmıştır. Son olarak ise, tüketici kredilerine ait literatür taraması verilmiştir.

Üçüncü bölümde, çalışmada yapılmış olan analiz anlatılmış ve test sonuçları sunulmuştur. Son olarak ise, sonuç ve yorumlar üzerinde durulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SİSTEMİ

1.1. TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNE GENEL BAKIŞ

İyi bir bankacılık sistemi bir sürdürülebilir ekonominin temelidir. Türkiye’de finansal araçların sınırlı kalması ve piyasaların yeterince derinleşmemiş olması nedeniyle bankacılık sistemi, finansal sistemin temelini oluşturmaktadır. Piyasalarda tasarrufların toplanması ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılması görevini bankacılık sistemi sağlamaktadır. Bu açıdan bankacılık sistemi Türk ekonomisinde önemli bir yere sahiptir.

Türk bankacılık sistemi oligopol bir yapıya sahiptir ve bankalar genel olarak beraber hareket etmektedir. Sistemde özel bankaların yanı sıra devlet desteği ile çalışan kamu bankaları da bulunmaktadır. Kamu bankalarının bankacılık sistemindeki ağırlığı özellikle 1980’li yıllardan itibaren hızla düşse de 2000’li yıllarda yine de sistemin toplam aktif büyüklüğünün dörtte biri kamu bankalarına aitti. 2001 krizinden sonra kamu finansmanı işlevi azalınca, bankalar asıl işine dönüp kamu dışı sektörü finanse etmeye başlamıştır (Yıldırım, 2017:58).

2000’li yıllarla beraber, küresel ölçekte yaşanan olumlu gelişmeler bankacılık sistemine de yansımış, ekonomik büyüme ile beraber bankacılık sistemi de büyümüştür. 2008 yılında yaşanan küresel kriz ile sektöre uğrayan olumlu hava, 2010 yılından sonra kendini tekrar göstermeye başlamıştır. Türk bankacılık sistemi, 2001 yılında yaşadığı Bankacılık Krizi neticesinde yapılan reformlar sayesinde 2008 krizini görece olarak kolay atlama imkânı yakalamıştır. Ayrıca hem kamu bankalarının özel sektör için belli bir alt yapı oluşturması hem de özel sektörde mevcut olan büyük kuruluşların bankacılık alanını beslemesi Türk bankacılık sisteminin güçlü yanlarını oluşturmaktadır. Bunlarla beraber, yabancı yatırımcıların satın alma ve birleşme yolları ile Türk bankacılık sistemine dâhil olmaları sistemin küresel ekonomiye açılmasını sağlamış, böylece küresel ve siyasi dalgalanmalara karşı daha sağlam olmasına yardım etmiştir. Diğer taraftan, yurtiçi tasarruf oranının düşük olması bankacılık sistemini yurt dışından kaynak bulmaya itmiş, bu durum sistemde döviz riskini yükseltmiştir. Aynı zamanda,

kaynak maliyetinin yüksek oluşu, kayıt dışı ekonominin önüne geçilememesi, Türkiye'nin jeopolitik konumundan dolayı ortaya çıkan sorunlar ve milli gelirin görece düşük olması Türk bankacılık sisteminin gelişmesine engel olmaktadır (KPMG, 2018).

Bu bölümde öncelikle Türk bankacılık sisteminin tarihsel gelişimi üzerinde durulmuş, tarihsel süreç sekiz ana başlık altında incelenmiştir. Daha sonra, Türk bankacılık sistemindeki temel sorunlar, Türk bankacılık sisteminde finansal riskler, Türk bankacılık sisteminde finansal krizler, Türk bankacılık sisteminde yeniden yapılandırma ve düzenlemeler ve son olarak Türk bankacılık sisteminde Basel Kriterleri başlıkları takip etmiştir.

1.1.1. Türk Bankacılık Sisteminin Tarihsel Gelişimi

Türkiye'de bankacılık sistemi Tanzimat Fermanı'na kadar dayanmaktadır. Son dönemde ise, bu sistem Türkiye'de ekonomik büyüme ve gelişmeye öncülük eden lider sektör konumuna gelmiştir. Bunun yanı sıra, bankacılık sektörünün gelişimi veyapısı da ekonomik performanstan oldukça etkilenmiştir. Bu açıdan, izlenen ekonomi politikaları günümüzde mevcut olan Türk bankacılık sisteminin yapısını ve gelişimini şekillendirmiştir.

Bankacılık, Sanayi Devrimi sonucunda yüksek üretim düzeyine ulaşılması sonucu tasarruf oranının artması ile ortaya çıkmıştır. Bankacılığın Batı'da ortaya çıkma nedeni sermaye birikimi iken, Osmanlı'da hazineyi finanse etme görevi görmüştür. Bankacılık faaliyetleri, Osmanlı döneminde yabancıların girişimi ile başlamış, cumhuriyet devrinin ilk yıllarında sistemin geliştirilmesi için yoğun çaba sarf edilmiştir. Fakat bu dönemde dışa kapalılık, rekabetsiz ve verimsiz ekonomik yapı, toplumun geneline yayılmayan bir sermaye ve zenginliğin devlet eliyle tahsis edilmesi gibi nedenlerle bankacılık sektörü başarılı olamamıştır. Daha sonra devletçilik politikaları ile beraber II. Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte bankacılık sektöründe önemli gelişmeler yaşanmıştır. Savaş dönemi sonrasında uygulanan liberal politikalar ile beraber özel kesimin desteklenmesi bankacılık sistemini olumlu yönde etkilemiştir. 1960-1980 döneminde ticari bankalara çeşitli sınırlamalar getirilmesiyle kalkınma ve yatırım bankacılığında gelişmeler yaşanmış, ayrıca bu dönemde özellikle 1970'li yıllarda holding bankacılığı fazlasıyla önem kazanmıştır. 1990'lı yıllarda çeşitli krizlerle sarsılan Türk bankacılık sisteminde

önemli ölçüde bozulmalar olmuş, bankaların sermayeleri erimiş ve sisteme duyulan güven tahrip olmuştur. 2000’li yılların başında önemli bir kriz yaşayan bankacılık sistemi, bu krizden yapısal reformların uygulanmasıyla çıkmıştır. Bankalar Kanunu ve Avrupa Birliği (AB)’ne üyelik süreçleri ile sistem yeniden inşa edilmiş, Türkiye’nin genel makroekonomik görünümünün de düzelmesi ile bankacılık sisteminde önemli gelişmeler yaşanmış ve uluslararası normlar kabul edilmiştir.

Çalışmanın devam eden bölümünde Türk bankacılık sisteminin tarihsel gelişim süreci ana başlıklar halinde incelenecektir.

1.1.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem (1847-1923)

Türk bankacılık sistemi Osmanlı’nın son dönemlerinde başlamış olmakla beraber, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar bugünkü anlamda bir bankacılık sisteminden bahsetmek mümkün değildir. Bu dönemde ticaret, sarraflık ve finans işleri ile gayrimüslimler ilgilenmekteydi. Maliye sisteminin bozulması üzerine devletin sürekli borçlanmaya yönelmesiyle, faiz ile borç veren sarraf sayısı artmaya başlamıştır. Sarraflar, devletin Avrupa’dan borç almasına yardımcı olmaktadır. 1840’lı yıllarda ilk bankalarını kuruncaya kadar Galata Bankerleri olarak anılan bu grup, Osmanlı Devleti Avrupa’dan direk borç almaya başlayınca aracılık vasıflarını kaybetmişlerdir. Böylece sarrafların rakipsizliği ortadan kalkmış, ancak piyasadan tamamen silinmemişlerdir. Devlet, uzun vadeli borçlarını Avrupa’dan kısa vadeli borçlarını bankerlerden almaya devam etmiştir. 1875-81 bunalımına kadar Avrupa’dan borç alabilen Osmanlı Devleti, Avrupa borç vermeyi kesince bankerleri kullanmaya devam etmiştir (Pamuk, 2015:115-117).

Osmanlı’da ilk bankalar da bankerler aracılığıyla kurulmuştur. İki Galata Bankeri’nin birleşmesiyle 1847 yılında devlet desteği ile İstanbul Bankası kurulmuş ve bu banka 1852 yılına kadar çalışmalarına devam etmiştir. Daha sonra ise İngiliz sermayesi ile 1856 yılında Osmanlı Bankası kurulmuştur. Genel işlevi devlete borç verme olan bu iki bankanın kurulmasıyla Türk bankacılık sisteminin temeli atılmıştır. Batı ile karşılaştırıldığında bankacılığın Osmanlı’da çok geç geliştiği görülmektedir. Bunun nedenleri arasında finansal konularla gayrimüslimlerin ilgilenmesi ve Osmanlı’nın Batıda Sanayi Devrimi’nden itibaren yaşanan gelişmelere ayak

uyduramaması gösterilebilir. Ayrıca kültürel ve dini yapı da atıl durumda kaynak bırakılmasına imkân tanımamıştır. Avrupa’da ise, sürekli üretimden ve sömürgelerden elde edilen kaynakların değerlendirilmesi ve saklanması ihtiyacı ile bankacılık sistemi gelişmiştir.

Cumhuriyet döneminden önceki bankalar genelde yabancı iştirakli olup, Türk topraklarında faaliyet gösteren yabancı şirketleri desteklemek için kurulmuştur. Modern anlamdaki ilk banka İstanbul Bankası iken, modern anlamdaki ilk ticaret bankası Osmanlı Bankası’dır. Osmanlı Bankası ülkemizde kurulan ilk emisyon bankasıdır. Bu bankanın, bankacılık faaliyetlerinin yanında hükümetin çıkardığı tahvil ve bonoları ülke içinde ve dışında satmak, devletin tüm gelirlerini toplayarak iç ve dış ödemelerini yapmak, devlet bütçesini denetlemek ve banknot basmak gibi yetkileri de bulunmaktaydı. Böylece, Osmanlı Bankası’nın kurulmasıyla “borçlanma bankacılığı” dönemi başlamıştır (Yıldırım, 2017:26-27).

Osmanlı’nın borçlanma ihtiyacı arttıkça hükümet borçları karşılığında Avrupa’daki ülkelere göre daha yüksek faiz vermekteydi. Bu durum yabancı sermaye sahipleri için cazip olmaktaydı. Fakat 1875 yılında Osmanlı borçlarını ödeyemez hale gelmiş ve 1881 yılında Düyun-u Umumiye kurulmuştur. Böylece borçlanma bankacılığında yeni bir döneme girilmiştir. Düyun-u Umumiye’nin kuruluşu yabancılar açısından ekstra bir güven ortamı oluşturduğundan Osmanlı Devleti’nde yabancı banka sayısında artış olmuştur. Bu tarz bankalar öncelikli olarak spekülatif yolla kazanç elde etmek ve ülke içindeki yabancı yatırımlara kredi açmak görevlerini sürdürmüşlerdir. Yabancı bankalar çoğunlukla yabancılardan borç alınması için hükümete yardımcı olmuşlardır. Bu dönemde kurulan Türk bankaları ise, piyasaya hâkim olan büyük bankalarla yarışamadıkları için uzun süre ayakta kalamamışlardır.

Çiftçilere tarım kredisinin uygun koşullarda verilmesi için 1863 yılında Mithat Paşa tarafından kurulan Memleket Sandıkları, ulusal sermayeli ilk banka olarak kabul edilmektedir. Öz sermaye olarak çiftçilerin ortak ve zorunlu yardımları kullanılmıştır. Memleket Sandıkları günümüzde bulunan Ziraat Bankası’nın temellerini oluşturmaktadır. Yine Mithat Paşa tarafından kurulan Emniyet Sandığı, Batı tarzı mevduat bankacılığının ilk örneğidir. Mithat Paşa tarafından 1916 yılında kurulan Ziraat Bankası ise Osmanlı’dan Cumhuriyete ulaşan en köklü ulusal bankadır.

1908’de II. Meşrutiyet’in ilanı ile milliyetçilik hareketi popüler düşüncelerden biri olmuş ve bu dönemde ulusal sermayeli yerel bankalar kurumaya başlanmıştır. Bu bankalar genelde mahalli ve tek şubeli olarak kurulmuştur. 1914’te I. Dünya Savaşı’nın çıkması ile bu süreç hızlanmıştır. Bu dönemde ulusal bankalardaki artışın sebebi ulusal sermayenin kullanılarak ticaretin geliştirilmesi ve sermayenin yabancı bankaların elinden kurtarılmak istenmesidir. Ama sanayileşme olmadığından, verilen krediler esnaf ve ticaret kredisi olarak kalmıştır. Zaten bu dönemde kurulan bankaların çoğunluğu, ticaret kredisi vermek için oluşturulmuştur.

Ayrıca siyasi iktidar ve çevresi de ulusal bankalar kurmaktaydı. Ekonomi politikaları da bu tarz bankaların kurulmasını destekleyici nitelikteydi. Yabancı bankalar piyasaya hâkim oldukları için ulusal bankalar buna uzun süre karşı koyamamış ve uzun ömürlü olmamışlardır.

Genel olarak incelendiğinde, cumhuriyet öncesi dönemde sektöre yabancı bankaların hâkim olduğu ve “borçlanma bankacılığı” sisteminin olduğu görülmüştür. Ama bu dönemde bankacılığın ne kadar önemli olduğu anlaşılmış ve sektörün gelişmesinin devlet desteğine bağlı olduğu ortaya çıkmıştır.

1.1.1.2. Ulusal Bankacılık Dönemi (1923-1933)

Cumhuriyetin ilanından sonra iktisadi politikaya net bir şekilde karar verilemediğinden, ekonomik ve siyasi ortam değiştikçe uygulanan iktisadi politikalar da sürekli olarak değişikliğe uğramıştır. Bu durum bankacılık sektörünün gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. Bankalar belli bir ölçüde gelişmiş ancak, kredi sisteminin hala büyük oranda yabancı sermayenin elinde olması sebebiyle, Cumhuriyetin ilk yıllarında ulusal bankacılığın geliştirilmesi için çok çaba sarf edilmiştir. O dönemde ekonomik büyüme ve kalkınmanın milli bankalarla gerçekleştirilebileceği düşüncesi hakim olmuştur. Hem sanayinin hem de bankacılığın millileştirilmesi ve geliştirilmesi bu dönemde çok önemli bir mesele haline gelmiştir. 1923 İktisat Kongresi’nde bu mesele görüşülmüş ve bankacılık sektöründeki sermaye yeterli görülmediği için devlet yardımı ile banka kurulması kararı alınmıştır. Bu amaçla sanayi, ticaret ve tarım alanlarında kredi açacak birçok banka kurulmuştur. Türkiye İş Bankası 1924 yılında Türkiye’nin özel mülkiyet ile kurulan ilk bankasıdır. 1925 yılında ise Türkiye Sanayi ve

Maadin Bankası adıyla ilk kalkınma bankası kurulmuştur. Ayrıca Emlak ve Eytam Bankası 1927 yılında konut kredisi vermek için kurulmuştur (Yetiz, 2016).

Bunların yanı sıra 1930 yılında Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası(TCMB) kurulmuştur. Merkez Bankası'nın amacı kamuyu finanse etmek, para basmak, likiditeyi kontrol etmek ve bankalara borç vermek olarak belirlenmiştir. Bu dönemde çok sayıda yerel banka da kurulmuştur. Bu yerel bankalar yerel ihtiyaçları karşılama açısından oldukça etkin bir rol oynamıştır. 1929 krizine kadar faaliyetlerine devam eden bu bankalar hem krizin olumsuz etkileri hem de şube bankacılığının yaygınlaşması ile ortadan kalkmışlardır.

Ulusal bankacılık dönemi genel olarak incelendiğinde, bu dönemde ulusal bankacılığın ön planda tutulduğu görülmüştür. Birçok ulusal banka kurulmuş, özellikle İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar ile ekonomik gelişmenin sağlanabilmesinin öncüsü olarak bankacılık sektörü görülmüştür.

1.1.1.3. Kamu Bankacılığı Dönemi (1933-1945)

1920'li yıllarda "milli liberalizm" de denilen, "devlet güdümlü kapitalizm" ile özel sektör geliştirilmeye çalışılmıştır. Asıl amaç yerli sermaye ve girişimci sınıf oluşturmaktır. Ama özel sektördeki sermaye birikimi yeterli olmadığı için istenilen düzeyde gerçekleştirilememiştir. Hem 1929 krizi hem de ülkede tek üretim olan tarımı finanse eden bankaların kapanmasıyla bu sistem işlemez hale gelmiştir. Bütün bu sebepler dolayısıyla, bu dönemde "devletçi" politikalar uygulanmıştır.

1929 krizi, tüm dünyada ülkeleri Keynesyen politikalar uygulamaya itmiştir. Tüm dünyada devletçilik politikaları uygulanmıştır. Türkiye'de ise ekonomik yapının henüz inşa ediliyor olması nedeniyle, devletin ağırlığı önemli ölçüde hissedilmiştir. Böylece özel sermaye ile ulusal sanayi hedefi sona ermiştir. 1930-31 yıllarında korumacı önlemler alınmış, 1932 yılından sonra devletçi politikalara geçilmiştir. Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) aracılığıyla sanayileşme stratejisine başlanmış, bu yolla yatırım yapmak üzere ihtiyaç duyulan sermaye ve teknik bilgi için devletin olanakları kullanılmıştır. Bu sanayi stratejisi "İktisadi Devletçilik" olarak adlandırılmaktadır. Türkiye'ye özgü olan bu sistem sayesinde küresel ölçekte küçülmeler yaşanırken, Türkiye büyümeye devam etmiştir. İktisadi devletçilik, 1939 yılına kadar İş Bankası'nın

yönetimi altında yürütülmüştür. Bu dönemde bir yandan devletleştirme ve millileştirme çalışmaları yapılırken bir yandan da devletin temel kurumları oluşturulmuştur (Akdoğan, 2014).

1934 I. Sanayi Planı ile devlet önderliğinde ve devlet sermayesi ile 1933'te Sümerbank ve Belediyeler Bankası, 1935'te Etibank, 1937'de Denizbank ve Halk Bankası, 1938'de Halk Sandıkları kurulmuştur. Bu bankalar özel amaçlı banka statüsünde kurulmuştur.

Ulusal bankacılık dönemi genel olarak incelendiğinde, bir taraftan yabancı bankalarla yarış verilirken bir taraftan da devlet eliyle milli bankaların kurulmasına çalışılan bir dönem olduğu görülmüştür. Bu dönem bankacılık sektörü için Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş niteliği taşımaktadır. Ayrıca II. Dünya Savaşı'nın etkileri tüm dünyayı olduğu gibi Türkiye'yi de olumsuz etkilemiştir.

1.1.1.4. Özel Bankacılık Dönemi (1945-1960)

Savaş döneminde (1940-45) savunma sanayisindeki ihtiyacı karşılamak için bankalar aracılığıyla iç ve dış borçlanmaya gidilmiştir. Devlet, TCMB'na borçlanmış, bu durum da emisyonu artırmıştır. Emisyon artışı ise, mevduat ve kredi artışına yol açmıştır.

Özel bankacılık döneminde korumacı politikalar gevşemeye başlamıştır. Bu gevşeme ile ithalatta serbestleşme, dış açık, dış borç ve yabancı sermayeye bağlı ekonomi politikaları uygulanmıştır. 1950-60 döneminde sanayileşmede devletçilik politikası terk edilerek özel kesime uygulanan destek artırılmıştır. Yeni politikacıların liberal olmaları ve özel mülkiyeti savunmalarının yanı sıra savaş zamanında zengin olan bir kesimin dışa açılma isteği bu politikalarda etkin rol oynamıştır. Bu durum bankacılık alanına da yansımıştır.

Yurt dışında bankacılık alanında yaşanan teknik ilerlemeler, yatırımların ve üretimin artması kaynak ihtiyacı doğmasına yol açmıştır. Bu durum bankacılık alanındaki yatırımları artırmıştır. 1950'li yıllarda özel banka sayısında hızlı bir artış meydana gelmiştir. Bu durumun nedenleri arasında 1954 yılında "Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası"nın kabulü, ihracat gelirlerinin artması, hızlı büyüme, tasarrufların artışı

ve 1958 yılında kabul edilen 7129 sayılı Bankalar Kanunu ve Türkiye Bankalar Birliği (TBB)'nin kurulması gösterilebilir.

Şehirleşme, modernleşme, sanayileşme ve gelişen yatırım iklimi gibi nedenlerle bu dönemde kredi ihtiyacı artmıştır. Bu sebeplerle, bankacılık sistemi büyük önem kazanmıştır. 1955 yılına kadar devlet desteği ile birçok özel banka kurulmuştur. 1944'te Yapı ve Kredi Bankası, 1946'da Garanti Bankası, 1948'de Akbank, 1950'de Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası ve 1955'te Pamukbank kurulan özel bankalardır (Yıldırım, 2017).

Bu dönemde devletin izlediği yanlış para politikaları ile sanayi sektörü görece olarak daha riskli hale gelmiştir. Sanayi alanında yapılan yatırımların hem getirisi düşük hem de başarısız olma riski bulunmaktadır. Ama bunun yerine bankalara para yatırmak daha az riskli ve kolay para kazanma yolu haline gelmiştir. Özel kesim getirisi yüksek olmayan alanlara yatırım yapmayı bırakmış, devlet bu boşluğu TCMB kaynaklarını kullanarak kapatmaya çalışmıştır. Parasal gelir reel gelirin üzerine çıkmış ve ekonomik sistem sarsılmıştır. 1953'ten itibaren yüksek dış borç, dış ticaret açığı ve enflasyon yaşanmıştır. 1958 yılında yapılan devalüasyon ile enflasyon daha çok yükselmiştir.

Özel bankacılık dönemi genel olarak incelendiğinde, özel sektörün çokça desteklendiği ve devletçi politikalardan vazgeçildiği bir dönem olduğu görülmüştür. Fakat uygulanan gevşek politikalarla beraber ekonomi çıkmaza girmiş ve bankacılık sisteminde yeni bir dönem başlamıştır.

1.1.1.5. Planlı Dönem (1960-1980)

Liberalleşme planlarının başarılı olmaması ile beraber planlı ekonomi dönemine 1960'lı yıllarda geçilmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı da bu dönemde kurulmuştur. Türkiye 1950'li yıllarda büyük bir resesyona girmiş ve 1958 yılında uygulanan istikrar programı ile bile ekonomi tekrar dengeye gelememiştir. Devlet ekonomiye müdahalelerini artırmış ve liberal ekonomi politikası terk edilerek karma ekonomi sistemine geçiş yapılmıştır. Bu dönemde üç tane beş yıllık kalkınma planı uygulamaya konmuş (1963-67, 1968-72, 1973-77) ve bu planlarla beraber ithal ikameci sanayi politikasına geçilmiştir. Beş yıllık planların önemli noktası devlete ve özel sektöre

yapılacak olan yatırımlarda yol gösterici olması ve aynı zamanda devlete icracı olma görevi yüklemesidir.

Planlı dönemde bankalar devlet kontrolünde kalmıştır. İthal ikameci politikalar doğrultusunda adımlar atılmış ve bankalar tarafından kalkınma politikalarına finansman sağlanmıştır. Yeni yabancı ve ticari bankaların kurulmasına kısıtlama getirilmiştir. Negatif mevduat faizi ile beraber mevcut bankalar mevduat toplamak amacıyla hızlı bir şekilde şubeleşmeye gitmiştir. Faiz ve döviz risklerinin ve rekabetin olmadığı böyle bir ortamda, devlet de şube açılmasını desteklemiş hatta küçük ölçekteki bankalar birleştirilerek sabit maliyetlerin bir kısmının azaltılması sağlanmıştır. Ayrıca bu dönemde birçok kalkınma bankası da kurulmuştur. Böylece kıt olan kaynakların rekabet ortamından uzak ve planlı bir şekilde dağıtımı sağlanmıştır (Yıldırım, 2017:37-38).

Tıpkı diğer dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de artan yatırım ihtiyacı kamu finansmanı ve borçlanması, bütçe transferleri ve ağırlıklı olarak TCMB kaynakları ile finanse edilmiştir. Tasarruf yapmayı özendirecek bir yapı olmadığından gerektiğinde kaynak sağlama görevi kamuya kalmıştır. TCMB’ndan alınan kaynaklar üretimde değil sübvansiyonda kullanıldığı için bu paralar geri dönmemiş, dolayısıyla para arzı artmıştır. Bu durum enflasyonu yükseltmiştir. Bütün bunlar nedeniyle Ocak 1970’de çıkarılan kanunla TCMB’nın görev ve yetkileri artırılmıştır. Bu değişikliğe göre TCMB’na yapılan program ve hedefler doğrultusunda banka yatırımları üzerinde tedbir alma, banka kredilerinin dağılımını sağlama ve orta vadeli avans ve reeskont işlemi yapma yetkileri verilmiştir. Ayrıca bu dönemde özel kesimin yatırımlarını artırmak amacıyla holding bankacılığı devlet tarafından desteklenmiştir.

Planlı dönem genel olarak incelendiğinde, kalkınma ve yatırım bankalarının desteklendiği, yeni bankaların açılmasına izin verilmediği ve bankaların şube sayısı ile rekabetlerini artırdıkları bir dönem olduğu görülmüştür. Ayrıca 1970’li yıllarda tüm dünyada yaygın olan holding bankacılığı zaten sermayeyi elinde tutan kesimin yatırımlarını artırması amacıyla devlet tarafından desteklenmiştir. Fakat bu bankalar genel olarak kendi firmalarının finansal ihtiyacını karşılama yönünde çalışmıştır. Planlı dönemin uzmanlaşmadan uzak, dış ilişkilere kapalı ve rekabetin oldukça sınırlı olduğu bir dönem olduğu söylenebilir.

1.1.1.6. Liberalleşme Dönemi (1980-1990)

1970’li yıllarda hızlı bir kalkınma dönemi yaşanmış fakat bu süreçte enflasyona neden olan yöntemler kullanılmıştır. Bu sebeple sanayileşme daha çok iç piyasaya yönelmiş, dış piyasa ikinci planda kalmıştır. Bunun sonucunda ülkede döviz kıtlığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca 70’li yıllarda yaşanan petrol krizi de döviz kıtlığı probleminin derinleşmesine sebep olmuştur. İç politikada yaşanan siyasi sıkıntılar da döviz kıtlığı ve enflasyon problemini körüklemiştir. Yine bu dönemde dış borç artmış, özellikle kıt döviz kaynakları nedeniyle yurt dışından alım zorlaşmış ve ithal ikameci sanayileşmede yaşanan çeşitli sorunlar nedeniyle 1980’li yılların başında bu uygulama terk edilip dış piyasaya yönelme yaşanmıştır. 24 Ocak 1980’de yeni bir program ortaya konulmuş böylece hızlı bir liberalizasyon süreci başlamıştır (Akyıldız ve Eroğlu, 2004).

Bu programa göre sistem dışı açılarak piyasa ekonomisi kanunları uygulanmıştır. Böylece ithal ikamesi terk edilmiş, faiz oranları serbest bırakılmış, finansal liberalleşme ile hem yeni ürünler ortaya konulmuş hem de finansal piyasalara giriş çıkışın önü açılmıştır. Böylece yabancı kaynaklı birçok banka Türkiye’de şube ve temsilcilik açmıştır. Reel faizlerin pozitif olması ile beraber sistemde rekabet artışı olmuştur. Yine aynı dönemde bir dizi yapısal değişiklik yapılmış ve böylece finansal derinleşme ve gelişmenin önü açılmıştır. Bu yapısal dönüşümlere dair ilk düzenleme, 1 Temmuz 1980 tarihinde “Temmuz Bankacılığı” olarak anılan değişiklik ile gelmiştir. Buna göre, pozitif faiz uygulaması kabul edilmiş, faiz oranları serbest bırakılmış ve bankalara mevduat sertifikası çıkarma izni verilmiştir. Bu tarihten sonra faizler hızla yükselmeye başlamıştır.

Bu dönemde bankalar hem bankerlerle hem de kendi aralarında rekabet etmişlerdir. Rekabet artınca; ürün sayısı, hizmet kalitesi ve teknoloji kullanımı artmıştır. Fakat bu yarış ve ürün çeşitliliğinin artması ile beraber oluşan denetim eksikliği ile beraber 1982 yılında Banker Krizi patlak vermiştir. Özellikle banka ve bankerlerin faiz konusunda yarışması sonucunda altı banka ve bankerler iflas etmiştir. Bu krizin en önemli sonuçlarından biri piyasa ekonomisinin gelişmesi ile beraber denetimin de ne kadar önemli olduğunun ortaya çıkmasıdır (Coşkun, 2012).

1980’lerle beraber Türk bankacılık sistemi yurt dışı ile entegrasyon sürecine girmiştir. Özellikle gelişen rekabet ortamı ile ülke içinde bulunan bankalar, yurt

dışından hem teknoloji hem de yabancı finansman şekil ve tekniklerini de ülkeye getirmeye başlamıştır. Ayrıca bu yeni ürünler ve çalışanların eğitilmesi bankacılık sektöründeki verimi de artırmıştır. Ayrıca sisteme girmenin kolaylaştırılması da sektörün hızla büyümesine olanak sağlamıştır. Enflasyon ve faizlerin yükselmesi ile beraber bankaların maliyetlerinde artış yaşanmış, bu durum şubeleşme yoluyla yayılcı politikaların izlenmesini engellemiştir. Bunun yanı sıra, gelişen otomasyon sistemleri ve teknoloji ile şube ve personel sayısında azalma yaşanmıştır.

Bu dönemde yaşanan bir diğer gelişme ise, TCMB bünyesinde “interbank” piyasasının oluşturulmasıdır. Böylece bankaların hem likidite ihtiyaçları karşılanmış hem de fazla kaynakları değerlendirilmiştir. Ayrıca 1982 yılında Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) oluşturulmuştur.

Liberalleşme dönemi genel olarak incelendiğinde, bu dönemde yaşanan sıkıntıların denetimin yeterli olmaması ve gerekli denetimlerin ise zamanında yapılamaması ve bunların oluşturduğu kontrolsüzlük nedeniyle sistem krize sürüklenmiştir. Ayrıca bütçe disiplininin olmaması ve para politikasının fiyat istikrarını hedeflememesi bu dönemde yaşanan sorunların kaynaklarından. Fakat bu dönemde liberal ve uluslararası sistem ile uyumlu mekanizmalar kurulmaya çalışılmıştır. Bankaların denetlenme ve düzenlenmesi için önemli adımlar atılmış ve liberal sistemin gelişmesi için önemli bir altyapı oluşturulmuştur.

1.1.1.7. Kriz Dönemi (1990-2001)

1980-90 arasındaki dönemde finansal piyasalar gelişmiş ve piyasaların kurumsallaşması konusunda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ayrıca 1989’da yürürlüğe giren “Türk Parasını Koruma Kanunu Hakkında 32 Sayılı Karar” kambiyo rejiminde serbestlik getirmiş, böylece bankalar dövizle yönelerek dış kaynak bulmaya başlamışlardır.

1990’lı yıllarda kamu açıkları giderek büyümüştür. Büyüyen bu açığı finanse eden bankalar yüksek faizli hazine bonosu ve devlet tahvili ile hızlı ve kolay para kazanmaya başlamıştır. TCMB yurt dışından döviz çekmek için “kur artışlarını enflasyona oranla yumuşatma” politikası ile döviz ucuz bir kaynak haline getirmiştir. Bu politikalarla düşük kur ve yüksek reel faiz oluşmuş, böylece yüksek arbitraj imkânının doğmasıyla

bankalar açık pozisyonda çalışmaya başlamışlardır. Faizlerin yükselmesi, kur-faiz makasının daha çok açılmasına, Türkiye'ye giren kısa vadeli sıcak para miktarının ve bankalardaki açık pozisyonlarının artmasına neden olmuştur. Böylece bankaların kur riski ve kırılabilirliği iyice artmıştır. Finansal yapı bozulmuş, ekonomide diğer alanlarda yaşanan yapısal sorunlar da bankacılık sektörünü olumsuz etkilemiştir. Yaşanan gelişmeler sonucunda bankacılık sistemi sık sık krize girmiştir. Bu dönemde yaşanan ilk kriz 1990 Körfez Krizi'dir. Bu kriz aslında dış kaynaklı olmasına rağmen Türkiye'de finansal piyasaları likidite krizine sokmuştur (Parasız, 1990).

1980'li yıllarda alınan iç borçlar 90'lı yıllarda artık sürdürülemez bir hal almıştır. TCMB ve bankaların kamuyu finanse ediyor olması özellikle 1989'dan sonra hem yüksek enflasyon hem de yüksek faiz çıkmazına sokmuştur. Diğer yandan, bankalar kamuyu finanse etmek için kaynak taleplerini artırırken, bankaların kaynak kullanımı sınırlandırılmıştır. Enflasyonist politikalar ödeme dengesini baskılamaya başlamış, bu da reel faizlerin yükselmesine neden olmuştur. Belirsizliğin artmasıyla beraber beklentiler bozulmuştur. Bütün bu olumsuzluklar finansal piyasaların hem faaliyetlerine hem de denetimine olumsuz bir şekilde yansımıştır.

Bahsi geçen bütün olumsuzlukların birikmesi ile beraber, 5 Nisan 1994'te Türk bankacılık sistemindeki ilk büyük finansal kriz yaşanmıştır. Krizden hemen önce faizlerin düşürülmesi yönündeki baskılar, finansal piyasalarda gerginliğe sebep olmuştur. Ayrıca finansal araçlara yeni vergiler getirilmesi de yatırımcıların TL cinsi yatırımlardan kaçınmasına sebep olmuştur. Devlet güven bunalımını aşmak için mevduatlara güvence getirmiştir. Ayrıca bu dönemde üç banka batmış, ülkenin kredi notu düşmüş, bankalar dış kaynaklardan borç bulamayınca iç borçlanma taleplerini artırmışlardır. Böylece faizler yükselmiş, TL değer kaybetmiş ve finansal sistem küçülmüştür. Birçok banka ve finansal kurum yaşananlar sonucunda iflas etmiştir. İflas etmeyenlerin de varlıkları azalmıştır. Kriz sonrasında birçok düzenleme yapılmış fakat bu düzenlemeler başarılı olamamıştır. Çünkü bankalar mevzuattaki açıklardan yararlanıp getirilen sınırlamalara uymamışlardır. Bunun yanı sıra denetim mekanizması da yeteri kadar çalışmadığı için bankalara istedikleri gibi hareket etmelerini sağlayacak boş bir alan kalmıştır (Özatay, 2016).

1995 yılından itibaren uygulanan “düşük kur-yüksek faiz” politikası sıcak parayı ülkeye çekme konusunda başarılı olmuştur. Fakat 1994 krizi kısa süreli sermayenin ülke içine çekilmesinin yanında yapısal reformların yapılmasının da çok önemli olduğunu göstermiştir. Bu amaç doğrultusunda Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK)’nun kurulması tamamlanmıştır. Bankaların denetimi ve düzenlenmesi BDDK’ya bırakılmıştır. Bunun yanında Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF)’nin görev ve yetkileri ile ilgili bir dizi değişiklik yapılmıştır. Bu tarz değişiklikler ile sistem dışında kalan atıl fonlar sisteme dahil edilmiş ve bankacılık sektörüne olan güven tazelenmiştir. Yapılan değişikliklerle yeni bankaların açılması zorlaştırılmış, kötü durumda olan bankaların kapatılması yerine ilk olarak TCMB aracılığıyla kurtarılması için çalışılmıştır.

Türkiye, Aralık 1999’da bir istikrar programı başlatmıştır. Bu program kapsamında büyüme, enflasyon ve kamu finansmanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Sadece bu alanlarda değil, önceki paragrafta bahsi geçen bankacılık alanındaki düzenlemeler de bu kapsamda yapılmıştır. Program başarılı olmasına rağmen, büyümede gösterilen başarı enflasyon konusunda gösterilememiştir. İstikrar programı ile döviz kuru önceden açıklanmış, böylece kur riski ortadan kalkmıştır. Fakat bankacılık sisteminde bulunan vade farkları nedeniyle ortaya çıkan riskler bankacılık sistemini kırılganlaştırmıştır. Ülkeye önemli düzeyde yabancı sermaye girmesine karşın, bu sermayenin büyük bir kısmını dış borçlar oluşturmuştur. Sermaye girişinin artması ile beraber faiz oranları düşmüş, yapılması gereken reformların da yapılmamasıyla 2000 yılının sonlarında devalüasyon yaşanmıştır. Yaşanan bütün bu sıkıntılar nedeniyle, 2000 Kasımında likidite ve 2001 Şubatında döviz krizi yaşanmıştır. Bunlar bankacılık sektörünü derinden etkilemiş ve ekonomide daralmaya neden olmuştur. Finansal alanda başlayan kriz kısa sürede reel sektöre de sıçramıştır (Karabıyık ve Uçar, 2010).

Ayrıca yine bu dönemde internet ve telefon bankacılığı hızla yayılmıştır. Yine aynı dönemde Türk bankaları hem yeni banka kurarak hem de iştirakler yoluyla yurt dışına açılmıştır. Ayrıca Türkiye’de kurulan yabancı banka ve şube sayısında da artış yaşanmıştır. Etibank, özelleştirilen ilk devlet bankası olmuştur.

Kriz dönemi genel olarak incelendiğinde, bu dönemde bankacılık sektöründe teknolojik alanda gelişmelerin yaşandığı, döviz işlemlerinin arttığı, faizlerin yükseldiği,

kamuyu finanse etmenin büyük önem kazandığı ve bütün bu gelişmeler sonucunda birçok krizin meydana geldiği görülmüştür. Bankaların risksiz ve getirisi yüksek devlet finansmanına yönelmeleri gerçek bankacılık faaliyetlerinden uzaklaşmalarına neden olmuştur. Ayrıca yine bu dönemde, TMSF ondan fazla bankaya el koymuştur.

1.1.1.8. Yeniden Yapılandırma Dönemi (2001-...)

Uluslararası Para Fonu (IMF) desteği ile 1999 yılında uygulanan istikrar programında enflasyonun kur çıpası ile düşürülmesi ve bütçe açığının özelleştirmeler ile kapatılması hedeflenmiştir. Borçlanma ihtiyacının düşürülememesi ve sabit kur sistemi Kasım 2000’de sistemi krize sürüklemiş, bu kriz TCMB ve IMF desteği ile giderilmeye çalışılmıştır. Fakat bu çabalar sonuçsuz kalmış ve Şubat 2001’de bir kriz daha yaşanmıştır. Bu kriz sonucunda faiz oranları serbest bırakılmış ve TL’de devalüasyon yaşanmıştır.

Bankacılık sektörü krizden en çok etkilenen sektör olmuştur. Üst üste yaşanan krizler sektörün bu şekilde yüksek risklerle daha fazla devam edemeyeceğini göstermiştir. Bu bağlamda iki program oluşturulmuştur: “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ve “Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı”. Her iki programda da enflasyonla mücadele, şeffaf ekonomik yapı ve kamu finansmanında denge amaçlanmıştır. Bu politikalar ile ekonominin her kesiminde olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Ayrıca bu dönemde TCMB’nin amacı fiyat istikrarı olarak belirlenmiş, araç bağımsızlığı verilmiş ve Para Politikası Kurulu oluşturulmuştur (Eroğlu ve Eroğlu, 2010).

Yapılandırma programında; kamu ve özel bankaların yeniden yapılandırılması, TMSF bünyesindeki bankaların belirsizliklerinin ortadan kaldırılması, bankacılık sisteminde denetim artırılarak rekabetçi bir yapı alması amaçlanmıştır. Ayrıca 2000’li yıllarda Basel Kriterleri baz alınmış, özellikle AB uyum sürecinde önemli bir yer tutan bu kriterlerin uygulanması için yabancı banka ve danışmanlardan destek alınmıştır. Bu dönemde yabancı bankaların sisteme girmesi de özendirilmiştir. Bütün bu programlar ile bankacılık sisteminde önemli bir yapılanma gerçekleştirilmiş ve sektörde kaybedilen sermaye ve güven yeniden tesis edilmiştir. Bu programlar ile bankacılık sistemine

yabancı kaynak girişi artmıştır. Ayrıca bu dönemde düzenleyici ve denetleyici kurumların işlerliği artmış, bankacılık sistemi şeffaflaştırılmıştır.

Yine bu dönemde küresel ölçekte büyük daralmalara neden olan 2008 Küresel Krizi yaşanmıştır. 2008 krizinde Türk bankacılık sistemi de, diğer ülkelerde olduğu gibi büyük sıkıntılar yaşamıştır. Özellikle geri dönmeyen krediler ile bilanço yapısının bozulması, dış kaynakların azalması nedeniyle likidite riskinin artması, dövizde yaşanan dalgalanmalar nedeniyle dış finansmanın maliyetinin artması gibi birçok sorun yaşanmıştır (Yeldan, 2009). Fakat türev ürünlerin yaygın olmaması ve finansal piyasaların derinleşmemiş yapısı gibi nedenlerle 2008 krizi Türk bankacılık sistemine Amerika ve Avrupa’da olduğu kadar yayılamamıştır. Özellikle Basel Kriterleri kapsamında gerçekleştirilen kredi derecelendirmesi, likidite yönetimi, risk analizlerinin sürekliliği, sermayenin güçlendirilmesi gibi yapısal reformlar ile Türk bankacılık sistemi 2008 krizini görece olarak daha hafif atlattır.

Yeniden yapılandırma dönemi genel olarak incelendiğinde, bu dönem Türk bankacılık sisteminde en çok gelişme yaşadığı dönemlerden biri olmuştur. Özellikle 2001 krizinden sonra çıkarılan kanunlarla uluslararası standartlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Sektörün kırılabilirliği ve riskliliği önceki dönemlere göre oldukça düşmüştür. 2008 krizinde bu nedenlerden dolayı bankacılık sisteminde, diğer ülkeler kadar büyük sorunlar yaşanmamıştır.

1.1.2. Türk Bankacılık Sisteminde Temel Sorunlar

Türk bankacılık sistemi ne kadar gelişse de Türkiye’nin genel ekonomik yapısındaki eksiklikler bankacılık sistemine de yansımaktadır. Bankacılık sektörünün temel görevi özellikle 2001 krizine kadar kamu açıklarını finanse etmek olarak kalmıştır. Sürdürülebilir olmayan bu durum diğer risk ve belirsizlikler ve genel makroekonomik durumun da kötü olmasıyla birleşince sistemde birçok kriz yaşanmıştır. 1980’lerden itibaren Türk bankacılık sistemi küresel piyasalara açılmış fakat bu durum sistem içindeki sorunların çözümü yerine bazı sorunların daha da derinleşmesine sebep olmuştur. Bu sorunlar genel olarak incelendiğinde ekonomik istikrarsızlık, yüksek kaynak maliyeti, haksız rekabet koşulları, teknolojideki hızlı gelişmeler ve özkaynakların yetersizliği olarak sıralanabilir. Bunların yanı sıra dışa açık olmama,

holding bankacılığı, denetim yetersizliği ve kamu bankalarının sistem içindeki ağırlığı da bahsi geçen sorunlara eklenebilir (Yıldırım, 2017:63-85).

1.1.2.1. Ekonomik İstikrarsızlık

Türkiye’de istikrarsızlık ekonomide ve siyasette uzun yıllardır devam etmektedir. Haliyle yatırımcı spekülâtif hareket edip, uzun süreli yatırım yapmaktan kaçınmaktadır. Aynı durum kredi piyasası için de geçerlidir. Özellikle 1980’lerden itibaren uygulanan istikrar programları ile hızlı gelişmeler yaşansa da yüksek enflasyon, kamu açıklarının bankalar tarafından finanse edilmesi ve konjonktürel dalgalanmalar ekonomide istikrarın oluşmasına izin vermemiştir. Yüksek enflasyon piyasadaki aktörlerin önünü göremedikleri bir yapı oluşturarak risk ve belirsizlikleri artıran bir durum olmuştur. Aynı zamanda bu durum bankaların hem kaynak bulmalarını zorlaştırmış hem de kaynak maliyetlerini artırmıştır. Böylece özkaynakların erimesine yol açmış, ayrıca TL’nin değerinin fazla düşmesi bireyleri para ikamesine yönlendirdiğinden bankaların döviz cinsinden yükümlülükleri artırmıştır.

Ekonomik istikrarsızlık dönemlerinde geri dönmeyen krediler bankaların nakit akışını bozmakta ve bankaların kaynak maliyetini artırıcı bir etki oluşturmaktadır. Enflasyonun düşmesi hem sorunlu kredilerin geri dönmesini kolaylaştırmakta hem de kaynak maliyetini azaltmaktadır. Bu sebeple bankaların riskli yatırım yaparken içinde bulunduğu ortamı da dikkate alması gerekmektedir. Sonuç olarak, bu sistem kendi besleyerek ilerlemiştir. Çünkü makroekonomik istikrar ile bankacılık sisteminde çıkan sorunlar birbirlerini etkilemişlerdir. İstikrarsız bir ortamda bankacılık sistemi sorunlu olmaktadır. Fakat sorunlu bir bankacılık sistemi de istikrar için risk oluşturmuştur (Yıldırım, 2004: 2).

1.1.2.2. Yüksek Kaynak Maliyeti

Enflasyonun yüksek olması hem kaynak maliyetini hem de işletme giderlerini artırmakta, bu durum faiz ve risklerin yükselmesine sebep olmaktadır. En önemli fon kaynağı olan mevduatlara uygulanan faizlerin artması da fon maliyetini artırmaktadır. Benzer şekilde devlet tarafından uygulanan çeşitli vergiler, TMSF primleri, münzam karşılık ayırma zorunluluğu gibi etmenler de maliyetleri artırmaktadır. Bunlara ek

olarak, 1980'li yıllarda fon bulmak için sürekli olarak şubeleşmeye giden bankalar teknolojinin gelişmesiyle beraber bu stratejilerinden vazgeçmişler, fakat özellikle Anadolu coğrafyasının kalkınması ile beraber şubeler tekrar yaygınlaşmıştır. Bu durum maliyetleri artırıcı bir rol oynamıştır. Aynı zamanda yeni teknolojilerin gelişmesi, altyapı harcamalarının artması ve ATM'lerin yaygınlaşması da bankalar için ek bir maliyet unsuru doğurmuştur.

1.1.2.3. Haksız Rekabet Koşulları

Rekabet gücü finansal piyasalarda fiyatları doğrudan etkilemektedir. Son dönemde küreselleşme ile beraber rekabet gücünün de önemi artmıştır. Derinleşen finansal piyasalar ve sürekli çeşitlenen ürün portföyü ile kurumlar arasındaki rekabet de iyice artmıştır. Bu durum fon maliyetlerinin yükselmesine neden olurken müşterileri de en iyi alternatife yöneltmiştir. Bunların yanı sıra bankalar sadece kendi içinde değil aynı zamanda sigorta şirketleri ve emekli fonları gibi kurumlarla da rekabet etmektedir. Örneğin, araba üreticileri kurdukları fonlarla müşterilere ilk elden kredi imkânı sağlayarak bankalarla taşıt kredisi konusunda rekabet etmektedir.

Türkiye'de yabancı bankaların sisteme girmesi, rekabet ortamını geliştirmiş ve rekabet gücünü artırmıştır. Bu rekabet artışı ile beraber bankalar yeni ürünlere, maliyet düşürmeye, faaliyetlerini geliştirmeye ve yeni teknolojilere yönelmişlerdir. Özellikle pazarlama, yönetim, müşteri temsilciliği ve şeffaflık konularında Türk bankaları yabancı bankalardan çok şey öğrenmiştir. Yabancı bankalar son teknolojilere daha kolay ulaşma, ölçek ekonomilerine sahip olma, kaynak imkânlarındaki rahatlık ve riski dağıtma açılarından daha iyi bir noktada bulunmaktadır. Türk bankacılık sistemi uluslararası standartlara yaklaştıkça daha kaliteli ve çeşitli ürünlerle hizmet vermeye başlamıştır. Bunun yanı sıra, Türk bankacılık sisteminde hala eksik rekabetin olduğu oligopol bir yapı hakimdir.

Türk bankacılık sisteminde, özellikle 2002 yılından önce denetim eksikliği sebebiyle haksız rekabet ortamı mevcuttu. Yeniden yapılandırma dönemi ile beraber BDDK'nın denetleme ve düzenleme sistemini geliştirmesi ile beraber, sistem bütün bankalar için daha eşitlikçi bir yapıya kavuşmuştur. Fakat kamu kaynaklarının kamu

bankalarında değerlendirilmesi özel bankalar açısından hala haksız rekabet oluşturmaktadır (Tunçsiper, Yılmaz, İlban, 2007).

1.1.2.4. Teknolojideki Hızlı Gelişmeler

Türk bankacılık sistemi uluslararası sisteme uyum süreci içerisinde hem ürün çeşitliliğini artırmış hem de internet bankacılığı gibi hizmetler vermeye başlamıştır. Fakat değişik enstrümanların ve yeniliklerin uygulanması için devlet organlarının koordineli bir şekilde çalışması ve yasal düzenlemelerde bulunması gerekirken bunların Türk bankacılık sisteminde olmaması ve ekonominin sürdürülebilir olmayışı büyük bir sorun teşkil etmektedir. Yine de yurt dışındaki düzenlemeler örnek alınarak çeşitli iyileştirmeler yapılmıştır. 1990'lı yıllarda bankalar otomasyon sistemlerini geliştirerek tüketici kredileri ve kredi kartlarını hizmete sunmuştur. Son zamanlarda ise POS, ATM ve internet bankacılığı gibi birçok değişik atılımlar yapılmış ve 24 saat hizmet veren çağrı merkezleri kurulmuştur. Bu tarz gelişmelere bakıldığında Türkiye'de bulunan sistemin dünyada yaşanan gelişmeler ile paralel ilerlediği söylemek mümkün olmaktadır (Yıldırım, 2004: 6).

Bu tarz işlemlerin yaygınlaşması aynı zamanda bankalar için de büyük kolaylık sağlamaktadır. Özellikle kredi kartı ve internet bankacılığının kullanılması hem müşterinin takibinin yapılmasının kolaylaşması ve böylece müşteriye kredi notunun rahatlıkla verilmesi hem de sistemin bir bütün olarak takip edilmesi konusunda bankalara kolaylık tanımaktadır. Ayrıca bu sayede bankalarda çalışan personelin de iş yükü hafiflemektedir. Bunların dışında kullanılan teknolojiler ile banka kendi içinde risk, karlılık ve likidite gibi unsurları kolaylıkla takip edebilmektedir.

Bütün bu özelliklerine rağmen teknoloji ve yeni ürünlerde yasal düzenlemenin yeterli olmaması ve altyapının oluşturulmaması bu özelliklerin uygulanmasını engellemektedir. Ayrıca bahsi geçen özellikler kullanılsa bile yasal boşluklar dolayısıyla yanlış şekilde değerlendirilmektedir. Örneğin, 2008'de yaşanan kriz de türev piyasalarının denetiminin tam olarak yapılamamasından kaynaklanmaktaydı. Ayrıca yaşanan ekonomik istikrarsızlıklar da hem yeni ürünlerin hem de teknolojilerin kullanılmasına engel teşkil etmektedir.

1.1.2.5. Özkaynakların Yetersizliği

Özkaynakların yetersizliği, sistemdeki en büyük sorunlardan birini oluşturmaktadır. Özellikle sistemdeki küçük bankaların hem sermayeleri hem de aktifleri az olmaktadır. Ayrıca bu tarz bankalar sistemde çoğunluğu teşkil etmekle beraber, fon kaynakları bankalar arası işlemler ve uluslararası finansal piyasalardır. Bu açıdan bu bankaların rekabet imkânı oldukça düşüktür.

Türk bankacılık sistemine bakıldığında, bankaların sermayelerinin yetersiz olduğu görülmektedir. Ayrıca en önemli fon kaynağı uluslararası piyasalardır. Bu durum bankaların rekabet gücünün az olduğunu göstermektedir. Özellikle kamu bankalarında bu durum daha da önem kazanmaktadır. Ayrıca getirisi düşük iştiraklere yatırım yapılması da kaynak yetersizliğine sebep olmaktadır. Önceki yıllarda iştirakler yoluyla özellikle sanayi kesimine büyük katkılar sağlanmış fakat günümüzde bu iştirakler bankalar için yük haline gelmiştir. Bu yüzden bu iştirakler elden çıkarılmayıp menkul kıymetleştirme yoluna gidilmesi uygun olacaktır.

Özkaynak yeterliliği, özellikle kriz dönemlerinde daha önemli bir konu haline gelmektedir. Özkaynak kriz dönemlerinde bankalar için güvence anlamına gelmekte ve likidite problemi yaşamasını engellemektedir. Yeniden yapılandırma ve Basel Kriterleri'nin Türk bankacılık sistemine uygulanması ile beraber özkaynak yeterliliği konusunda önemli adımlar atılmıştır (Bayrakdaroğlu, 2010:36).

1.1.2.6. Dışa Açık Olmama

Türk bankacılık sistemi yurtdışından kredi almak suretiyle yabancı kaynağa her zaman ulaşmış olsa da, yabancı yatırımcıların Türkiye'de yatırım yapması uzun bir süre sonra olmuştur. 1964'te Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası kurulan yabancı sermayeli ilk ortaklıktır. Bahsi geçen banka dış ticarete sermaye ihtiyacını karşılamak amacıyla, İtalyan ve Amerikan ortaklığında kurulmuştur. 1977 yılında ise Arap Türk Bankası Libya ve Kuveyt sermayesi ile kurulmuştur. Fakat hem kamu bankalarının piyasadaki gücü hem de holding bankacılığı nedeniyle bankacılık sistemi yeteri kadar dışarı açılmamıştır. Bazı Türk bankaları ise iştirak, şube açma ve yeni banka kurma yoluyla yurt dışına açılmış fakat bunlar sınırlı sayıda kalmıştır (Yıldırım, 2017).

1990'lı yıllardaki serbestleşme politikaları ile yabancı bankaların Türkiye'deki yatırımları artmış, aynı zamanda AB üyelik süreci de yabancı sermayenin Türk bankacılık sistemindeki payını artırmıştır. Bu durum genelde Türkiye'de banka satın alma yoluyla meydana gelmiştir. Yine de sistemde bulunan haksız rekabet Türk bankalarının yurt dışına açılmasına imkân tanımamaktadır. Özellikle yabancı ülkelerde Türk bankalarının ödedikleri ek vergiler ve çeşitli düzenlemeler, bankaların yurt dışında rekabet etmelerine imkân tanımamaktadır. Bu sebeple bankalar yurt dışında finans merkezlerini tercih etmektedirler.

1.1.2.7. Holding Bankacılığı

Holding bankacılığı, bir bankanın sermayesinin önemli bir bölümünün bir sanayi veya ticaret kurumu tarafından sahip olunmasıdır. Türkiye'de özellikle 1970'lerden sonra özel sermaye yatırımlarının artacağı düşüncesiyle desteklenmiştir (Keskin, İnan, Mumcu ve Erdönmez, 2008:13). Holdingleşme anlayışı öncelikle sanayi ve ticaret alanlarında başlamış daha sonra bankacılık alanına da yayılmıştır. Batıda ise tam tersi bir etki söz konusudur. Bankalar çeşitli ticari ve sanayi şirketlerine ortak olarak şirketlerin yönetimlerinde söz sahibi olmaktadır. Türkiye'de ise genelde şirketler, özel bir bankayı bünyelerine almak suretiyle kendi işlerinde rahatlıkla finansal kaynak bulma açısından kullanmak için kurulmuşlardır (Çalık, 2016:44-45). Ayrıca holdingler bu şekilde hem holdinge itibar sağlamış hem de diğer holdinglerle rekabet edebilme gücünü artırmış olmaktadır.

Bankacılık sistemi özellikle kamu finansmanına yönelip özel kesimin ihtiyaçlarını tam olarak karşılamadığı için firmalar holding bankacılığı ile bu soruna çözüm bulmaya çalışmışlardır. Fakat holding bankacılığının bazı tehlikeli yanları bulunmaktadır. Bu tarz bir sistemde bankalar gerçek amaçlarından uzaklaşıp, ait oldukları holdingin finansman ihtiyacını karşılayan kurumlar haline gelmektedir. Ayrıca bu firmalarda yaşanan şoklar ve krizler kolaylıkla bankalara bulaşabilmekte ve aslında sorunsuz olan bankacılık sistemini etkileyebilmektedir. Böylece bu krizler bütün sistemin krizi haline gelebilmektedir. Bir diğeri, belli bir kesimde toplanan ve tabana yayılmayan sermaye ile yönetim ve denetim etkin olarak yapılamamaktadır.

1.1.2.8. Denetim Yetersizliği

Türkiye’de bankaların dış denetimi BDDK, TBB, TMSF, TCMB ve bağımsız dış denetim kuruluşları tarafından yapılmaktadır. Bankaların denetlenmesinde amaç bankaların gerektiği gibi işlemlerini sağlamak, iflas etme durumlarında zararını azaltmak, kötüye kullanımın önüne geçmek ve bankacılık sektöründe çıkan bir krizin bütün sisteme yayılmasına engel olmak şeklinde sıralanabilir. Bankalarda çıkacak herhangi bir sorun sisteme duyulan güveni zedeleyip fon akışına engel olmaktadır. Fon akışının kesilmesi bankaların işlevini yerine getirememesi, ekonomide kaynak sıkıntısı çekilmesi ve mevcut kaynağın maliyetinin yükselmesi anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra tasarruf sahiplerinin finansal sistemde bulunan tasarruflarının tehlikeye düşmesine neden olabilmektedir (Döner, 2009:31).

Türkiye’de 2000’de BDDK’nın faaliyete geçmesi ile beraber denetimde iyileşme olmasına rağmen tam olarak bir denetimden söz etmek hala mümkün değildir. Ayrıca uzun protokoller nedeniyle alınan kararlar hızlı bir şekilde uygulanmadığından sistemde geç kalmalar yaşanmaktadır. Bu durum ise hem siyasi hem de bürokratik nedenlerden kaynaklanmaktadır.

1.1.2.9. Kamu Bankalarının Sistem İçindeki Ağırlığı

1929’da yaşanan Büyük Buhran neticesinde Klasik doktrin eleştirilmiş ve alternatif olarak Keynesyen iktisat ön plana çıkmıştır. Keynesyen düşünceye göre, devletin ekonomi içerisindeki payının artırılması, hem denetleyen hem de üretime katılan bir yapısının olması gerektiği öne sürülmüştür. Bu anlayış çerçevesinde ekonominin her alanında olduğu gibi bankacılık alanında da devletin ağırlığı ön plana çıkarılmıştır. Kamu bankaları finansal piyasaların gelişmediği ortamda devletin yatırımlara katkı sağlaması, kaynak dağılımında meydana gelen adaletsizliklerin önüne geçilmesi, devletin piyasada sübvansiyon ve vergi gibi faaliyetlerinin bu bankalar aracılığıyla yürütmesi ve kamu bankalarının özellikle kriz dönemlerinde piyasada yatıştırıcı etkiye sahip olması nedeniyle ekonomide istikrarın sağlanmasını olumlu yönde etkilemeleri sebepleri ile kurulmuşlardır (Uçarkaya, 2006:4-10).

Kamu bankalarının Türk bankacılık sistemi içindeki ağırlığı, sistem için yapısal bir sorun teşkil etmektedir. Kamu bankaları aracılığıyla devlet sisteme direkt müdahale imkânı bulmaktadır. Ayrıca bu durum kamu kesiminde çıkan bir sorunun da finansal sisteme kolaylıkla yansımaya neden olmaktadır. Bankalar ise verilen kredilerin risksiz olması nedeniyle kamu finansmanına yönelmekte ve kolay yolla para kazanmaya çalışmaktadır. Bu sebeple 2000’li yıllara kadar bankalar tıpkı Osmanlı’da olduğu gibi yoğun olarak devletin finansman ihtiyacını karşılayan kurumlar olmuştur. 2000’li yıllarda ise faizlerin yüksek olması nedeniyle ülkeye büyük oranda kısa süreli sermaye girmiştir. Böylece kamuyu finanse etme görevi tamamen bitmese de bankalar asli görevlerini de yerine getirmeye başlamışlardır.

Ayrıca kamu bankaları sistemde haksız rekabete neden olmaktadır. Kamu bankaları etkinlikten uzak bir çalışma performansı sergilese bile devlet tarafından sübvansede edildiği için bu durumdan fazla etkilenmemektedirler. Bunların yanı sıra, bankaların etkin olmayan faaliyetleri sonucu meydana gelen görev zararlarının zamanında karşılanmadığı, asli görevlerini yapmadıkları ve yönetsel sorunları bankaların finansal yapılarının bozulmasına neden olmaktadır. Bunların yanı sıra, bu bankaların Devlet İç Borçlanma Senedi (DİBS) almak zorunda kalması ve kendi ihtiyaçlarını yüksek maliyet ile karşılaması da zararlarını artırmaktadır. Bütün bu nedenlerden ötürü kamu bankaları sistemde yapısal sorunlara neden olmaktadır.

1.1.3. Türk Bankacılık Sisteminde Finansal Riskler

Finansal piyasalar var olduğu sürece, finansal piyasaların risksiz olması imkân dâhilinde değildir. Ama önemli olan bu risklerin iyi yönetilmesi ve belli düzeylerde tutulmasıdır. Bankalar açısından ise, risk beklenen ile gerçekleşen getirinin arasındaki farktır. Yani bankanın karlılığının düşmesi banka için bir risk unsuru oluşturmaktadır (Şimşek, 2007:1). Bankaların yurt dışı kaynaklı kredileri düşük faizden alıp yurt içinde yüksek faizden borç vermesi ekonomiyi beslemiş olsa da, bu durum aynı zamanda riskleri yükseltmiştir. Ekonomik gelişme ve fon ihtiyacının karşılanması her ne kadar devlet yöneticileri tarafından olumlu karşılanırsa da, likidite, döviz ve faiz risklerini yükseltmiştir. Özellikle bankacılık sektöründe ortaya çıkan krizlerin sıçrama etkisinden dolayı bu sektördeki risklerin yakından takip edilmesi büyük önem arz etmektedir.

Bankalar ellerindeki fonları dağıtırken yatırım yapacakları araçların hem risk oranı hem de getirisine bakarak karar vermektedirler. Bu sebeple kredi verilirken risklilik oranının iyi bilinmesi gerekmektedir. Bu riskler piyasaların işleyişinden, ekonomideki dalgalanmalardan, kısa süreli şoklardan kaynaklanabilir. Risklerin iyi yönetilmesi ve finansal piyasaların sürekliliğinin sağlanması açısından birçok düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemelerin en önemlilerinden biri Basel II Kriterleri'dir. Sermaye yeterliliği ve denetim konularında ciddi kararlar alınmıştır. Basel II Kriterleri sermaye yeterliliği üzerine yoğunlaşan Basel I Kriterleri'nde eksik olan operasyonel, kredi ve piyasa riskleri konusunda da çeşitli standartlar getirmiştir.

Finansal riskleri sistematik ve sistematik olmayan riskler olarak ikiye ayırmak mümkündür. Sistematik riskler genel olarak ekonomideki değişimlerden kaynaklanan varlık ve yükümlülüklerin değerinde meydana gelen değişimlerden kaynaklanmaktadır. Bu risklere karşı tedbir alınsa da, riskleri tam olarak önlemek mümkün değildir. Sistematik olmayan riskler ise bankanın kendi yapısından kaynaklanmaktadır. Bu açıdan sistematik olmayan riskler, aynı sistem içinde bankadan bankaya değişiklik göstermektedir. Bu sınıflandırmaya göre kredi riski, operasyonel risk, piyasa riski ve likidite riski sistematik olmayan riskler iken, faiz riski, sermaye riski ve kur riski sistematik risk olarak kabul edilmektedir (Şimşek, 2007:1).

1.1.3.1. Faiz Oranı Riski

Faiz oranı riski, faiz oranındaki değişikliklerden kaynaklanan borçlanma faizi ile yatırım faizi arasındaki farktan dolayı kârın düşme ihtimaline denir (Şimşek, 2007:13). Bankalar borçlanırken sabit faizden borçlansa bile kâr değişimleri özellikle vade farkından kaynaklanmaktadır. Genelde bankaların yükümlülükleri kısa vadeli, varlıkları ise uzun vadeli yapıdadır. Piyasada faizlerin yükselme durumunda, bankadan düşük faizden alınan krediler zamanında ödense bile bu kredilerin vadesi uzun olduğundan, banka yeni yükümlülüklerini yüksek faizden almak zorunda kalacaktır.

Ayrıca bankalar serbest piyasa içinde birbirleri ile yarıştıkları için de faizleri riskleri ortadan kaldıracak şekilde belirleyemezler. Riski ortadan kaldırmak için yüksek faiz isteyen bir banka müşterilerini başka bankalara kaptıracaktır. Bunun dışında, kredi ve mevduatlar dışında bankaların bilançolarında faize duyarlı başka varlık ve

yükümlülükler bulunabilir. Bu varlık ve yükümlülüklerin faizlerinde yaşanacak değişiklikler de faiz riskini artırmaktadır. Çünkü yaşanacak bir değişiklik bilanço yapısının dengesini bozabilmektedir.

1.1.3.2. Döviz Kuru Riski

Döviz kuru riskine aynı zamanda yabancı para pozisyon riski de denmektedir. Bankaların kur ve paritelerdeki değişimlerden dolayı zarara uğrama tehlikesine döviz kuru riski denmektedir (Şimşek, 2007:17). Bu durum bilançoda bulunan döviz cinsinden varlık ve yükümlülüklerin değerinde meydana gelen değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden bankalar yabancı para cinsinden varlık ve yükümlülüklerini kontrol altında tutmak zorundadırlar. Ayrıca yabancı cinsinden bu kıymetlerin sadece bir döviz cinsinden tutulmayıp farklı döviz cinslerine bölünmesi gerekmektedir.

Bankalar kredi ve mevduatlarını aynı para cinsinden tuttıkları sürece döviz kuru riski ile karşı karşıya kalmamaktadırlar. Ama özellikle küreselleşen sermaye hareketleri ile beraber yabancı para cinsinden kredi alan bankalar, bu kaynağı yurt içinde TL olarak krediye açmaktadır. Bu durum da döviz kuru riskini beraberinde getirmektedir. Bu duruma örnek olarak 2001 krizi gösterilebilir. Kriz öncesinde sabit kur politikası izlenirken bankalar döviz cinsinden yurt dışından kredi alarak ve ülke içinde döviz cinsinden mevduat toplamış daha sonra TL cinsinden kredi açmışlardır. Bu durum bankaların açık pozisyonunun artmasına neden olmuştur. Sabit kur rejimi hükümet tarafından terk edilince döviz kurlarında sıçrama yaşanmıştır. Açık pozisyonu yüksek olan bankalar büyük zarara uğramış ve bir kısmı iflas etmiştir.

Döviz kuru riskini azaltmak için 1985 yılında alınan karar ile açık pozisyon izleme uygulamasına geçilmiştir. Aynı zamanda TCMB birçok düzenleme yapmıştır. Fakat bankalar hem rekabet gücünü korumak hem de kamu müdahaleleri nedeniyle açık pozisyon vermeye devam etmiştir. Bu durum sistemi kriz ve şoklara karşı savunmasız bırakmaktadır. Bunların yanı sıra dolarizasyon yaşanan ülkelerde döviz kuru riski ile karşı karşıyadır. Ülkenin kendi parası yerine döviz cinsinden para kullanıyor olması sistemi kur şoklarına karşı savunmasız bırakmaktadır. Bu sebeple kur riskine karşı

ülkenin ekonomisinin istikrarlı olması ve enflasyonun düşük olması büyük önem arz etmektedir.

Döviz kuru riskine karşı bankalar türev ürünler, swap ve döviz opsiyonu ile korunmaya çalışmaktadır. Bunlara ek olarak döviz piyasalarına dair tahminlerin tutarlı olması da kur riskine karşı korumaktadır. Ayrıca önceki dönemlere göre günümüzde döviz işlemleri sıkı bir şekilde takip edilmektedir (Tunçsiper ve Öksüzler, 2006).

1.1.3.3. Kredi Riski

Borç alan kişinin geri ödeyememesi veya geç ödemesinden kaynaklanan kâr kaybı kredi riskini oluşturmaktadır. Ama genel anlamda müşterilerin banka ile yaptığı anlaşmanın koşullarını yerine getirmemesi veya eksik getirmesi kredi riskini oluşturmaktadır. Kredinin anapara veya faizinin ödenmemesi bankanın hem likiditesini hem de sermaye yapısını etkileyebilmektedir. Bankalar kredi karşılığında teminat alarak zararlarını karşılamaya çalışmaktadır. Fakat, bu teminat likit bir piyasaya sahip değilse banka kredi riskini üstünden atamamış olur (Ersan ve Günay, 2009).

Bankalar kredi riski ile en sık kriz zamanlarında karşılaşılırlar. Çünkü bu dönemde hem hanehalkları hem de reel sektör aldıkları kredileri geri ödemekte zorluk çekerler. İflas ve geri ödemeler de en baştan oluşturulmuş olan kredi planlamasını bozacak niteliktedir. 2001 krizinin sebeplerine incelendiğinde özellikle riskli ve usulsüz verilen kredilerin çok önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

Bankaların sorunsuz yönetilmesi, kredi riskinin iyi belirlenmesine bağlıdır. Aynı zamanda iyi yapılan bir risk değerlendirmesi, bankanın kredibilitesine etki edip, hisse değerini etkilemektedir. Bankanın kredi riskini teminat, portföy çeşitlendirmesi ve kredi izleme gibi yöntemlerle düşürmesi mümkündür. Ancak bu önlemlerin çeşitli zorlukları bulunmaktadır. Teminat takibi oldukça maliyetli bir işken, portföy çeşitlendirmesi finansal sektörün gelişmediği bir ülkede oldukça zordur. Ayrıca kredi izlemenin çok sıkı yapılması aslında riskli ama çok karlı projelerin hayata geçirilmesine engel olur. Risklerin değerlendirilmesi için kurulan çeşitli kuruluşlar bulunmaktadır.

Bankaların yetersiz teminat alması, krediyi vermeden önce yetersiz araştırma yapması, krediyi verdikten sonra eksik izlemesi kredi riskini artırır. Ayrıca borçlunun

gelirinin düşmesi, iflas ve maddi kayıpları da kredi riskini doğuran sebeplerdir. Bunların dışında doğal afet, kriz, savaş gibi etmenler de bu riski doğuran diğer unsurlardır.

Türk bankacılık sisteminde en çok önlem alınan alanlardan biri kredi riskidir. Ancak artan rekabet koşulları bankaları risk almak zorunda bırakmaktadır. Yine de Türkiye’de kredi riski gelişmiş ülkelere göre daha düşük düzeydedir. Çünkü yatırım yapan ve kredi alan kesim genelde kamu olmakla beraber küçük bir özel kesimden oluşmaktadır. Bu yüzden krediler hem bilinen kişilere açılmakta hem de portföy çok küçük tutulmaktadır. Böylece risk de azaltılmaktadır (Yıldırım, 2017:103).

1.1.3.4. Likidite Riski

Bir varlığın kısa sürede az bir değer kaybına uğrayarak veya hiç değer kaybetmeden nakde dönüştürülebilmesine likidite denir. Fonlama likiditesi riski ise BDDK tarafından yayımlanan 6827 sayılı Likidite Riskinin Yönetimine İlişkin Rehber’e göre “herhangi bir beklenmedik bir kayba maruz kalmadan ve temerrüde düşmeden borçlarını ve yükümlülüklerini karşılayamama” olarak tanımlanmaktadır. Bankalar kredi açma ve mevduat çıkışları için belli düzeyde likit olmak zorundadır. Bankalar likit kalmak için bankalar arası işlemleri ve uluslararası fonları kullanmakta, yeterli düzeyde likit olmayan bankalar yükümlülüklerini yerine getirirken sıkıntı yaşayabilmektedir. Bu yüzden bankaların varlıklarında likit ürünler olmalıdır. Bir bankanın yükümlülüklerini kısa zamanda yerine getiremiyor oluşu piyasalarda rahatlıkla panik etkisi oluşturabilmektedir. 2008 krizinde Lehman Brothers’ın önünde uzun kuyrukların oluşması bu sebeple olmuştur. Bankadan alacağı olan herkesin bir anda parasını çekmeye çalışması zaten likidite sorunu yaşayan bankanın sorunlarının derinleşmesine neden olmuştur.

Bankaların likidite riskini taşımalarının ana nedenlerinden biri vade uyumsuzluğudur. Varlıkların uzun vadeli, yükümlülüklerin ise kısa vadeli olması sebebiyle bankalar ellerinde yeteri kadar nakit tutamamaktadır. Bu sebeple bankalar hem geri ödenme garantisi olan hem de görece daha kısa vadeli olarak tutabileceği ve bu açılarından daha güvenli olan DİBS’ne yönelmektedir. Ayrıca küresel piyasalarda son dönemde yaşanan durgunluk da Türkiye gibi ülkelere verilen kredi miktarını düşürmüştür. Bu da bankaların yeterince fon bulamamasına sebep olmuştur. Yeterli

miktarda fon bulunamaması ve bankaların likit kalmak için kredi vermemesi hem ekonominin yavaşlamasına hem de bankaların asıl işlevinden uzaklaşmasına neden olmuştur.

Büyük bankalar likidite riski ile daha az karşı karşıya kalmakta çünkü bu bankalardaki mevduat miktarı küçük bankalara göre oldukça fazla olmaktadır. Mevduatın bir kısmı çekilse bile hala elinde fazlasıyla kaynak bulunduran büyük bankalar, ani nakit çıkışlarından görece küçük bankalar kadar etkilenmemektedir. Ayrıca büyük bankalar geniş bir kesimden para topladığı için de riski dağıtmış olmaktadır. Bunların yanı sıra, büyük bankalar arası piyasalarda daha rahat kaynak bulabilecekleri için olası bir sıkışıklıktan daha rahat çıkabilir (Şimşek, 2007:23-24).

Genellikle varlıkların likiditesi ile getirisi arasında ters orantı olmaktadır. Bu yüzden banka portföy oluştururken bu dengeyi iyi gözetmesi gerekmektedir. Bankalar piyasada bir panik ortamının oluşmasına izin vermemelidir. Bu panik ortamı bankanın iflasına sebep olmakta, hatta diğer bankalara da bulaşan bir finansal krizi beraberinde getirebilmektedir.

1.1.3.5. Piyasa Riski

Bankaların elinde tuttuğu çeşitli pozisyonların finansal piyasalardaki oynaklıklardan kaynaklanan faiz, kur ve hisse senedi fiyat değişikliklerinden dolayı zarar etme ihtimaline piyasa riski denmektedir. Bir diğer ifadeyle piyasa riski, bankaların sahip olduğu varlık ve yükümlülüklerin gelecekteki piyasa değerinin belirsiz olması olarak tanımlanmaktadır. Piyasa riski bankaların karşı karşıya olduğu en kapsamlı risklerden birini oluşturmaktadır (Aloğlu, 2005:39). Burada asıl olarak bankaların varlıklarının cari piyasa değerinin düşmesi ile kârlılığının düşmesi veya zarar etmesi piyasa riskini oluşturmaktadır. Bu durum işletmenin dışındaki piyasa koşullarından kaynaklanmaktadır. Cari fiyatlardaki oynaklık faiz oranları, döviz kuru, hisse, kıymetli maden ve emtia fiyatlarındaki değişimlerden kaynaklanmaktadır. Ayrıca bankaların ellerinde tuttuğu her varlık bu değişimlerden farklı şekilde ve boyutta etkilenmektedir. Bunun dışında, uzun vadeli varlıklarda kısa vadeye göre oynaklık artmaktadır. Bu sebeple, uzun vadeli varlıkların piyasa riski daha yüksektir (Şimşek, 2007:25).

Piyasa riskinin ortadan kalkması için piyasadaki kurumlar hakkında tam bilgi ve şeffaflık bulunmalıdır. Bu şekilde sağlanan piyasa disiplini ile doğru kararlar alınıp riskler azaltılacaktır. Riskten korunmak amacıyla türev ürünler oluşturulmuş ve büyük bankalar birleşerek küresel bir nitelik kazanmıştır. Fakat özellikle teknolojinin gelişmesi ile beraber, piyasa riskinden korunmak için üretilen bu yöntemler işlem hacmini hızla artırmış ve sonunda 2008 krizine giden yol hazırlanmıştır (Akan, 2007:59-60).

1.1.3.6. Sermaye Riski

Bankalar genel olarak sermayelerini düşük tutma eğilimindedirler. Bunun sebebi ise, toplam varlıkların sermayeye bölünmesi ile elde edilen finansal kaldıraç oranını yüksek tutmaktır. Bankalar sermayelerini azaltarak finansal kaldıraç artırmaya çalışmaktadır. Bankalar sahip oldukları sermaye ile karşılaştıkları risklerden korunup, zararlarını telafi etmektedir. Eğer bankaların sermaye yapıları güçlü ise herhangi bir şok karşısında meydana gelebilecek zararı karşılayabilmektedir. Bu durumda bankanın iflas riski azalmakta, sermaye bankalar için bir sigorta vazifesi görmektedir. Bu sebepten dolayı yüksek sermaye oranı bankaların hisse senedi değerini de yükseltmektedir. Ayrıca sermayenin önemli olmasının bir diğer nedeni, bankaların aktiflerinin önemli bir kısmını oluşturan mevduatların hem faize yüksek ölçüde duyarlı hem de kısa vadeli olmasıdır. Kısa vadeli aktiflerde yaşanacak ani bir çıkışta bankaya likidite sağlayacak en önemli kaynağı sermaye oluşturmaktadır (Şimşek, 2007:26).

Bunun yanı sıra, bankaların sermayelerinin güçlü olması da yasal bir zorunluluktur. Bu alanda düzenlenmiş olan ulusal ve uluslararası birçok standart vardır. Fakat asgari sermaye şartının belirlendiği bu standartlar oldukça tartışmalı bir konudur. Çünkü portföyünde riskli varlıklar tutan bir banka ile hazine bonusu tutan bir bankanın aynı risklere maruz kalması mümkün değildir. Bu sebeple, standartların her banka için aynı olması tartışmalı bir konu haline gelmiştir. Konu hakkında özellikle Basel II Kriterleri ile bankaların portföyündeki varlıklar risklilik oranına göre ayrılmış ve her bir banka için gerekli olan sermaye yeterliliği saptanmıştır. Bankaların sermaye yapılarının bu denli düzenlenmesinin en önemli nedenlerinden biri bu sektörde çıkan bir krizin bulaşıcılık etkisinin yüksek olması nedeniyle hem sektör içinde hem de diğer sektörlerde hızlı yayılabilesidir.

Gelecekteki sermaye oranına karar vermek için beklenen riskler hesaplanmaktadır. Buna göre bankalar gelecekteki sermaye yeterliliğini sağlamak için değişik yollar izleyebilmektedir. Öncelikle riskli varlıklarını azaltabilir, fakat bu durum aynı zamanda yüksek kârdan vazgeçmek anlamına geldiğinden bankalar arasında pek tercih edilen bir seçenek değildir. Bir diğeri, bankalar küçülmeyi tercih edebilir, ama bu da sermayedarlar için istenilen bir durum olmamaktadır. Son olarak, banka birleşmeleri yoluyla sermaye artırımına gidilebilmekte, böylece küçülme yerine ortaya daha güçlü bir banka çıkmaktadır (Yıldırım, 2017).

1.1.3.7. Operasyonel Risk

Operasyonel risk, bankanın piyasa riskinden bağımsız olarak yanlış yönetilmesi sonucu ortaya çıkan risktir. Yönetimin yanlış kararlar vermesi sonucu bankanın zarar etmesiyle sermayesinin azalmasına operasyonel risk denilmektedir. Operasyonel risklerin çeşitli kaynakları bulunmaktadır. Birincisi bankada çalışan kişilerin görevini kötüye kullanması, vazifelerini ihmal etmesi veya personel yetersizliği riskleri doğurmuş olabilir. Banka personelinin yolsuzluk yapmasının yanında, iş için yeterli bilgi ve becerisinin olmaması veya tecrübesizlik de operasyonel riskleri doğurmaktadır. Bir diğer risk kaynağı ise banka faaliyetlerinin işleyiş süreci içerisinde yaşanan aksaklıklardır. Raporlama süreçlerindeki eksiklikler, risk kontrollerinin tam yapılmaması ve işlemlerin kaydının eksik tutulması bunlara örnek gösterilebilir. Ayrıca bu riskler kullanılan bilgi teknolojilerinin yetersiz olması, teknik sebeplerle yapılan modellemelerin hatalı olması, yasal düzenlemelerin yetersiz kalması gibi nedenlerle de ortaya çıkabilir (Şimşek, 2007:33).

Türkiye için finansal riskler değerlendirildiğinde genel olarak, bankacılık sektöründe 1980’li yıllarda yaşanan dışarıya açılma ile beraber bir dizi gelişme yaşanmıştır. Özellikle 90’lı yıllarda yaşanan yoğun kriz dönemi ve 2000’li yılların başındaki bankacılık krizi ile beraber bankalar yüksek risk ortamında çalışmaktaydılar. Uluslararası piyasalara hızlı ve kontrolsüz giriş, faiz oranlarının serbest bırakılması, finansal alanda yaşanan hızlı serbestleşme, yabancı para ile işlem yapılmanın önünün açılması ve bankaların döviz üzerinden aldığı kredilerin artması sektördeki risk oranını hızlı bir şekilde yükseltmiştir. 2001 krizinden sonra yapılan düzenlemeler ile bankacılık

sistemi önemli ölçüde risklerden arındırılmıştır. Aynı zamanda Basel Kriterleri'ne yüksek uyum içinde çalışan bankalar uluslararası standartlara yaklaştırılmıştır. Yine de sistemdeki bütün riski ortadan kaldırması mümkün olmamaktadır. 2008'de yaşanan küresel kriz, gelişmiş ülkelerde bile risklerin tamamen önüne geçilemediğinin bir göstergesi olmuştur.

1.1.4. Türk Bankacılık Sisteminde Finansal Krizler

Ekonomik kriz bir ülkede mal, hizmet, üretim ve döviz piyasalarında yaşanan dalgalanmalardan oluşmaktadır. Bu krizler, reel ve finansal krizler olmak üzere iki ana başlık altında incelenmektedir. Reel krizler, üretim ve işgücü piyasalarında üretimde ve istihdamda düşüş olması nedeniyle yaşanmaktadır. Finansal krizler ise, bankacılık sistemi, döviz ve hisse senedi piyasalarındaki dalgalanmalar sonucu yaşanan kayıplardan oluşmaktadır (Kibritçiöğlü, 2001: 1-2).

Finansal krizlerin bulaşıcılık etkisi nedeniyle bütün ekonomiyi etkilemesi, bu krizlerden korunmanın ne kadar önemli olduğunun en büyük göstergelerinden biri olmaktadır. Bankacılık sisteminde çıkan krizlerin maliyetini aynı zamanda reel sektör de ödemek zorunda kalmaktadır. Fakat bu krizler yetersiz denetim, risk yönetimindeki aksaklıklar, yasal boşluklar ve makroekonomik problemler nedeniyle sürekli olarak yaşanmaktadır.

Özellikle 1980 ve 1990'lı yıllarda finansal krizlerin dünyada sıklıkla yaşandığı görülmektedir. Sermaye hareketlerinin küreselleşmesi ile beraber dünyanın bir bölgesinde çıkan finansal kriz, eğer o ülkede bulunan sermaye hareketleri yoğunluk arz ediyorsa, diğer ülkelere de kolaylıkla sıçramaktadır. Bu sebeple, finansal krizlere karşı tüm dünyada önlem alınması büyük önem arz etmektedir. Bütün dünyada bankacılık ve finans alanında bir standart oluşturulması, bu standartlar oluşturulurken ülkelerin koşullarının göz önüne alınması ve küresel bir denetim mekanizması kurulması oldukça önemli bir konu haline gelmiştir. Basel Kriterleri bu kapsamda oluşturulmuş, aynı zamanda ülkelerin kredi notu belirlenmesi de bu amaca hizmet etmektedir.

Küresel ölçekte alınan önlemler dışında, her ülke kendi içinde makroekonomik sistemini geliştirecek önlemler alınması, bütün sistem için risk teşkil eden bankalara müdahale edilmesi, bütün piyasayı kapsayacak düzenleme ve denetlemeler yapılması,

finansal sistemde şeffaflığın sağlanması, bankaların yeterli sermayeye sahip olması, TCMB rezervlerinin yeterli olması ve ekonomi politikalarının istikrarı sağlayıcı ve piyasanın ihtiyaçlarına yön verici şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

Türkiye 1990'lı yıllarda yaşadığı krizlerden oldukça etkilenmiştir. Türkiye, 1980'li yıllarda küresel finansal sisteme hızlı ve kontrolsüz entegrasyonu ile sadece kendi içinde çıkan krizlerden değil, aynı zamanda başka ülkelerde çıkan krizlerden de etkilenmiştir. Kamuyu finanse etmek için yurt dışından kontrolsüz kaynak bulan bankalar, özellikle kur riski ile karşı karşıya kalmıştır. Ülke içinde yaşanan ekonomik istikrarsızlık da bankaları krize sürüklemiştir. Bütün bunlar nedeniyle ülkede yatırımlar büyük oranda düşmüş, dışa bağımlı bir ekonomik yapı hâkim olmuş ve konjonktürel dalgalanmalardan yoğun olarak etkilenilmiştir. Bu durumdan çıkmak için sürekli olarak yapılanma ve reform programları uygulanmıştır. 2000 yılında uygulanan Enflasyonu Düşürme Programı yine bir kriz ile kesintiye uğrayınca, 2001 yılında bankacılıkta yeniden bir yapılandırma programı başlatılmıştır. Günümüze kadar olan süreçte ise Türk bankacılık sisteminde önemli gelişmeler kaydedilmiştir (Ural, 2003).

Takip eden bölümde, Türkiye'nin hem kendi sisteminden hem de başka ülkelerden kaynaklanan krizleri anlatılacaktır. Türkiye kendi içinde çıkmaya dahi bu krizlerden oldukça etkilenmiştir.

1.1.4.1. Bankerler Krizi

1980'li yıllarda küresel ölçekte yaşanan serbestleşme hareketleri Türkiye'yi de etkilemiş, özel kesimin etkinliği artırılarak devlet müdahalesi azalmış, sermaye hareketliliği hızlanmış ve faizler serbest bırakılmıştır. Bu hızlı dışa açılma ile beraber küresel piyasalarda meydana gelen şoklardan Türkiye de etkilenmeye başlamıştır. Sektöre girişin serbest bırakılması ile beraber bankalar arasındaki rekabette de artış yaşanmıştır. Ayrıca bankalar, bankerler ile rekabete girmiştir. Bu dönemde bankerler banka ve fon piyasaları arasında aracılık yapmışlardır. Bankerlerin yüksek faiz vermesi nedeniyle bireyler paralarını bankalarda tutmak yerine bankerlere yatırmaya başlamıştır. Fakat bu kişilerin herhangi bir yasal düzenlemeye tabi olmaması yasal olarak denetlenmelerini engellemiştir. Bu da bankerlerin sayısında sıçramaya neden olmuş, hatta kriz öncesinde banker sayısının 1000'e kadar ulaştığı tahmin edilmektedir (Kale

ve Eken, 2017: 15). Bankerler kontrolsüz bir şekilde para toplamaya başlamış, topladıkları bu paraların faizini ödemek için daha yüksek faizden borçlanmaya başlamışlardır. Sürdürülemez bir saadet zinciri haline gelen bu sistem, devletin halkı uyarması ve 1981’de bankerlerin mevduat sertifikası çıkarmasının yasaklanmasıyla çökmüştür. İnsanların paralarını geri çekmeye çalışması ile kriz ortaya çıkmıştır. Özellikle 18 Haziran 1982’de büyük bankerlerden Banker Kastelli’nin batmasıyla kriz derinleşmiştir.

Kriz, bankacılık sistemine de yayılmış ve toplam yedi özel banka kapatılmış, beş banka ise yeniden yapılandırılmıştır. Halkın zararının bir kısmı ise devlet tarafından karşılanmıştır. Yaşanan gelişmeler sonucunda, 1981’de Sermaye Piyasası Kanunu yürürlüğe konulmuştur. Ayrıca TCMB nezdinde TMSF kurulmuştur. Bankerlerden paralarını alan kişiler, mevduatlarını çoğunlukla kamu bankalarına yönlendirmişlerdir. Ayrıca 1985’te çıkan Bankalar Kanunu ile sistem yasalar tarafından düzenlenmiştir. Buna göre ,sistemin bağımsız kuruluşlar tarafından denetlenmesi koşulu ve tek düzen hesap planı getirilmiştir.

Bankerler krizi, Türkiye’ye özgü bir kriz olmayıp, küresel sisteme hızla açılan birçok ülkede görülmüştür. Gerekli yasal düzenlemeler yapılmadan böyle bir değişikliğe gidilmesinin zararı görülerek, düzenleme ve denetlemenin artırılmasının önemi ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu kriz ile beraber kamu bankalarına güven artmış, kriz sonrasında kamu bankalarına doğru genel bir yönelim ortaya çıkmıştır (Akdoğu, 2012: 195).

1.1.4.2. Körfez Krizi

1980’li yıllarda iç borç sürdürülemez bir hal almıştır. Bu sebeple hem vadeler kısalmış hem de faizler yükselmiştir. 1990 yılında çıkan Körfez Krizi Türkiye’nin yaşadığı dış nedenlerden kaynaklanan ilk krizdir. Kriz başladığında petrol fiyatları hızla yükselmiştir. Bu da bir süredir yatay seyreden enflasyon oranını yükseltmiştir. Yine 1990 yılında Birleşmiş Milletler (BM) Irak’a müdahale etmiş, böylece kriz kritik bir noktaya gelmiştir. Türkiye likidite krizine girmiş, bankalardan büyük oranda hem TL hem de döviz mevduatları çekilmiştir. TCMB döviz talebini karşılamak için yurt

dışından döviz cinsinden borçlanma toluna gitmiştir. Kriz bu şekilde büyümeden önlenmiştir. Fakat bu durum geçici sonuç vermiştir (Yıldırım, 2017:125).

1.1.4.3. 1994 Krizi

1990'lı yıllarda uygulanan politikalar ile beraber TL değer kazanmış ve bu sayede ithalat artmıştır. Böylece 1993 yılında dış ticaret açığı çok yükselmiştir. Bu yılın sonlarına doğru ülke içinde yaşanan istikrarsızlıkla beraber döviz kurunda büyük dalgalanmalar yaşanmıştır. Belirsizliklerin de artmasıyla bireyler döviz cinsinden varlıklara yönelmiş, TL cinsinden varlıklarda faiz oranı yüksek olmasına rağmen vadeleri düşmüştür. Bu durum bankaların bilançolarını da olumsuz etkilemiştir. Kamunun sürekli borçlanma ihtiyacı etkisi ve TL cinsinden fonlama maliyetinin çok yüksek olması ile beraber, bankalar yurt dışına yönelmiştir. Kaynak ihtiyaçlarının önemli bir kısmını döviz cinsinden elde eden bankalar hem kur hem de faiz riski ile karşı karşıya kalmıştır. Bankaların döviz pozisyon açıkları yükselmiştir (Işık, Duman ve Korkmaz, 2004).

Devlet tahvillerinin faizinin düşük olması nedeniyle, bu tahvillere olan talep düşmüş, bu durum döviz talebini artırmıştır. Piyasadan borçlanma ihtiyacını karşılayamayan hazine, bu dönemde TCMB'na para bastırarak finansman ihtiyacını karşılamıştır. Ayrıca yine bu dönemde uygulanan yanlış ekonomi politikaları da krize öncülük etmiş, hazinenin TCMB'na olan borcu silinmiştir. Borç için alınan bu para, sisteme giden karşılıksız para haline gelmiştir. Enflasyon artmış ve kur yükselmiştir. Hazine finansman ihtiyacını karşılamak için bu tarihe kadar olmayan vergiler getirmeye başlamıştır. Bu durum faizlerin düşürülmeye çalışılmasına rağmen, artmasına neden olmuştur. Acil ihtiyaçları nedeniyle hazine sürekli olarak ihale açmaya başlamış fakat bunlara kimse katılmamıştır. Öyle ki bazı günlerde iki ihale açmasına, faizlerin yüksek ve vadenin kısa olmasına rağmen yeterli oranda finansman sağlanamamıştır (Özatay, 2016: 76-80). TCMB kura müdahale etse de başarılı olamamış, bu müdahaleleri sonucunda döviz rezervlerini de eritmiştir. Kur ve faizlerde yaşanan bunalım çözülemeyince 1994 yılında Türkiye krizin eşiğine gelmiştir.

1994 krizinin temelinde yatan üç sebep bulunmaktadır. Bankaların serbestleşme hareketleri ile beraber hazinenin fonlama ihtiyacını yurt dışından elde ettiği kaynaklarla

kapatmaya çalışması, enflasyonla mücadele kapsamında TCMB'nin TL'yi güçlü tutmak için açık pozisyonlarının yükseltilmesi ve bir diğeri ise 1989 yılında yüksek ücret zamları ile iç talebin fazla yükselmesidir (Yıldırım, 2017:127). 1994 krizinin yayılmasının en büyük nedenlerinden biri TCMB'nin piyasaya müdahale edecek kadar rezervlerinin olmamasıdır. Krizin etkisiyle, bankaların zaten kötü olan bilançoları bozulmuş, sermayeleri erimiş, sisteme olan güven azalmış ve iflaslar başlamıştır. Bu dönemde bazı bankalar da piyasadan çıkmak zorunda kalmıştır.

5 Nisan 1994'te uygulanmaya başlanan İstikrar Kararları ile kamu açığının azaltılması ve finansal disiplinin sağlanması kararları alınmıştır. Hazinesin TCMB'dan alabileceği borçlanma oranı düşürülmüştür. Munzam karşılıklar düşürülmüş, mevduatlara %100 sigorta imkânı getirilmiş, böylece her mevduata devlet güvencesi verilmiştir. Bu sayede finansal sisteme güven yeniden sağlanmış ve bu sayede kriz aşılmıştır. Fakat kamu borçlanmalarının önüne geçilememesi ve bu borçlanmaların yüksek faizden yapılması daha sonra ekonomi açısından yeniden sorun teşkil etmiştir.

1995 yılı itibariyle bankacılık sektöründe toparlanma başlamıştır. Özellikle faizlerin yüksek olması ile TL değer kazanmıştır. Fakat bu durum bankacılık sektöründeki sistematik sorunları çözmemiştir. Ekonomide devam eden risk ortamı ve Bankalar Yasasının 1999 yılına kadar düzenlenmemesi sistemi olumsuz etkilemeye devam etmiştir. Ayrıca banka kurulmasının kolaylaştırılması da kırılganlığı iyice artırmıştır.

1.1.4.4. 1997 Asya Krizi

İktisat literatüründe Asya Kaplanları (Güney Kore, Hong Kong, Malezya, Singapur, Endonezya, Tayvan ve Tayland) olarak bilinen hızla gelişen Asya ülkeleri, IMF ve Dünya Bankası'nın yardımlarıyla 1990'lı yıllarda dışa açılımını gerçekleştirmiş, bu tarihten itibaren de yoğun sermaye akımları yaşamış, işsizlik azalmış, enflasyon düşmüş ve yüksek büyüme yaşamıştır. Fakat zamanla verilen kredilerin kalitesinin düşmesi, hisse senetleri ve gayrimenkulde yaşanan sorunlar, Çin'in yaptığı devalüasyon ile beraber rekabet gücünün azalması ile sıkıntılar yaşanmaya başlanmıştır.

Asya krizi, Güney Kore'de başlayıp, Asya Kaplanları olarak adlandırılan ülkelere yayılmıştır. Daha sonra Tayland'da başlayan sıkıntılar nedeniyle yaşanan hızlı çıkışlar

diğer ülkelere de sıçramış ve yabancı paranın çıkması ile beraber, yüksek oranda olan yabancı para cinsinden borçlar sürdürülemez hale gelmiştir. Bu krizle beraber bölgedeki etkilenme oranının çok yüksek olduğu görülmüştür. Ulusal paranın değer kaybetmesi ile beraber Tayland'da çıkan kriz daha sonra Filipinler, Malezya, Endonezya, Güney Kore ve Japonya'ya sıçramıştır. Yapılan IMF programı ile beraber bu ülkelerde devalüasyon yaşanmıştır. Bu durum ülkelerin dış ticarete avantaj sağlamasına neden olmuş ve ihracatını yükseltmiştir. Türkiye de bu durumdan etkilenerek bölgeye olan ihracatında azalma olmuş ve ithalatını artırmıştır. Bu kriz küresel düzeyde ekonomik daralmaya sebep olmuş, özellikle Türkiye, Rusya ve Brezilya gibi gelişmekte olan ülkeleri etkilemiştir.

1.1.4.5. 1998 Rusya Krizi

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile beraber Rusya, kontrolsüz bir şekilde serbest piyasaya açılmıştır. Rusya, bu dönemde vergi toplayamaması nedeniyle bütçe açıkları yaşamış ve makroekonomik istikrar sağlanamamıştır. Üretimin düşmesi ve enflasyonun da yükselmesi ile beraber borçlanma yüksek miktarda artmıştır. Zaten mali yönetimi zayıf ve kırılganlıkları olan ülkede petrol fiyatlarının düşmesi ve Asya Krizi ile sermaye çıkışları olmuştur. Bu süreçte birçok banka ve şirket iflasları yaşanmıştır. Dış borcu yüksek olan Rusya, özel dış borçları için 1998 yılında moratoryum ilan etmiş ve dublede devalüasyona gidilmiştir. İthalatı azaltmak için gümrük duvarları yükseltilmiştir. Türkiye ile olan özellikle bavul ticareti olumsuz etkilenmiştir. Bu kriz Türkiye'yi Asya Krizinden daha çok etkilemiştir (Özatay, 2016).

1.1.4.6. 2000 Likidite Krizi

Rusya krizi sonrasında yaşanan Düzce depremi, erken seçim, ekonomik istikrarsızlık, sorunlu krediler gibi nedenlerle sıcak para hızla bir çıkış olmuştur. Yurt dışından sağlanan kaynakların da azalmasıyla sanayide daralmalar yaşanmıştır. Bankaların aktif yapısı bozulmuş, karlılık düşmüş ve riskler artmıştır. Holding bankalarının iştiraklerine kontrolsüz para aktarması ile bankacılık sektöründe yaşanan sorunlar derinleşmiştir. Mevduatlara verilen garanti de kriz ortamının oluşmasına neden olmuştur. Daha sonra 1999 yılında IMF ile yapılan anlaşmadan piyasalar olumlu bir

şekilde etkilenmiştir. Bu programda temel olarak dört aşama belirlenmiştir. Bunlar kamu bankalarının yapılandırılması, TMSF bünyesindeki bankalara ait kararların alınması, özel bankaların mali yapılarının geliştirilmesi ve bankacılık sisteminde düzenleme ve denetlemenin artırılması şeklinde sıralanabilir (Akdoğu, 2012: 197). Bu kapsamda hem Bankalar Kanunu'nda hem de BDDK'nın yapısında düzenlemelere gidilmiştir.

IMF ile yapılan program incelendiğinde, döviz kurunun 1,5 sene boyunca önceden açıklanması böylece geleceğe dair beklentilerin yönlendirilmesi hedeflenmiştir. Buna göre, kurun belirlenen bir aralıkta dalgalanmasına karar verilmiştir. Ayrıca TCMB bilançosu da IMF tarafından kontrol edilmiştir. Programa göre IMF tarafından, TCMB'nın döviz rezervlerini genişletmesine izin vermekle beraber, kamuya kredi açarak parasal genişlemeye gitmesine izin verilmemiştir. Bu şekilde hem kuru hem de enflasyonu kontrol etmek amaçlanmıştır. Fakat TCMB kuru bu düzeyde tutmak için sürekli döviz satmak zorunda kalmıştır. Bu da hem rezervleri eritmiş hem de faizleri yükseltmiştir. TCMB, IMF'den aldığı kredilerle kuru bir süre daha açıklanan düzeyde tutmuş fakat faizler %300 civarına yükselmiştir. Şubat 2001'de sabit kur dalgalanmaya bırakılmış ve faizler %4000 seviyelerine ulaşmıştır (Özatay, 2016: 82-85).

Ayrıca IMF ile yapılan programın ana hedefi enflasyonu düşürmek olmuştur. Bunun için üç yıllık bir program hazırlanmıştır. Bu program her ne kadar enflasyon programı olsa da, maliye ve para politikaları ile beraber yapısal reform paketleri gibi makroekonomik unsurları da içermektedir. Program ilk uygulandığında piyasalar tarafından olumlu karşılanmıştır. Fakat programdan sapmaların başlaması ve hedeflerin tutturulamaması piyasalarda tekrar olumsuz algıyı yükseltmiştir. Yüksek enflasyon uzun vadeli kredi verilmesini zorlaştırmış, ülkedeki sistematik riskler dolayısıyla yabancı bankaların aktif büyüklüğü oldukça sınırlı kalmıştır. Ayrıca kamunun sürekli finansman ihtiyacı nedeniyle özel sektörün ihtiyacı olan fon bankalar tarafından sağlanamamıştır. Bütün bu sebepler de enflasyonun düşmesine engel olmuştur. Kamu bankalarının ağırlığının yeni getirilen düzenleme ile azaltılmış olmasına rağmen sektörde devlet müdahalesi devam etmiştir. Ayrıca kamu bankalarının yüksek faiz uygulaması sektördeki özel bankaların faiz marjını düşürmüştür. Bu sebeple kamu bankaları sık sık likidite sıkıntısı yaşamıştır. 2001 krizinin en büyük ateşleyicilerinden biri de kamu bankalarının özellikle de Ziraat Bankası'nın TCMB'na karşı yükümlülüklerini yerine

getirememesi olmuştur. Talep ettiği parayı TCMB kanalıyla sağlayamayan banka, bu talebini piyasadan sağlamaya çalışınca sistemde likidite sıkışıklığı yaşanmıştır (Çolak ve Yiğidim, 2001: 18-20).

Kasım 2000’de yoğunlaşan likidite sıkışıklığı dövize olan talebi artırmıştır. Bankalarda yeterli miktarda döviz rezervi olmaması, faizlerin yükselmesine neden olmuştur. Yaşanan büyük sermaye çıkışları sonucu TCMB rezervleri erimiştir. Kasım ve aralık aylarında bu gidişatı engellemek için IMF kredileri kullanılmıştır. Krediler piyasalarda bir miktar iyileşme sağlamış, fakat Arjantin’de o dönemde yaşanan kriz, TL’ye yapılan spekülasyon atakları ve hazine ihalesinde yaşanan sorunlar güven ortamının bozulmasına neden olmuştur. Yaşanan likidite sorunu bitmeyince, IMF programının uygulanabilirliğine olan güven de yıkılmıştır. Çeşitli bankaların TMSF bünyesine alınması da kötü gidişatın bir göstergesi olarak alınmıştır.

Kasımda yaşanan bu likidite krizi ardından uygulanan enflasyon programı gözden geçirilse de bankaların zaten sorunlu olan yapılarında kırılmalıklar artmıştır. Faizlerin hızlı yükselişi hem kamu hem de özel bankaların yapısını bozmuş, var olan yapısal sorunlar derinleşmiştir.

1.1.4.7. 2001 Şubat Krizi

Cari açık, kamu borcu ve faizlerin çok yüksek olması, bunların yanında büyümenin düşük seyretmesi ve siyasi sıkıntılar ile 2001 yılına giren Türkiye’de IMF programı, sabit kurun sürdürülemez olması, likidite sıkışıklığı, yüksek faiz, bankaların açık pozisyonunun fazla olması ve kamu bankalarının görev zararı nedeniyle yükümlülüklerini yerine getirememesi gibi nedenlerle başarısız olmuştur.

2000’lerin başında bankaların özkaynakaları erimiş, birçok bankanın piyasa değeri düşmüş ve iflas eden bankalar TMSF bünyesine alınmıştır. Daha sonra TL’nin %90 oranında değer kaybetmesi ile uygun fiyattan satılan TMSF bünyesindeki bu bankaların Türkiye ekonomisine maliyeti çok yüksek olmuştur. Menkul kıymetlerin değerinin düşmesi ile bankaların bilançosu bozulmuştur. Fakat kamu bankaları özel bankalara göre daha çok zarara uğramıştır. Bunun sebebi ise kamu bankalarının görev zararlarının fazla olması ve özel bankaların daha likit olması gösterilebilir. 14 Nisan 2001’de “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ve BDDK tarafından uygulamaya konulan

“Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı” uygulamaya koyulmuştur (Yıldırım, 2017:137-141). Bu programda da enflasyonla mücadele, kamu maliyesinin güçlendirilmesi ve bu konuda yasal düzenlemelerin yapılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda sorunlu bankalar sistemden çıkarılmıştır. Ayrıca banka birleştirmeleri ile sermaye artırımına gidilmiştir.

1.1.4.8. 2008 Küresel Krizi

2008 krizinin çıkmasının temel nedenlerinden biri piyasa ekonomilerinin yeterince denetlenmeyerek kontrolünün kaybedilmesi olarak gösterilebilir. 2000’li yılların başından itibaren ortaya çıkan iyi hava 2006 yılına kadar devam etmiştir. Kredi genişlemeleri ile hanehalklarında tüketim yaygınlaşmış, fakat 2007 yılına gelindiğinde özellikle Amerika’da mortgage piyasalarında çıkan sıkışıklık küresel bir krize dönüşmüştür.

Eşik altı kredi piyasası olarak isimlendirilen piyasalarda risklilik oranını düşürmek için bankalar eşik altı kredileri bilançolarından çıkarıp türev piyasalarda satış yapmışlardır. Bu satışlarla bankaların risklilik oranı düşmüş, yeniden riskli kredi açma imkânı doğmuştur. Fakat bu türev varlıkları alan kişilerin, varlıkların içinde ne olduğunu tam olarak bilme imkânı yoktu. Çünkü bu varlıklar türev piyasalarda diğer ürünlerle birleşmiş ve defalarca satılarak birbirlerinin içine geçmiştir. Başlangıçta hangi bankadan çıkıp, kimlerin kredilerini barındırdığını bilmek mümkün olmamıştır. Eşik altı kredi sahibi kişilerin en önemli özellikleri bu kişilerin borç ödeme oranlarının düşük olması, gelirleri düşük kişilerden oluşması ve bir kısmının geçmişte kredilerini ödeyemedikleri için mallarına el konulan kişilerden oluşması olarak gösterilebilir. Ayrıca zengin fonu olarak bilinen “hedge fund” özellikle yüksek gelire sahip kişiler arasında da oldukça yaygın olarak kullanılmaktaydı. Bu tip fonlar gölge bankacılık sektörü de denilen, denetlenmesi ve düzenlenmesi en az olan finansal piyasalarda bulunmaktaydı. Bu fonlara sahip olan kişiler vergilendirmeden kaçmak için varlıklarını çeşitli küçük adalarda tutmaktaydı. Özetle, bu tip türev varlıklar denetlenmeden uzak, yüksek kazanç getiren saadet zincirlerine dönüşmüştür (Özatay, 2016: 104-110).

Aslında krizin ilk belirtileri, 2006 yılında ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yılda ipotekli kredi şirketleri sıkışıklık yaşamaya başlamış ve Ownit Mortgage Solutions’ın

batışı ile bu sektördeki hızlı çözülme de başlamıştır. Bundan sonra hızla önlem alınmaya çalışılsa da, piyasa takip edilemeyecek kadar büyümüştür. Konut fiyatları artarken bireyler kredi çekerek konut satın almış ve ödeyemedikleri zaman da bu konutu satarak borçlarını kapatmıştır. Böylece sürekli olarak yeni kredi çekip, yeni konut alınabilen bir piyasa oluşmuştur. Oluşan balonun patlaması nedeniyle piyasada yaşanan gelişmeler, konut fiyatlarının düşmesine neden olmuştur. Fiyatların düşmesi konutların istenen fiyata satılamamasına ve bankalara olan borcun ödenmesinde zorluklar yaşanmasına neden olmuştur. Bankaların el koyduğu konut sayısı artmış, bu durum bankaların kredi arzını azaltmasına ve böylece daha çok evin elinde kalmasına sebep olmuştur. Sistemin birbirini beslemesi sonucunda riski düşük olan kredilerde bile geri ödeme zorlukları yaşanmaya başlamıştır.

Amerika’da her bankanın aldığı kararların sorumluluğunu alması gerektiğine dair bir inançla banka ve şirketlerin batmasına izin verilmiştir. Lehman Brothers’ın batması ile piyasada yaşanan büyük panik ve yüksek kayıplar diğer banka ve firmalara da yansınca bu yoldan vazgeçilip, “batmayacak kadar büyük” bankalar kurtarılmıştır. Türev ürünlerin tüm dünyada alıcı bulması, küreselleşme ve Amerika’nın dünyanın en büyük ekonomiye sahip ülkelerinden biri olması krizin tüm dünyaya yayılmasına neden olmuştur.

Türkiye’de ise, krize tepki verilmekte oldukça geç kalınmış olması kayıpların artmasına neden olmuştur. Fakat 2001 yılında yaşanan kriz sonucunda alınan önlemler, bankacılık sektörünün güçlü yapısı, finansal piyasaların yeterince gelişmemiş olması ve mortgage ve türev piyasalarının Türkiye’de olmayışı, Türkiye’nin bu krizden gelişmiş ülkeler kadar derinden etkilenmesini engellemiştir (Yıldırım, 2017:144-145). Küresel krizin Türkiye ekonomisine etkileri, dış talepte gerileme, uluslararası ve yurt içi kredilerde daralma ve bankaların yurtdışı fon maliyetlerinin yükselmesi olarak sıralanabilir(Arabacı, 2016: 3-6).

1.1.5. Türk Bankacılık Sisteminde Yeniden Yapılandırma ve Düzenlemeler

Finansal piyasaların en temel işlevi fon fazlası olanlarla fon ihtiyacı olanları bir araya getirmektir. Bu amaca yönelik çalışan en temel kurumlardan biri bankalardır. Özellikle yaşanan finansal krizler sonrasında bankacılık sisteminde ortaya çıkan

sorunların bulaşıcılık etkisiyle diğer sektörleri de etkilemesi bu sistemde düzenleme ve denetlemenin yoğunlaşmasına sebebiyet vermiştir. Bu çerçevede krizlerin çıkış nedenlerinin araştırılarak, sistemde istikrar ve sürdürülebilirliğin kalıcı hale getirilmesi hedeflenmiştir.

Çeşitli ülkelerde bu yapılandırma programları farklılık gösterirken, hepsinde asıl amaç öncelikle sisteme olan güvenin yeniden inşasını sağlamaktır. Aksi durumda yapılan bu düzenlemelerin amaçlarına ulaşması oldukça zor olmaktadır. Yapılan düzenlemeler ile bankaların sermaye ve bilançoları güçlendirilmektedir. Son olarak ise yapısal ve operasyonel düzenlemeler yapılmaktadır.

Türk bankacılık sisteminin 1980’li yıllarda dışarıya açılması ile beraber sistemde ani bir serbestleşme süreci başlamış, fakat kamunun sürekli borçlanma ihtiyacı nedeniyle bankalar kamu finansmanı sağlayan kurumlar haline gelmiştir. Bu da bankaları temel işlevinden uzaklaştırarak, özkaynaklarının azalmasına ve bilançolarının bozulmasına neden olmuştur. Bankalar yüksek risk ortamında çalışmış ve ayrıca denetim yetersizliği sebebiyle sistem yeterince kontrol edilememiştir. 90’lı yıllarda birçok yapılandırma programı uygulansa da sıralanan nedenler değişmediğinden yapılandırma programları hedefine ulaşamamıştır.

2000-2001 krizleri ile bankacılık sisteminin çökmesi sonucunda BDDK “Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı”nı ilan etmiştir. IMF ve Dünya Bankası’nın genel çerçevesini oluşturduğu bu program, bugüne kadar Türkiye’de uygulanan en büyük yeniden yapılandırma programıdır. Bu programın asıl amacı sistemde risk unsuru oluşturan kamunun, bankacılık sistemindeki ağırlığını azaltmak ve TMSF bünyesinde bulunan bankalara çözüm bulmaktır. Ayrıca Bankalar Kanunu’nda da değişikliğe gidilmiş, uluslararası standartlar Türk bankacılık sistemine uygulanmaya başlanmıştır. Hazine ve TCMB’na ait olan banka düzenleme ve denetleme kapsamındaki görev ve yetkiler BDDK’ya devredilmiştir. BDDK bu düzenleme ile bankaların denetlenme, düzenlenme ve faaliyetlerine son verme yetkilerine sahip olmuştur.

Türk bankacılık sistemindeki yeniden yapılandırma programının kamu maliyesi üzerindeki maliyeti 39,3 milyar dolar, toplam maliyeti ise 47,2 milyar dolar olmuştur. Bu miktar GSYİH’nın %30’unu aşmaktadır. Bu program, dünya ekonomilerinde son

dönemler yapılan en büyük yapılandırma maliyetine sahip olan programlardan biridir. Yine de bu program bir çözüm olmamış, bankacılık sistemi finansal aracılık rolünü yeterince yerine getirememektedir. Mevduat ve kredilerde yeterince büyüme olmaması bu durumun bir göstergesi konumundadır. Bu durumun nedeni, makroekonomik koşullarda yeterince iyileşme olmadan uygulanan programların etkin olmamasıdır. Bankacılık sisteminin içinde bulunduğu yapının istikrarlı ve sürdürülebilir olması yapılandırma programlarının da performansını belirlemektedir. Kur, enflasyon ve sermaye hareketliliği gibi konularda yaşanacak olan bir dalgalanma en güçlü bankaların bile bilançolarını etkileyebilmektedir. Böyle bir ortamda ise krizlerin çıkması oldukça kolay olmaktadır (Esen, 2005: 12-19).

1.1.5.1. Güven Ortamının Oluşturulması

Finansal piyasalar ve özellikle bankalar güven esaslı olarak çalışmaktadırlar. Eğer bireyler bankaya yatırdıkları paraları istedikleri zaman alabileceklerini bilmezlerse yatırım yapmaktan kaçınabilirler. Bankalar bu güveni kaybettiklerinde yayılma etkisi nedeniyle sorun bütün bankacılık sistemine yayılabilmektedir. Aslında bankada güven ile alakalı böyle bir sorun olmasa bile, hakkında çıkan en ufak söylenti bile bankaların önünde uzun kuyruklar olmasına neden olabilmektedir. Bu tarz olaylar tarihin çeşitli zamanlarında görülmekle beraber en son 2008 krizinde Lehman Brothers örneğinde yaşanmıştır. Bankanın yaşadığı sıkıntılar sonrasında hükümet tarafından bankaya yardım edilmeyince banka müşterileri paralarını çekmek için bankaya akın etmiş, bankanın önünde uzun kuyruklar oluşmuştur. Bu açıdan bankaların likit kalması oldukça önemlidir. Çünkü her banka kriz zamanında likidite sorunu yaşayabilmektedir.

Türkiye’de yapılan “Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı” uzun süren bir kriz dönemi sonrasında ülkenin bankacılık sektörüne duyulan güveni geliştirmeyi ve bankacılık sektörünün halkın ve uluslararası yatırımcıların gözündeki kötü imajını değiştirmeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda, yeniden yapılanma gücünü kazanmak adına öncelikle bankaların bozulan sermaye yapıları ve bilançolarının güçlendirilmesi, varlık yönetiminin yeniden inşası ve reel sektörün devamlılığını sağlayabilmesi için borç yapılandırma sistemlerinin düzenlenmesi adımları hayata geçirilmiştir.

Güven ortamına öncelik tanınmasındaki en büyük neden panik ortamı yatışmadan alınan diğer önlemlerin işe yaramamasıdır. Bu amaçla, mevduatlara devlet güvencesi verilmesi, TCMB'nın banka ve firmalara finansal destek sağlaması, bankaların düzenleme ve denetlenmesinin geliştirilmesi gibi önlemler bu güveni sağlamada atılabilecek önemli adımlardandır (Taşar, 2009).

1.1.5.2. Yasal Düzenlemeler

Düzenleme ve denetlemenin yapılabilmesi için yasal dayanağa ihtiyaç vardır. Bankalar Kurulu bu amaç doğrultusunda 2001 yılında aldığı kararla kamu bankalarını ortak bir kurula devretmiştir. Bu kurul bankaların özelleştirilmesi ve yeniden yapılandırılması ile ilgilenmektedir. Kamu bankalarının yüksek görev zararlarının ortadan kaldırılması ve böylece piyasanın rahatlatılıp risk oranlarının düşürülmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda TMSF'ye yeni yetkiler tanınarak, yapısı yeniden düzenlenmiştir. Bu doğrultuda TMSF bünyesinde bulunan bankaların devri, satılması ve birleştirilmesi, ayrıca sistemde bulunan diğer sorunlu bankaların sermaye ve performanslarının iyileştirilmesi amaçlanmıştır.

2001 krizinden sonra ortaya konan “Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı” ile Türk bankacılık sistemin düzenlenmesi, denetlenmesi ve aktif risk yönetimi konularına ilişkin yasal yapının geliştirilmesine yönelik önlemler alınmıştır. Bu yapılanma finansal yapılanma boyutunda yoğunlaşmıştır. Bu çerçevede aktif kalitesinin artırılması, sermaye yapısının güçlendirilmesi, kârlılığın artırılması ve finansal risklerin azaltılması gibi önlemler alınmıştır (Öncü ve Aktaş, 2007:250).

Banka ve firmaların risklilik oranlarının yeniden hesaplanması ve sermaye yeterliliklerinin kontrol edilmesi hususunda 2001 yılında “Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesi ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik” çıkarılmıştır. Bunların yanı sıra “4743 Sayılı Mali Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması” kanunu ile firmaların bankalara olan kredi borçları yapılandırılmış ve ayakta kalabilecek düzeydeki firmaların bilançoları güçlendirilmiştir.

1.5.3. Finansal Düzenlemeler

Finansal düzenlemeler kapsamında, kriz nedeniyle likidite sıkıntısı çeken ve sermayeleri eriyen bankalara TCMB aracılığıyla likidite desteği sağlanmıştır. Ayrıca ani mevduat çekişlerine karşı mevduatlara devlet tarafından garanti sağlanmıştır. Böylece bankaların risk oranlarının düşürülmesi hedeflenmiştir. Dünyadaki genel uygulama incelendiğinde de kriz durumlarında devlet kaynaklarının bankalara aktarıldığı görülmektedir. Çünkü bankacılık sektöründe yaşanan iflaslar diğer sektörlerdeki gibi etki yaratmamaktadır. 2008 krizindeki Lehman Brothers örneğinde olduğu gibi bir bankanın batması krizin yayılmasına ve derinleşmesine neden olmaktadır.

Finansal yönden yeniden yapılandırma sürecinde ilk aşamayı kriz nedeniyle sermayeleri aşan bankaların bu eksikliklerini kapatması ve krizin yayılması ve derinleşmesinin önlenmesi açısından acil uygulanabilecek önlemlerin alınması oluşturmaktadır. Acil önlemler kapsamında, öncelikle TCMB aracılığıyla likidite desteği sağlanması ve hızlı mevduat çekişlerinin önüne geçilmesi için mevduatlara garanti verilmesi uygulanmaktadır. Böylece bankaların likidite sorunları çözülmüş ve risklilikleri azalmış olmaktadır (Öncü ve Aktaş, 2007:248). Bu bağlamda Türkiye’de Halk ve Ziraat Bankalarının görev zararları silinmiş, bankalara hem nakit hem de gayrimenkul şeklinde destek sağlanmıştır. Aynı zamanda TMSF bünyesindeki bankalara da ek kaynak oluşturulmuştur. Bunların yanı sıra özel bankaların döviz pozisyonu açıklarının kapatılması için iç borç takas işlemi uygulanmıştır.

Bütün bu uygulamalar, bankaların finansal sıkışıklıktan kurtulması için oldukça hayati olmakla beraber bu düzenlemeler yapıldıktan sonra yapısal ve operasyonel düzenlemelerin yapılması da oldukça önemlidir. Yoksa sadece finansal düzenlemeler ile kriz ortamı aşıldıktan sonra tekrar aynı problemler yaşanması kaçınılmazdır.

1.1.5.4. Yapısal Düzenlemeler

Finansal düzenlemeler yoluyla ekonomide oluşturulan pozitif görünüş, yapısal düzenlemeler ile pekiştirilmediği sürece güven ortamının tesis edilmesi çok zor olmaktadır. Sermayesi zayıf olan ve ödeme güçlüğü çeken bankalar, sistemi yeniden krizin içine sürükleyebileceği için sistemden çıkarılmalıdır. Bankaların tasfiyesi yoluna

gidilebilir ya da kapatılabilir. Fakat bu kapatma kararları bütün sistemi etkileyebilmesi açısından tehlike arz etmektedir. Bu yüzden alınacak kapatma kararının sistemin bütününe bakılarak verilmesi gerekmektedir.

Bir diğer yol ise bankaların birleştirilmesidir. Böylece bankalar kapatılmadan tek bir banka haline getirilerek, sermaye yapısı ve aktif büyüklüğü iyileştirilmiş olur. Fakat bu da her zaman çözüm olmayabilir. Daha iyi durumda olan banka birleşmeden olumsuz etkilenebilir. Diğer bir yol olarak bankaların küçülmesi gösterilebilir. Bu durumda banka daha az ürün ve faaliyetle çalışmasına devam eder. Bu yolla riskli faaliyetler banka dışında bırakılmış olur (Yıldırım, 2017:166-167).

Bankacılık sektöründe sürekli olarak sorun çıkaran bir diğer unsur ise kamu bankalarıdır. Bu tip bankaların kamuyu finanse ederken sürekli açık vermesi, yüksek görev zararları ile çalışması ve bazı alanları sübvansede ederken piyasanın altında faiz oranları kullanması bilançolarını bozmakta ve krize sebebiyet vermektedir. Bu nedenle, kamu bankalarının özelleştirilmesi bir diğer çözüm yolu olabilir. Böylece bunların ayrıcalıklı konumları kalkmış ve daha adil bir rekabet ortamı kurulmuş olacaktır. Ayrıca bankaların aktif kaliteleri de yapısal düzenlemeler arasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Aktif kalitesinin yasalar yoluyla iyileştirilmesi, eğer bu yapılamıyorsa banka içi birimlerle kalite takibi yapılması önemlidir. Bu birimlerde hem aktif kalitesinin iyileştirilmesi hem de sorunlu varlıkların bilançodan çıkarılması hedeflenmelidir.

2001 krizi sonrasında Türkiye’de yapısal düzenleme kapsamında BDDK yabancı bir firma ile aktif yönetimi konusunda işbirliği yaparak aktif kalitesinin artırılması için çalışılmıştır. Ayrıca 2002 yılında TMSF bünyesinde varlık yönetim şirketi kurulmuştur. Hem kamu hem de özel bankalarda çeşitli düzenlemeler yapılmış, şube sayısından otomasyon sistemlerine kadar bir dizi değişiklik uygulamaya konulmuştur. TMSF bünyesindeki bankaların, çeşitli yollarla fon dışına çıkarılmasına başlanmıştır. Ayrıca her bankanın kendi bünyesinde bir risk yönetim sistemi oluşturması zorunlu hale getirilmiştir. Yapılan düzenlemelerle sistemdeki sorunlar önemli ölçüde çözülmüş olsa da, sermaye yetersizliği, piyasa risklerine olan aşırı duyarlılık, kamu bankalarının sistem içinde büyük payının olması, aktif kalitesinin düşüklüğü, yetersiz iç ve dış denetim ve şeffaflıktan uzak yapı gibi yapısal sorunlar halen devam etmektedir (Güçlü, 2004:28).

1.1.5.5. Operasyonel Düzenlemeler

Operasyonel düzenlemeler ile finansal düzenlemeler sonucunda elde edilen yeni yapının devamlılığı ve sürdürülebilir karlılığı amaçlamaktadır. Bu amaçla içsel yönetim ve faaliyetler açısından eksiklikleri gidermek için yapılan düzenlemelerdir. Bu bağlamda, bankanın yöneticilerinin değiştirilmesi, iş planlarının düzenlenmesi, ürün ve faaliyet alanlarının yeniden yapılandırılması ve maliyetlerin en aza indirilmesi hedeflenmektedir. Bu düzenlemeler daha çok i yönetim ve stratejilerine yönelmiştir.

Bu bağlamda Türk bankacılık sisteminde özellikle müşteri odaklı hizmet anlayışı, yönetimde alt birimlerin yeniden kurulması, risk yönetimi, belli alanda ihtisaslaşma, insan kaynakları sisteminin geliştirilmesi gibi adımlar atılmıştır. Yine de bu konu hakkında yapılması gereken birçok alt başlık bulunmaktadır. Bu alanın yetersiz bırakılması ve banka yönetimlerinin yetersiz olması, bankaları zor duruma sokup büyük zararlara uğratabilmektedir. Bu da sistemi bir bütün olarak kriz içine sokabilmektedir.

Genel olarak bakıldığında, Türk bankacılık sistemi özellikle 1994 ve 2001 krizlerinden sonra şekillenmiştir. 2001 krizi ile ortaya konulan ‘‘Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı’’ bu alandaki en önemli adımlardan biridir. Bu kapsamda  zkaynak yeterliliği, risk yönetimi, uluslararası muhasebe standartlarına uyum sağlanması ve iç denetim gibi birçok önemli konuda düzenlemeler yapılmıştır. Bu alışmalar kapsamında bankacılık sisteminde riskler azaltılmış ve sistem şoklara karşı daha dayanıklı hale getirilmiştir. Ayrıca bankalar daha sağlam sermaye yapısına kavuşmuş ve kırılganlıkları azaltılmıştır. Yapılan tüm bu düzenlemelerin sonucu 2008 krizinde ortaya çıkmıştır. Avrupa ve ABD’de bulunan bankalar krizden derin yaralar almışken, Türk bankacılık sistemi daha iyi koşullarla krizden çıkmıştır. Fakat finansal piyasalar sürekli değişen ve gelişen bir yapıya sahip olduğu için, yeni düzenlemelerin sürekli hale getirilmesi, sistemin ihtiyaçlarına göre yeni yasaların yapılması ve denetimin sıkılaştırılması hayati öneme sahiptir. Sistemin yakından takip edilerek politika önlemlerinin alınması, sürdürülebilirlik açısından önem arz etmektedir.

1.1.6. Türk Bankacılık Sisteminde Basel Kriterleri

Basel Bankacılık Gözetim Komitesi, Uluslararası Ödemeler Bankası bünyesinde 1930 yılında İsviçre’de kurulmuştur. Komite bankaların düzenlenmesi ve denetlenmesinde uluslararası düzeyde işbirliği tesis etmek, uluslararası normlar geliştirmek ve denetim otoritelerine yol göstermek gibi amaçları gerçekleştirmek için 1974 yılında G-10 ülkelerinin merkez bankalarının yöneticileri tarafından kurulmuştur. “Bankacılık Düzenleme ve Denetim Uygulamaları Komitesi” adıyla yeniden düzenlenen bu komitenin kuruluşu 1970’te yaşanan petrol krizinin bankacılık ve döviz kurlarındaki etkilerini ortadan kaldırmak amaçlanmıştır. Bu komitenin üyeleri ABD, İngiltere, İsviçre, İsveç, İspanya, Hollanda, Lüksemburg, Japonya, İtalya, Almanya, Fransa, Kanada ve Belçika merkez bankaları ve bankacılık denetleme organları yetkililerinden oluşmaktadır. Üye ülkelerin kamu kurumları da organizasyona üyedir. Komiteden çıkan kararlar tavsiye edici nitelikte olmasına rağmen küresel ölçekte tanınmaktadır. Her ne kadar tavsiye edici nitelikte olsa da kararlara uymayan ülkeler sistemden dışlanma suretiyle yaptırımlara maruz kalmaktadır. Komitenin amacı tüm dünyada uygulanan ortak standartlar ortaya koymaktır. Bankaların düzenleme ve denetlenmesi, böylece ülkelerin risk prim oranlarının kontrol altına alınması komitenin asıl amacını oluşturmaktadır (Yıldırım, 2017:179-182).

1970’lerden itibaren Petrol Krizi sonrası yaşanan ekonomik gelişmeler ve krizlerin etkisiyle sistemde bazı düzenlemelerin yapılması zorunlu hale gelmiştir. Finansal gelişme ile beraber bankacılık sektörü klasik bankacılık enstrümanları dışında daha riskli alanlara da yönelmiştir. Bu da zaten var olan riskleri iyice artırmış ve bankalarda kredi, operasyonel ve likidite riskleri doğurmuştur. Bu sebeple bankacılık sektörünün düzenlenme, denetlenme ve küresel normlara uygunluğu önemli bir konu haline gelmiştir.

Bu amaçla 1974’te Basel Bankacılık Gözetim ve Denetim Komitesi (Basel Committee On Banking Supervision) kurulmuştur. Bu komite Basel Kriterleri’ni oluşturarak bankaların risklilik oranlarının daha hassas ölçülmesi ve finansal riskleri azaltmayı amaçlamıştır. Basel I Kriterleri ilk olarak 1988 yılında Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS-Bank for International Settlements) tarafından yayınlanmıştır. Şubat 2001 krizinden sonra ise Türkiye’de uygulanmaya başlanmıştır. Fakat bu kriterler risk

ölçümünde yeteri kadar başarılı olamayınca Haziran 2004'te Basel II Kriterleri oluşturulmuştur. Daha sonra ise 2008 krizi nedeniyle bu kriterlerin de yeterli olmadığı kanaatine varılmış ve Basel III Kriterleri oluşturulmuştur.

Basel Kriterleri dönemsel ihtiyaçlara göre çıkmış ve birbirini tamamlayan yapıya sahiptir. İlerleyen bölümde komite tarafından oluşturulan Basel Kriterleri detaylı olarak ele alınacaktır.

1.1.6.1. Basel I Kriterleri

Basel I Kriterleri “Sermaye Yeterliliği Uzlaşısı” olarak 1988 yılında yayımlanmıştır. Kararda, sermaye yeterliliği üzerinde durulmuş ve bir kriz anında bankaların mali yeterliliğinin dayanıklı hale getirilmesi amaçlanmıştır. Buna göre banka sermayesinin riskli aktiflere oranının %8'den fazla olması önerilmiştir. Bu kuralın amacı bankaların güvenilirliğini ve finansal piyasaların istikrarını sağlamaktır. Ayrıca bu kurallar ile bankacılık kurallarına uluslararası standartlar getirilerek, uygulamadaki farklılıklar ve bankalar arası rekabet koşullarından kaynaklanan adaletsizliğin azaltılması hedeflenmektedir (Kıraç ve Akardeniz, 2015:360-361).

Sermaye yeterlilik rasyosu belirlenirken bankaların kredi riski göz önünde bulundurulmuştur. Basel I Kriterleri, zamanın şartlarına ve ihtiyaçlarına bağlı olarak sürekli değiştirilmiştir. Buna göre 1996 yılından itibaren bankalar artık piyasa riskini de dikkate alarak sermaye yeterlilik rasyosu hesaplamaya başlamışlardır. Basel Kriterleri sermaye yeterlilik rasyosunun geliştirilmesi açısından bankalara yardımcı olsa da birçok konu bakımından eleştirilmiştir. Eleştiri nedenleri arasında sadece kredi riskinin ele alınması ve sermaye yeterlilik rasyosunun hesaplanma yöntemi en çok öne çıkanlar arasındadır. Bunun yanı sıra hesaplama yapılırken vade dikkate alınmamıştır. Sermaye yeterliliğinin tek başına yeterli bir kıstas olmadığı 1990'lı yıllarda bu göstergeye sahip bazı bankaların iflas etmiş olması ile bir kez daha ortaya konulmuştur. Bunun yanında bankaların sıkı bir şekilde denetim ve düzenlemesinin yapılması, ayrıca piyasada etkinliğin ve disiplinin artırılması da önemli unsurlardır. Ayrıca sonradan görüldüğü üzere bankaların varlıklarının risk unsurları hesaplanırken kredi risklerindeki ayrışmalar gerektiği gibi hesaba katılmamıştır (Temel, 2006:44-47).

Hem piyasaların gelişmesi ve işlemlerin çeşitlenmesi hem de sık sık finansal krizler yaşanması ile Basel I Kriterleri yetersiz kalmıştır. Bunun dışında, bu kriterler Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD-Organisation for Economic Co-operation and Development) ülkelerini baz aldığı için rekabette eşitlik oluşmamıştır. OECD üyesi olan ülke hükümetlerinin risk oranının %0, bankalarının ise %20 risk ağırlığı taşıması, üye olmayan ülkelerin aynı ağırlığın %100 olması bu kriterlerin “OECD kulüp kuralı” olarak tanımlanmasına neden olmuştur (Temel, 2006: 44). Bunun yanı sıra, bankaların risk düzeylerinin yansıtılmasında yetersiz kalmış, operasyonel riskler göz ardı edilmiştir. Tüm bunlar nedeniyle köklü değişiklikler yapılarak Haziran 2004’te Basel II Kriterleri oluşturulmuştur.

Basel I Kriterleri Türkiye’de 1989 yılında kabul edilmiş ve kademeli olarak 3 yıllık bir periyotta hayata geçirilmiştir. Bu açıdan Türkiye, kriterleri kabul eden ilk ülkeler arasındadır. Aşamalı geçiş takvimi, ülkelerin sermaye yeterlilik oranının asgari %8 olarak sağlanması için tanınmıştır. Yeni düzenleme ile banka personelleri eğitilmiş, bankalarda teknolojik yeniliklere gidilmiş ve bankacılık sektöründe risk algısı oluşturularak bakış açısı değiştirilmiştir. Bu kriterlere uyum süreci nispeten kolay yaşanmıştır. Bunun ana sebebi ise hükümlerin uygulanmasının kolay olmasıdır. Ayrıca Türkiye’nin OECD ülkesi olması da bu durumu kolaylaştıran etkenlerden biridir (Külahi, Tiryaki ve Yılmaz, 2013: 189). Fakat sadece dört farklı risk unsuru barındırdığından farklı faaliyet alanlarında çalışan bankalarda benzer şekilde uygulanamamıştır. Literatürde bu durum “tek beden elbise” benzetmesi ile eleştirilmiştir (Yıldırım, 2017:186). Ayrıca bir diğer eksiklik ise, bu kriterlerin finansal piyasalardaki hızlı gelişmeyi öngörememiş olmasıdır. Birçok banka ikincil ve türev piyasalarda bilançolarındaki riskli varlıkları satarak risk oranlarını düşük göstermişlerdir. Hâlbuki 2008 krizi bankaların türev piyasalardaki aşırı riskli varlıklarından kaynaklanarak çıkmıştır.

1.1.6.2. Basel II Kriterleri

2004 yılında yayınlanan Basel II Kriterleri çeşitli düzenlemelerden geçerek 2006 yılında kapsamlı versiyonu yayınlanmıştır. Burada ülkelerin karar almasını sağlayan ve ulusal inisiyatifleri barındıran bir uygulama benimsenmiş ve tek tip sistem terk

edilmiştir. Basel II Kriterleri yayınlanmadan önce, Basel I Kriterleri'ne yönelik olarak ortaya atılan eleştiriler dikkate alınarak yeni düzenlemeler yapılmıştır. İlk olarak piyasa riskinin öneminden bahsedilerek, sermaye yeterlilik ölçümünde daha hassas kriterlere ulaşılması amaçlanmıştır. Bu yeni sistemde risk ölçümü daha kapsamlı hale getirilerek, yasal sermaye gereksinim koşulları risklere göre yeniden düzenlenmiştir. Ayrıca büyük uluslararası bankalara odaklanmış ve finansal sistemdeki rekabet eşitliğinin artırılması amaçlanmıştır. Böylece sistemin güvenliği ve sürdürülebilirliği desteklenmiştir.

Basel II Kriterleri üç ana başlıktan oluşmaktadır: sermaye yeterliliği, piyasa disiplini ve denetim süreci. Bu kriterlerde yer alan sermaye yeterliliği hesaplamaları Basel I Kriterleri'ndeki hesaplamalara operasyonel riskleri de dâhil etmiştir. Bütün bu yenilikler incelendiğinde Basel II Kriterleri'nin daha kapsamlı olduğu görülmektedir. Ayrıca bu kriterler bankaların çalışma kriterlerini belirlemiş ve böylece bankadan bankaya uygulamada farklılıklar olması engellenmeye çalışılmıştır. Bu düzenlemeye göre (Yıldırım, 2017:189-191):

- Bankalar, sermayelerini daha verimli alanlarda ve daha dikkatli bir şekilde kullanmalıdır. Bankaların ekonomik olarak sıkıntıya girmesi bütün ekonomik sistemi etkilediğinden sermayelerini düşük risk ve yüksek verim ile kullanılması hayati öneme sahiptir. Risk oranı yüksek alanlarda yatırım yapan bankaların sermayelerini artırarak risk karşısında pozisyon alması gerekmektedir. Bankaya zamanında geri dönen krediler yeni yatırımlara aktarılmalı, böylece maliyetler azaltılarak kredi fiyatları düşürülmelidir.
- Hem finansal hem de reel sektör aldıkları kredileri daha verimli kullanmalıdır. Yeni getirilen standartlar ile kredilerin tüketime değil yatırıma dönüştürülmesi sağlanmalıdır. Krediler alım aşamasından geri ödenene kadar denetlenmelidir.
- Sermaye girişleri hızlandırılarak, faiz oranları düşürülmelidir. Küreselleşen sermaye hareketleri ile beraber, ülke piyasalarına giriş ve çıkışlar son derece kolay olmuştur. Bu da ülke ekonomilerini ciddi bir şekilde etkilemektedir. Bankacılık sektörünün daha sağlam bir alt yapıya kavuşması ile beraber hem iç hem de dış piyasalardan daha rahat kaynak bulması kolaylaşacaktır. Ayrıca

riskliliğin azalması ile beraber bu kaynakların maliyeti düşecektir. Bu da hem bankacılık hem de reel sektördeki maliyetleri azaltacaktır.

- Bankaların kırılabilirliği azaltılmalıdır. Bankacılıkta kredilerin geri dönmemesi kırılabilirliği artırıp batmalara yol açmaktadır. Bu kriterlere göre kredilerdeki risk durumu dikkate alınarak bankaların sermaye artırımına gitmesi gerekmektedir. Böylece krediler dönmese bile bankalar bu durumdan daha az etkilenecektir.
- Bankacılıkta risk yönetimi artırılmalıdır. Bu sisteme göre müşteriler derecelendirilerek risk oranlarına göre kredi ve fiyat verilecektir. Ayrıca her bankada risk kriterleri değişiklik göstermektedir. Yeni yapılacak düzenleme ile bankaların müşteriler için belirlediği risk oranlarında bir standart olacak, böylece müşteriler tek bir sistemde takip edilebilecektir.

Her ne kadar Basel I Kriterleri'ndeki eleştirilere belli oranlarda çözüm sağlansa da Basel II Kriterleri de eleştirilmiştir. Basel II Kriterleri ile gelişmekte olan ülkelere yönelik fon akışının kısıtlanacağı öngörülmüştür. Ayrıca, uluslararası bankalara göre hazırlanan standartlar ile gelişmekte olan ülkeler borç vermekte sıkıntı yaşayacak ve borçlanma maliyeti artacaktır. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerde böyle bir derecelendirme sistemi olmadığı ve olmasının da uzun vadede gerçekleşeceği belirtilmiştir. Bu ülkeler için bahsi geçen düzenlemelerin kısa zamanda yapılmasının beklenmesi gerçekçi değildir.

Türkiye Basel II Kriterleri'nin oluşturulmasına katkıda bulunmuştur. 2002-2012 yılları arasında Basel II Kriterleri'ne geçiş için BDDK bünyesinde bir dizi çalışma yapılmıştır. Türkiye süreç boyunca hazırlıkların içinde bulunmuş, ayrıca nihai toplantı Türkiye'de yapılmıştır. Bu doğrultuda, alınan kararların uygulanması için oluşturulan "Basel II Yönlendirme Komitesi" Türkiye Bankalar Birliği(TBB) ve BDDK temsilcilerinin temsilcilerinden oluşmak üzere Mart 2003'te kurulmuştur. Basel II kararları hâlihazırda belli seviyede durumu olan bankalara uygulanmakla beraber, diğer bankalara Basel I ve bununla beraber ek düzenlemeler uygulanmıştır. Ayrıca Türkiye kendi içinde çeşitli komisyonlar kurarak programa hazırlık yapmıştır.

30 Mayıs 2005'te "Basel II'ye Geçiş Yol Haritası" TBB bünyesindeki Yönlendirme Komitesi tarafından bankaların sisteme aşamalı bir biçimde geçişinin

düzenlenmesi için oluşturulmuştur. Bu planda hem genel hükümler hem de her ay yapılması planlanan adımlar sıralanmıştır. Ayrıca bu kriterler, AB müktesebatına dâhil edilmiş ve 2007 yılından itibaren kararlar üye ülkelerde uygulanmaya başlanmıştır. Yol haritasına göre, Türkiye basit ve standart ölçüm yaklaşımlarını 2008’de kredi ve operasyonel riskler için, 2009’da ise ileri yaklaşımları kullanmaya başlamayı planlamıştır. Fakat hem krizin etkisi hem de uzun yıllar yüksek kar elde eden bankacılık sisteminin bu kriterlere uygun hareket etmesi mümkün olmayarak ileri bir tarihe ertelenmiştir. 2012 yılında Türkiye Basel II Kriterleri’ni tam olarak uygulamaya başlamıştır (Külahi vd., 2013: 190).

1.1.6.3. Basel III Kriterleri

2008 krizi ile beraber likidite, sermaye kalitesi ve düzeyi gibi konuların önemi bir kere daha ortaya çıkmış ve bir daha benzer olayların yaşanmaması için reformların ne kadar gerekli olduğu bir kez daha onaylanmıştır. Türkiye’nin de üye olduğu Basel Bankacılık Denetim Komitesi bu sorunları gidermek ve bankaların hem sermayelerini güçlendirip hem de şoklara karşı dayanıklılığını artırmak için çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemeler, Basel III Kriterleri olarak yayınlanmıştır ve amaç Basel II Kriterleri’nde var olan eksikliklerin giderilmesidir. Bu bağlamda bankaların sermayelerinin güçlendirilmesi ve sermaye kalitesinin artırılması, kaldıraç oranı uygulaması getirilmesi, çeşitli sermaye ve likidite düzenlemeleri gibi Basel II Kriterleri’nde var olan eksiklikler düzenlenmeye çalışılmıştır. Bu eksikliklerden en önemlisi bankaların türev ürünler ile bilançolarından riskli varlıkları çıkarması ve sermaye yeterliliği hesaplanırken bu durumun dikkate alınmaması olarak gösterilebilir (Külahi vd., 2013: 196).

Basel III Kriterleri’nde sermayenin tanımı değişmiştir. Ayrıca risk taşıyan her işlemde sermayenin artırılması öngörülmüştür. Böylece Basel II Kriterleri’ne göre daha fazla sermaye artışı yapılmıştır. Böylece bankaların şoklara karşı dirençli olması, risk yönetiminin geliştirilmesi, etkin bir yönetim kurularak yönetimin şeffaf hale getirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla hem sermaye yeterliliği hesabında hem de kredi riskinin hesaplanmasında değişiklikler yapılmıştır. Bu düzenlemeler Basel II Kriterleri’ni ortadan kaldırmak yerine, bu kriterler üzerine yenilerini ekleyerek geliştirmiş ve

bankaların yeni sisteme adaptasyonunun 2019 yılına kadar devam etmesini öngörmüştür. Basel III Kriterleri'nde bir önceki kriterlere göre getirilen en önemli değişikliklerden biri “sermaye koruma tamponu” uygulamasıdır. Bu uygulamaya göre, bankaların sermaye açısından riskli bir duruma gelmesi ile kâr dağıtımı ve prim ödemeleri gibi faaliyetlerin üst bir otorite tarafından belirlenen standartların uygulanması ve bu ödemeler konusunda tedbir alınmasını içermektedir. Böylece sermaye yapısı ve sermayenin gücü korunmaya çalışılmıştır. Bu uygulama ile sermaye şoklar karşısında bir tampon görevi görmektedir (Şahin, 2013: 155).

Basel III Kriterleri uygulanırken bir “denetim arbitrajı” çıkması mümkün olmaktadır. Buna göre, denetimin yüksek olduğu yerlerden az olduğu yerlere doğru bir kayma olabilmektedir. Bu sebeple dünya genelinde denetimde bir birlik olmalıdır. Basel III Kriterleri geçişte kolaylık olması açısından uzun bir sürece yayımlanmıştır. Fakat bu durum istenen düzeyde uyum sağlanmaması riskini doğurmaktadır. Ayrıca bankaların sermayesini artırması, kâr payı dağıtmaması ve kaldıraç oranının düşmesi gibi nedenlerle bankacılık sisteminde büyük değişikliklere yol açabilmektedir. Ayrıca riskten kaçınma bankaları düşük riskli devlet varlıklarına kaydırabilmektedir. Böylece bankalar hem ülke riskini çok fazla üstüne almış olmakta hem de ülkedeki özel sektör finansal sıkışıklık yaşayabilmektedir.

Bankalar risklerini azaltsa da bankacılık faaliyetlerinden kaynaklanan maliyetler artmıştır. Türkiye açısından bakıldığında sermaye yeterliliği konusunda değişikliğe pek ihtiyaç olmamıştır. Bunun en büyük sebeplerinden biri, 2001 krizi ile bankacılık sisteminde atılan önemli adımlar olmuştur. Özellikle 2008 krizinde OECD ülkeleri arasında kamu desteğine ihtiyaç duymayan tek ülke Türkiye olmuştur (Yıldırım, 2017:200). Bu açılarından, sermaye yönüyle Türkiye Basel III Kriterleri'ni uygulamakta zorluk çekmemiştir. Ayrıca Türkiye'de genel olarak daha sağlam temellere oturmuş bir bankacılık hem makroekonomik alanda iyileşmelere olanak sağlamış hem daha şeffaf bir sistem kurmak hem de kredi notu yüksek kişilere daha düşük maliyetli hizmet sunulmasına olanak tanımıştır.

Türkiye'de zaten sermaye benzeri kredilerin düşük olup, çekirdek sermaye kalemleri bankaların sermaye yapısında daha büyük bir yer kaplamaktadır. Ayrıca kriz öncesinde BDDK'nın aldığı likidite ve sermaye ile alakalı proaktif önlemler de Basel III

Kriterleri kapsamındaki düzenlemeler ile örtüşmektedir. Bütün bunlar da 2008 krizinin Türk bankacılık sektörü için nispeten daha sakin geçmesine olanak tanımıştır. Ayrıca düşük kaldıraç oranı ve etkin denetim unsurları yeni kriterlere oldukça uygundur.

Basel Kriterleri, genel anlamda bütün ülkelerin uyması zorunlu olan uygulamalar getirmiştir. Ama ülkelerin hepsinin bu kriterleri kendi iç hukuklarına eş zamanlı uygulaması mümkün olmadığından rehber niteliği taşımaktadır. Her bir kriter bir öncekinin eksikliklerini kapatarak daha iyi hale getirilmiştir. Ama yine de çevresel ölçekteki makroekonomik problemler, ülkeler arasında ve bir ülkenin kendi içindeki gelir farklılıkları ve sermaye birikimindeki farklılıklar gibi problemler ortadan kalkmadıkça yapılan düzenlemeler küresel ekonomiye ancak sınırlı ölçüde katkıda bulunabilmektedir. Türkiye açısından bakıldığında zaten uzun zamandır bankacılık sistemini düzenleyen bir yapının olduğu görülmektedir. 2012 yılından itibaren uluslararası kurallara tam uyan Türkiye'nin bundan sonra da Basel III Kriterleri'ne tam uyumda zorlanmayacağı anlaşılmaktadır. Fakat yine de bankacılık sistemindeki gelişmeler ekonominin genel yapısından bağımsız değildir. Kuralların tam uygulanması ve yapısal dönüşüm süreci Türkiye'nin makroekonomik istikrarsızlıklarını çözmesi ve yapısal önlemler ile mümkün olacaktır (Külahi vd., 2013: 197).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜKETİCİ KREDİLERİ VE ESNEKLİK

2.1. KREDİ VE TÜKETİCİ KREDİSİ

2.1.1. Kredi Kavramı

Finansal sistemlerde asıl amaç fon fazlası olan kesimi belli araçlar vasıtasıyla fon ihtiyacı olan kesimle belli bir hukuki düzen içinde buluşturmadır. Sistemlerdeki aracı kurumlar ölçek ekonomilerini işleterek bu buluşmayı daha düşük maliyetlerle gerçekleştirmektedir. Aksi takdirde her fon fazlası olan bireyin finansal piyasalarda kendine uygun tüketici arayıp bulması oldukça maliyetlidir. Kaldı ki uygun maliyetlerle bir tüketici bulunsa bile, bu işlemde doğan risk asimetrik bilgi ve ahlaki çöküş dolayısıyla oldukça fazladır. Bankalar birçok müşteri ile çalışarak ve bünyesinde çeşitli uzmanlar çalıştırarak bu asimetrinin önüne geçebilmektedir. Böylece aracılık faaliyeti gören kurumlar tasarruf-yatırım ilişkisinin devamlılığını sağlamaktadır. Bu faaliyetler sağlanırken kullanılan en önemli unsurlardan biri kredilerdir.

Kredi kavramı literatürde pek çok farklı şekilde tanımlanmakla beraber, terim olarak Latince kökenli “credere” kelimesinden gelmekte olup, aslında “güven, itibar, inanma” anlamlarına gelmektedir. Kredilerin ilk örnekleri milattan önceki dönemlere dayanmaktadır. Konu ile ilgili ilk hüküm Hammurabi Kanunları’nda MÖ 1790 yılında çıkarılmıştır. Bu kanunda kredilerin toplum hayatındaki yerinden bahsedilmiştir. Fakat Orta Çağ’da dini etkilerle faiz yasaklanmış, böylece faizle kredi verme uygulamadan kalkmıştır. Daha sonra modern toplumların gelişmesi ile beraber kredi uygulaması tekrar yayılmaya başlamıştır. 13. yüzyılda kilise faizle borç verme işlemini tekrar yasaklasa da bazı yerlerde bu işlem devam etmiştir. Kilise yetkilileri bu durumun önüne geçemeyince bazı kredilere izin verilmiştir. Bu tarihten itibaren Katoliklerin karşı çıkmalarına rağmen, kredi uygulaması 18. yüzyıla kadar hızla yaygınlaşmıştır. Daha sonra yaşanan Sanayi Devrimi ve Adam Smith gibi iktisatçıların etkileri ile kredi ekonomi ve endüstrileri destekleyen bir yapı haline gelmiştir (Akipek, 1998:125-126).

5411 Sayılı Bankacılık Kanunu Madde 48’de verilen tanıma göre krediler “Bankalarca verilen nakdî krediler ile teminat mektupları, kontrgarantiler, kefaletler, aval, ciro, kabul gibi gayrinakdî krediler ve bu niteliği haiz taahhütler, satın alınan tahvil ve benzeri sermaye piyasası araçları, tevdiatta bulunmak suretiyle ya da herhangi bir şekil ve surette verilen ödünçler, varlıkların vadeli satışından doğan alacaklar, vadesi geçmiş nakdî krediler, tahakkuk etmekle birlikte tahsil edilmemiş faizler, gayrinakdî kredilerin nakde tahvil olan bedelleri, ters repo işlemlerinden alacaklar, vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri ile benzeri diğer sözleşmeler nedeniyle üstlenilen riskler, ortaklık payları ve Kurulca kredi olarak kabul edilen işlemler izlendikleri hesaba bakılmaksızın bu Kanun uygulamasında kredi sayılır. Birinci fıkrada belirtilenlere ilâve olarak, kalkınma ve yatırım bankalarının finansal kiralama yöntemiyle sağladığı finansmanlar ile katılım bankalarının taşınır ve taşınmaz mal ve hizmet bedellerinin ödenmesi suretiyle veya kâr ve zarar ortaklığı yatırımları, taşınmaz, ekipman veya emtia temini veya finansal kiralama, mal karşılığı vesaikin finansmanı, ortak yatırımlar veya benzer yöntemlerle sağladıkları finansmanlar da bu Kanun uygulamasında kredi sayılır.”dir.

Kredi genel olarak, karşılığında komisyon veya faiz olarak belli bir vade için borç verme işlemidir. Bu bağlamda kredi, borç veren kurum açısından bir varlık iken, borç alan için yükümlülük niteliğindedir. Bireyler bugün sahip olmadıkları refah seviyelerine kredi çekerek ulaşabilirler. Böylece, borç alan kişi satın alma gücünü belli bir süreliğine artırmış olur. Kredi arzının en önemli belirleyicilerinden biri tasarruf oranı iken, kredi talebin en belirleyici özellikleri beklenen fayda ve faiz oranıdır. Firmalar öz kaynaklarının marjinal gelirinin faiz oranına eşit olduğu noktada kredi talep etmektedirler (Öztürk, 2011:22).

2.1.2. Kredi Türleri

Bankalar, müşterilerinin taleplerine uygun olarak çeşitli seçenekler sunarlar. Fakat banka kredilerinin sınıflandırılmasında genel geçer bir kural bulunmamaktadır. Bu yüzden literatürde bulunan çalışmalar incelenerek, kredi türleri en kapsamlı haliyle açıklanmaya çalışılmıştır.

Tablo 2.1. Kredi Türleri

Konularına Göre Krediler	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ticari Kredi ➤ Sanayici Kredisi ➤ İhracat Kredisi ➤ Konut Kredisi ➤ Taşıt Kredisi ➤ Bireysel Kredi ➤ Esnaf Kredisi ➤ Zirai Kredi ➤ Turizm Kredisi ➤ Enerji ve Bayındırlık Kredisi ➤ Ulaştırma Kredisi 	Balkaş(2004)
Veriliş Amacına Göre Krediler	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Yatırım Kredisi ➤ Donatım(Teçhizat) Kredisi ➤ İşletme Kredisi 	Balkaş(2004) Poyraz(2010)
Niteliklerine Göre Krediler	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Nakdi Krediler <ul style="list-style-type: none"> • Tüketici Kredileri • Ticari Krediler ➤ Gayrinakdi Krediler 	Akipek(1998) Balkaş(2004) Usta(2018) Poyraz(2010) İbicioğlu(2011)
Vadelerine Göre Krediler	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kısa Vadeli Krediler ➤ Orta Vadeli Krediler ➤ Uzun Vadeli Krediler 	Akipek(1998) Balkaş(2004) Poyraz(2010) İbicioğlu(2011)
Teminatlarına Göre Krediler	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Teminatlđ Krediler <ul style="list-style-type: none"> • Maddi Teminatlđ Krediler • Şahsi Teminatlđ Krediler ➤ Teminatsız Krediler 	Akipek(1998) Balkaş(2004) Poyraz(2010) İbicioğlu(2011)
Kaynaklarına Göre Krediler	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Banka Kaynaklı Krediler ➤ Fon Kaynaklı Krediler ➤ Yurtdışı Kaynaklı Krediler 	Poyraz(2010) İbicioğlu(2011)
Sektörlere Göre Krediler	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kamu Kredileri ➤ Özel Krediler 	Balkaş(2004) İbicioğlu(2011)

2.1.2.1. Konularına Göre Krediler

Konularına göre krediler, on bire bölünse de bu sayı artırılabilir. Ticari krediler ticaretle uğraşan iş adamlarına verilirken, sanayi kredileri sanayi sektöründe faaliyet gösteren firmalara verilmektedir. İhracat kredileri ise özel olarak ihracatın finansmanını sağlamak üzere verilmektedir. Tüketici kredi bünyesinde bulunan konut ve taşıt kredileri ise tüketicinin bu yöndeki ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla verilmektedir. Bireysel krediler ise tüketicilerin ticari olmayan faaliyetlerinde kullanılması için bankalar tarafından sunulmaktadır. Esnaf kredilerinde ise bu sektörde çalışan tüccarlara verilmektedir. Zirai krediler ise çiftçilerin üretim faaliyetlerini sürdürmeleri açısından verilmektedir. Bu krediler özel faiz ve vadeli olarak çıkabilmektedir. Turizm kredisi ise seyahat acenteleri, havayolu firmaları ve turizm şirketlerine verilmektedir. Enerji ve bayındırlık kredisi ise genel olarak enerji verimliliğini artırmak, sürdürülebilirliği sağlamak ve yeni yatırımlarda bulunmak gibi amaçlar ile kullanılmaktadır. Ulaştırma kredileri genel olarak ulaşım ile ilgili bütün yatırımları kapsamaktadır. Bunlara karayolu, havayolu ve demiryolu projeleri ile beraber altyapı çalışmaları da dâhildir.

2.1.2.2. Veriliş Amacına Göre Krediler

Yatırım kredileri genel olarak işletmelerin yapı, bina ve tesislerinin inşa edilmesi amacıyla kısa ve orta vadeli verilen kredilerdir. Donatım kredisi ise işletme tesis ve donanımlarının yenilenmesi, modernizasyonu, genişletilmesi ve yeni teçhizat alımı için kullanılmaktadır. Bu krediler çoğunlukla orta vadeli olarak verilmektedir. İşletme kredilerinde ise işletmenin faaliyetlerini devam ettirmesi amacıyla verilmektedir. İşletmelerin kısa süreli likidite ihtiyaçlarını karşılayıp, genelde kısa ve orta vadeli olarak verilmektedir.

2.1.2.3. Niteliklerine Göre Krediler

Niteliklerine göre krediler, krediler nakdi ve gayrinakdi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Nakdi krediler genel olarak bankadan bir faiz veya komisyon karşılığında para almaktır. Bunun alt başlığı olan ticari krediler bir ticaret kolu ile ilgili olarak

alınırken, tüketici kredileri kişisel ihtiyaçları finanse etmek amacıyla alınmaktadır. Bu krediler hem TL hem de döviz cinsinden alınabilir.

Gayrinakdi kredilerde ise bankaların bir iş için garanti vermesi veya kefil olması şeklinde yapılmaktadır. Bankalar bu işlemleri bilanço dışında tutarak nazım hesaplarda işlem yapmaktadır. Ayrıca bu kredilerde banka kefil olduğu tutarın bir kısmını komisyon olarak almaktadır. Aslında banka bu şekilde ortaya itibarını koymuş olmakta, müşteriler bankanın ismine güvenerek işlem yapmaktadır. Bunların en yaygın örneği de teminat mektuplarıdır. Bankalar bu mektuplar ile kefil oldukları işletmenin borcunu ödeyeceklerini garanti etmektedir.

2.1.2.4. Vadelerine Göre Krediler

Vadelerine göre krediler kısa, orta ve uzun olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Kısa vadeli krediler bir yıla kadar vadesi olan, kısa süreli fonlama ihtiyacına yönelik kredilerdir. Hemen geri ödenecek olması açısından, bu krediler orta ve uzun vadeli kredilere göre daha az risk barındırmaktadır. Orta vadeli krediler ise bir ila beş yıllık vadeye sahiptir. Beş yıldan fazla vadeye sahip olan krediler ise uzun vadeli olarak değerlendirilmektedir. Orta ve uzun vadeli kredilerde, kredilerin geri ödeme süresinin uzun olması bankanın fırsat maliyetini artırdığı için bu kredilerin müşteri açısından maliyeti daha yüksektir.

2.1.2.5. Teminatlarına Göre Krediler

Teminatlı kredilerde bankalar müşterilerine kredi vermek için müşterinin imzasına ek olarak teminat istemektedir. Maddi teminatlı kredilerde genel olarak teminat gösterilen varlığın çek, senet, emtia rehini gibi likit olması beklenmektedir. Şahsi teminatlı kredilerde ise müşterinin imzası ile birlikte gerçek veya tüzel bir veya birden fazla kişinin daha kefil olması ile alınmaktadır. Teminatsız kredilerde ise banka müşteriden ekstra bir teminat talebinde bulunmamaktadır. Bu durum aynı zamanda bankanın müşterisine olan güveninin de bir göstergesidir. Bu sebeple bankalar bu tarz kredileri genelde piyasada tanınmış kişilere vermektedir.

2.1.2.6. Kaynaklarına Göre Krediler

Bankaların verdikleri kredilerin kaynakları çeşitlilik göstermektedir. Banka kaynaklı krediler bankaların kendi kaynaklarından kullandıkları kredilerdir. Sermaye, dağıtılmamış kar ve yedek akçe bu kaynaklara örnektir. Fon kaynaklı krediler ise, bankanın kendi kaynakları dışındaki fonlardan elde edilen gelirlerden verilen kredilerdir. TCMB ve Eximbank kaynaklı krediler bunlara örnek gösterilebilir. Yurtdışı kaynaklı fonlarda ise bankalar ülke dışından elde ettikleri kredileri ülke içinde kullandırarak oluşmaktadır.

2.12.7. Sektörlere Göre Krediler

Sektörlere göre krediler ikiye ayrılmaktadır. Kamu sektörüne açılan krediye kamu kredileri, özel sektöre açılan kredilere ise özel krediler adı verilmektedir.

2.1.3. Tüketici Kredisi

Genel olarak, bankalar ve finansman şirketleri tarafından bireysel tüketim ihtiyaçlarını karşılamak üzere hanehalklarına verilen borçlara tüketici kredisi denir. Bu krediler harcama yapılacak alanlara göre farklı türlere ayrılmaktadır. Bunlardan en çok kullanılanları konut, taşıt ve ihtiyaç kredileridir (İbicioğlu, 2011:29). Fakat artan tüketim ihtiyacı ve bankaların rekabetinin artması ile bu kredilerin çeşitliliği artmaktadır. Bu krediler özellikle artan tüketim ihtiyacı karşılamak üzere kullanılmaktadır.

Tüketici kredileri ilk olarak Sanayi Devrimi'nin etkileri ile ortaya çıkmıştır. Seri üretim yapan firmalar ürünlerini satabilmek adına çeşitli yollar geliştirmeye başlamışlardır. Bu kredilere ilk örnek olarak Singer Dikiş Makineleri Şirketi'nin uyguladığı “şimdi al, aylık taksitlerle öde” kampanyası tüketiciye sunulmuştur. Tüketici kredisi ilk olarak bu şekilde satıcıların uyguladığı bir finansman şekliyken, daha sonra bankalar tarafından vermeye başlanmıştır (Hondius, 1992:21).

Tüketici kredileri bugünkü anlamıyla 20. yüzyıldan itibaren kullanılmaktadır. Amerika'da verilen motorlu taşıt kredileri ile bugünkü halini almıştır. Bu dönemde çeşitli kredi büroları açılmış ve krediler vermeye başlanmıştır. 1907 yılında sistemli

bir şekilde kredi vermek amacıyla kurulan ilk kuruluş Russel Sage Vakfı'dır. Bu tarihten sonra da kredi veren kurumlar hızla yaygınlaşmış ve tüketicuyu korumak amacıyla 1911 yılında tüketici kredileriyle alakalı ilk yasa yürürlüğe girmiştir. Özellikle savaş sonrasında yaygınlaşan bu kredi türü, 1925 yılında ticari bankaların tüketici kredisi vermeye başlaması ile artmıştır. Tarihte ilk olarak Citibank 1928 yılında bireysel kredi bölümünü açmıştır. Tüketici kredilerinde, 1929 krizi ve İkinci Dünya Savaşı zamanında düşüş yaşansa da daha sonra hızla büyümesini sürdürmüştür. Bunlara ek olarak 1960 yılında ise Katolik Kilisesi de tüketici kredilerine karşı yasağını kaldırmıştır (Akipek, 1998:126-128). Günümüze kadar olan süreçte de küresel anlamda tüketici kredileri hızla yaygınlaşmıştır.

2.1.3.1. Türkiye’de Tüketici Kredileri

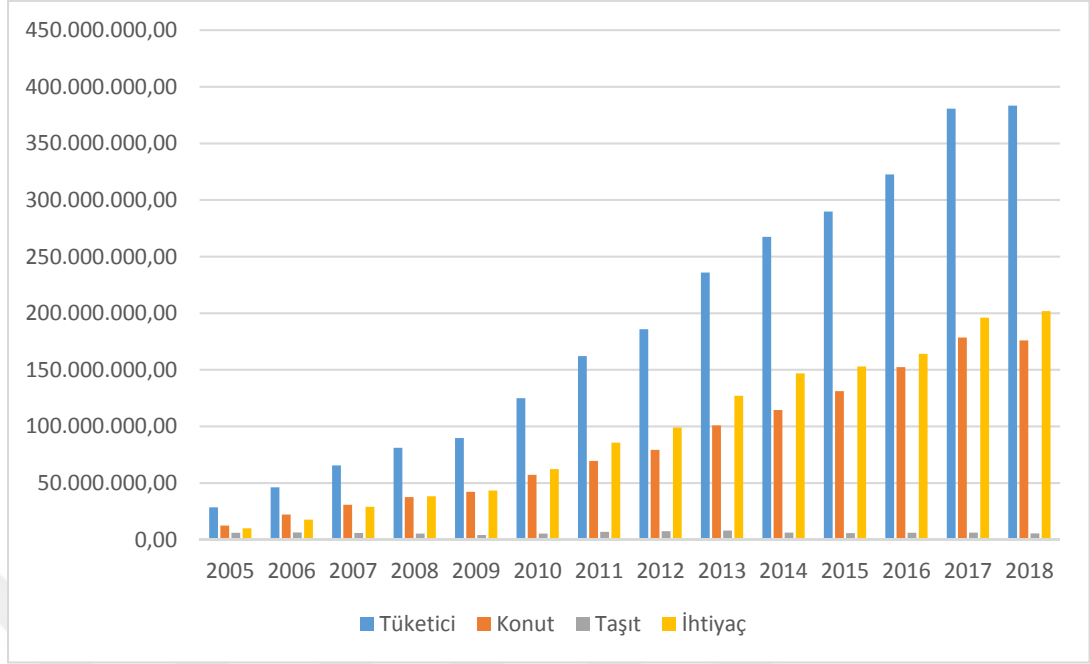
4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (TKHK)’u 10. maddesinde tüketici kredileri “Tüketici kredisi, tüketicilerin bir mal veya hizmet edinmek amacıyla kredi verenden nakit olarak aldıkları kredidir.” şeklinde tanımlanmaktadır. Tüketici kredileri Türkiye’de ilk defa 1989 yılında uygulanmaya başlanmış olsa bile, kanuni olarak 1994 yılında “ 545 sayılı Kanun Hükmünde Kararname” ile adı ilk defa duyurulmuştur. Daha sonra ise, yapılan çeşitli yönetmelik ve düzenlemeler ile bugünkü statüsünü almıştır. Tüketici kredileri nakdi kredi türündedir. Ayrıca konut ve taşıt kredilerinde satın alınan bu varlıklara banka tarafından ipotek konulmaktadır. Bu açıdan tüketici kredileri aynı zamanda teminatlı kredilere örnek gösterilebilir. Bu krediler, hem TL hem de döviz cinsinden verilebilmektedir. Tüketici kredileri kanundan değil, sözleşmeden doğan bir kredi türüdür. Banka ile müşteri arasında yapılan sözleşme ile verilmektedir. Bu sözleşmeye ise tüketici kredisi sözleşmesi denmektedir (Akipek, 1998:29-31).

Fakat uluslararası ve ulusal literatürde tüketici kredilerine dair ortak bir tanım bulmak mümkün değildir. Türkiye, AB ile uyum süreci içerisinde birçok değişiklik yaparak yasalarını AB politikalarına uygun hale getirmiştir. “Türkiye, Avrupa Birliği’nin tüketicinin korunmasına ilişkin politikasıyla uyumlu olmak için 1995 yılında başlayan TKHK mevzuatında 2003 yılında değişiklik getiren yasayla değişiklik yapılmıştır. 2006 yılında banka ve kredi kartları yasasıyla tüketicinin korunması için

ayrıntılı düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda 2007 yılında konut finansmanı sistemiyle ilgili yeni yasal düzenleme ve TKHK m. 10/B hükmü Tüketici Hukuku için önem arz etmektedir (Ceylan, 2009: 142). AB politikalarından farklı olarak Türkiye'nin özel olarak uyguladığı bazı hükümler de bulunmaktadır. Fakat bu konu hem AB ülkelerinde hem de Türkiye'de hala gelişme gösteren bir konudur.

Türkiye'de 1980'li yıllarda yaşanan ekonomik krizlerden dolayı ticari kredilerde ciddi düşüş olmuştur. Bu nedenle bankalar ellerindeki fon fazlasını hanehalklarına yönlendirerek tüketici kredileri açmaya başlamışlardır. Bundan önce ise firmalar tüketicilerin ihtiyaçlarının karşılanması için borçları vadelere bölmek gibi çeşitli uygulamalar yapmışlardır. Fakat bu durum şirketlerin hem parasını vaktinde alamaması hem de tüketicilerin takip edilmesi konularında ekstra maliyet kalemi oluşturmuştur. Banka ve finans şirketlerinin bu alanda çalışmaya başlaması firmaların üzerindeki ekstra maliyetin kalkmasını sağlamıştır.

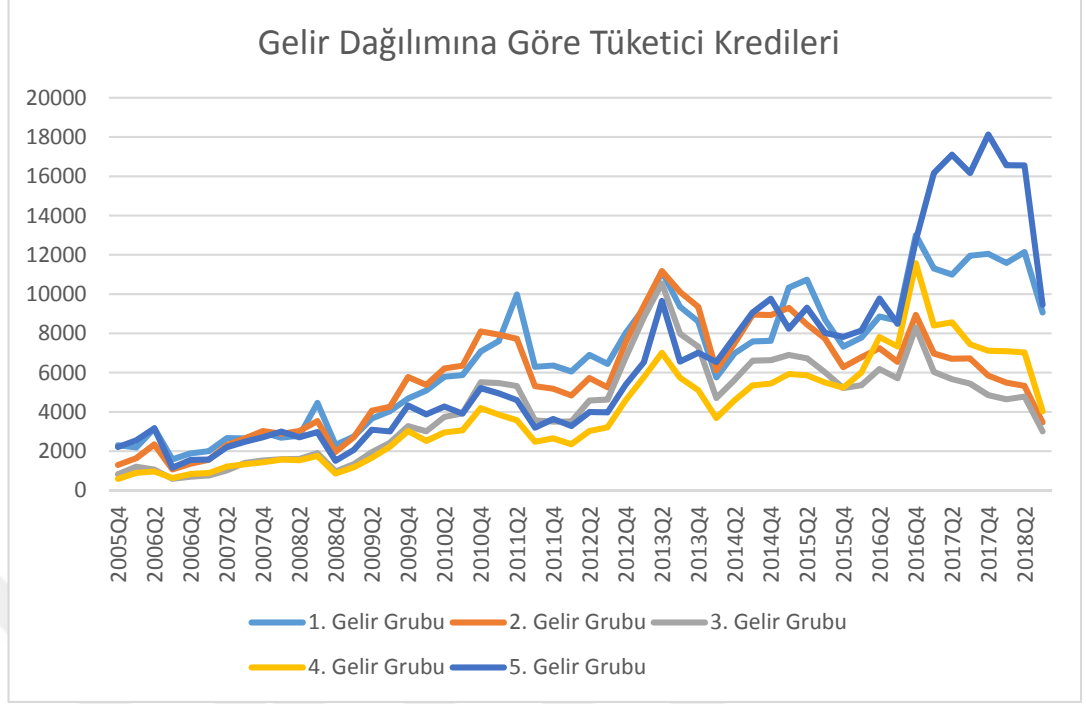
TBB Eylül-2018 istatistiklerine göre, 2018 Eylül ayında toplam tüketici kredisi kullanan kişi sayısı 20 milyon 97 bin kişi ve toplam kredi miktarı 390 milyar TL olarak hesaplanmıştır. 32 banka tarafından tüketici kredisi verilmekte olup, bunların üçü yatırım bankası, üçü kalkınma bankası, 26 tanesi mevduat bankasıdır. Türkiye'de tüketici kredileri 2000'li yıllarda artış göstermeye başlamıştır. Özellikle yaşanan krizlerden sonra yapılan yeni düzenlemeler ile beraber bankacılık sistemine güvenin yeniden sağlanması, ekonomide ve siyasette yaşanan istikrarlı süreç ve küreselleşme ile beraber artan tüketim isteği bu konuda önemli etkilere sahiptir. Aynı zamanda yapılan ekonomi politikaları da tüketimi destekler nitelikte olmuştur. Güven ortamı ile beraber faizlerin düşmesi, kamunun borçlanma ihtiyacının azalması ve beklentilerin olumlu olması da bu konuda önemli bir etkiye sahiptir.

Kaynak: EVDS

Şekil 2.1. Türkiye’de Tüketici Kredilerinin Gelişimi

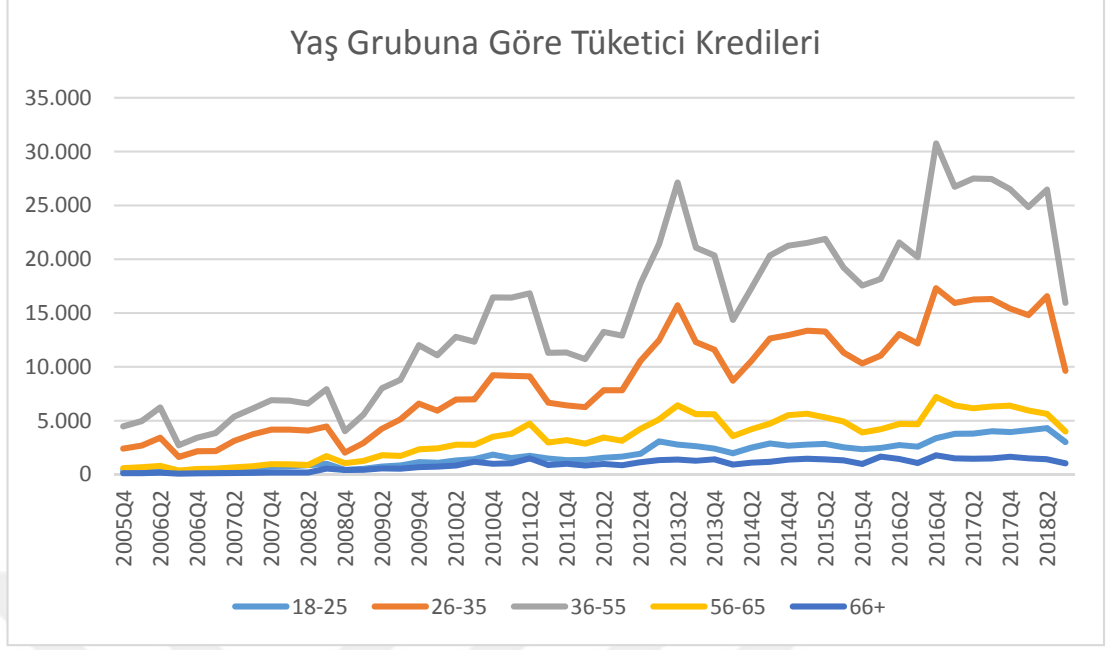
Grafikte tüketici kredilerinin Türkiye’deki gelişimi incelenmiştir. Dikey ekseninde mevduat bankaları tarafından verilen kredi miktarı Bin TL olarak verilmiştir. Yatay ekseninde ise tarihler bulunmaktadır. Grafik incelendiğinde, tüketici kredilerinin başlangıçta oldukça düşük düzeyde seyrettiği, fakat düzenli olarak arttığı görülmektedir. Bu artış 2017 yılına kadar hızlı bir şekilde devam etmiş, 2017 yılından sonra yatay bir seyir izlemiştir. Tüketici kredileri içinde 2008 yılına kadar en yüksek paya sahip olan alan konut kredileri iken, 2009 itibariyle en yüksek pay ihtiyaç kredisine geçmiştir. Taşıt kredisi ise en düşük olan kısımdır.

Kaynak: TBB

Şekil 2.2. Türkiye’de Tüketici Kredilerinin Gelir Dağılımına Göre Değişimi

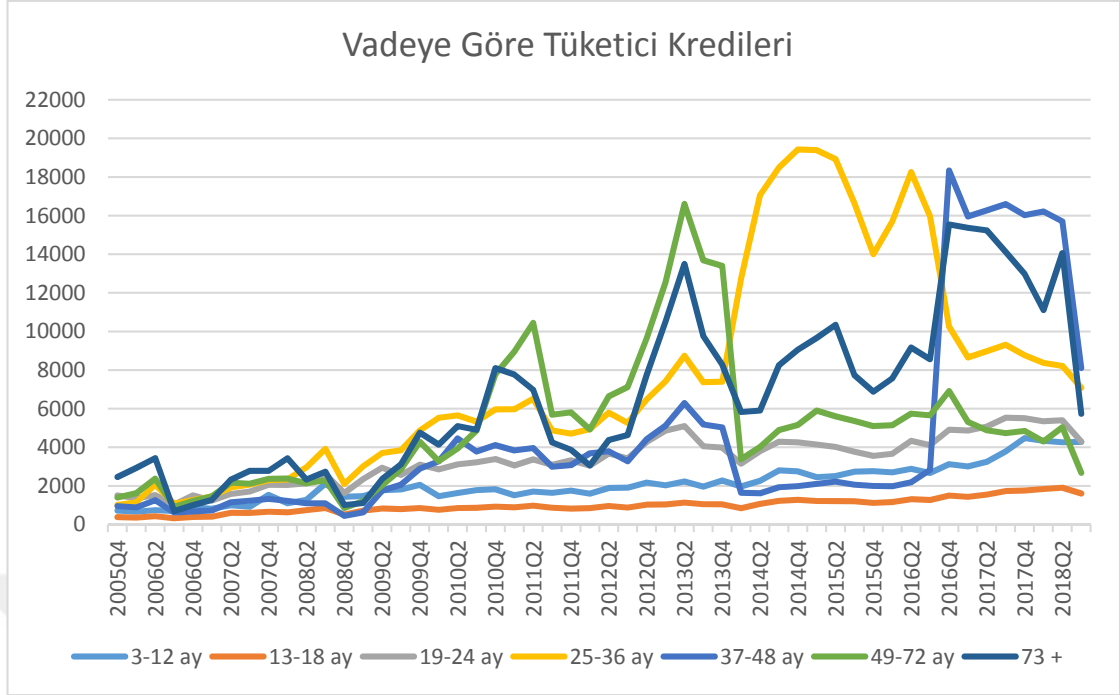
Grafikte tüketici kredilerinin gelir dağılımına göre gelişimi incelenmiştir. Grafik 2 incelendiğinde bahsi geçen 1. gelir grubu 0-1000 TL, 2. gelir grubu 1001-2000 TL, 3. gelir grubu 2001-3000 TL, 4. gelir grubu 3001-5000 TL ve 5. gelir grubu ise 5000 TL ve üzeri gelire sahiptir. 1. ve 5. gelir grubunda bulunan kişilerin grafiğin çizildiği ilk ve son yıllarda en fazla tüketici kredisi talep eden gelir grupları olduğu görülmektedir. Fakat özellikle 2008-2014 arasında krizin de etkisiyle 5. gelir grubunun tüketici kredisi talebinde yüksek oranda düşüş olduğu, bu gelir grubundaki kişilerin 4. gelir grubu dışında diğer gelir gruplarından daha az kredi talep ettiği görülmüştür. Bu dönemde yaşanan küresel kriz nedeniyle böyle bir etkiden söz edilebilir. 2014 yılından itibaren ise ekonomide yaşanan toparlanma ile bütün gelir grupları için tüketici kredilerinde büyük artış yaşanmıştır. 2017 yılından itibaren yaşanan siyasi ve ekonomik çalkantılar, döviz kurunda meydana gelen dalgalanmalar ve Amerika Merkez Bankası (The Federal Reserve System-FED)’nin uyguladığı faiz artırımlarının bu düşüşte etkili olduğu söylenebilir.

Kaynak: TBB

Şekil 2.3. Türkiye’de Tüketici Kredilerinin Yaş Gruplarına Göre Değişimi

Türkiye’de tüketici kredilerini talep edenlerin yaş dağılımları incelendiğinde, en yüksek payın halen çalışmakta olan kesimde olduğu görülmektedir. Her ne kadar grafik üstte bahsi geçen kırılmaları yansıtsa da, bütün zamanlarda en yüksek talep 36-55 arası yaş grubunda gerçekleşmiştir. Bu grubu 26-35 arası yaş grubu takip etmiş, üçüncü sırada ise 56-65 arası yaş grubu bulunmaktadır. 18-25 arası yaş grubu dördüncü sıradayken onu çok yakından takip eden 66+ yaş grubu son sıradadır.

Kaynak: TBB

Şekil 2.4. Türkiye’de Tüketici Kredilerinin Vadeye Göre Değişimi

Tüketici kredilerinin vadeye göre dağılımı incelendiğinde, iki seneden uzun vadeye sahip kredilere olan talebin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bunun dışında, genel olarak bütün vadelerdeki zamana bağlı olarak dalgalanmalar birbirini takip etmektedir. İki yıldan kısa vadelerde dalgalanmalar daha sınırlı kalırken, iki yıldan uzun vadelerde zamana bağlı dalgalanmaların daha çok yaşandığı görülmektedir. Bir bütün olarak incelendiğinde ise, 2009 yılından itibaren tüketici kredilerinde artış görülmektedir. Bu artış 2013 yılındaki keskin düşüşle kesilmiş olup, 2016 yılından sonra tekrar artmaya başlamıştır. Yukarıda bahsi geçen grafiklere benzer şekilde 2017 yılında konjonktür nedeniyle tüketici kredileri tekrar düşüşe geçmiştir.

2.1.4. Esneklik

Bir mal ile alakalı değişmelerde talep ve arzın ne yönde etkileneceğine iktisat literatürü vasıtasıyla karar verilebilir. Fakat talep ve arzın ne kadar etkileneceğini belirlemek için esneklikler kullanılmaktadır. Esneklik genel anlamıyla bir değişkenin diğer bir değişkende meydana gelen değişmelere karşı duyarlılığı olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer ifadeyle, bağımsız değişkende meydana gelen %1’lik bir

değişmenin bağımlı değişkende meydana getirdiği % değişme olarak ifade edilebilir (Yaylalı, 2003: 24). Arz ve talebi etkileyen birçok değişken bulunduğu için, bu değişkenlerin etkilerini ortaya koymak amacıyla çeşitli esneklik değerleri hesaplanmaktadır. Aşağıda bu esneklik çeşitleri açıklanmıştır.

2.1.4.1. Talebin Fiyat Esnekliği

Bir malın fiyatında meydana gelen bir değişikliğin o malın talebini etkileme gücüne talebin fiyat esnekliği denir. Bir diğer ifadeyle, bir malın fiyatında meydana gelen %1'lik değişimin o malın talep edilen miktarında meydana getirdiği değişime denir. Talebin fiyat esnekliği formülü aşağıda görüldüğü gibidir.

$$E_D = \frac{\% \Delta Q_D}{\% \Delta P} = \frac{\Delta Q_D}{Q_D} \cdot \frac{P}{\Delta P} = \frac{\Delta Q_D}{\Delta P} \cdot \frac{P}{Q_D} \quad (2.1)$$

E_D = Talebin fiyat esnekliği

Q_D = Malın talep miktarı

P = Malın fiyat

Bir malın talebi ile fiyatı arasında ters oranlı bir ilişki olduğu için talebin fiyat esnekliği negatiftir. Fakat bu değer yorumlanırken mutlak değer alınarak yorumlanmaktadır. $E_D < 1$ ise esnek olmayan talep vardır. Yani bu durumda fiyattaki %1'lik bir değişme sonucunda miktarda %1'den daha küçük bir değişme olmuştur. Tam tersi durumda ise, $E_D > 1$ talep esnektir. Bu durumda fiyattaki %1'lik bir değişme sonucunda miktarda %1'den daha büyük bir değişme olmuştur. $E_D = 1$ olduğunda ise birim esnek talep söz konusudur. Fiyattaki %1'lik bir değişme sonucunda miktarda %1 oranında bir değişme olmuştur. $E_D = 0$ ise tam esnek olmayan talep durumu vardır. Fiyattaki %1'lik bir değişme sonucunda miktarda hiçbir değişiklik olmamıştır. $E_D = \infty$ durumunda ise tam esnek talep vardır. Miktardaki bir değişme sonucunda malın fiyatında herhangi bir değişme olmamıştır.

2.1.4.2. Nokta Esnekliği

Talep eğrisi üzerindeki bir noktanın esnekliğinin ölçümüne nokta esnekliği adı verilmektedir (Yaylalı, 2003:25). Nokta esnekliğinin hesaplanması aşağıdaki formülle yapılmaktadır.

$$E_D = \frac{\% \Delta Q_D}{\% \Delta P} = \frac{\Delta Q_D / Q_D}{\Delta P / P} = \frac{\Delta Q_D}{\Delta P} \frac{P}{Q_D} \quad (2.2)$$

E_D = Talebin nokta esnekliği

Q_D = Malın talep miktarı

P = Malın fiyat

Bu formül dışında nokta esnekliğinin hesaplanmasında pratik bir yöntem olan PAPO kuralı uygulanmaktadır. Bu kurala göre, talep eğrisi üzerindeki bir noktadan talep eğrisine bir teğet çizilir. Çizilen teğet boyunca, alınan noktanın apsise ve ordinata uzaklığı ölçülür. Esneklik değeri noktanın apsise uzaklığının ordinata uzaklığına bölünmesi ile bulunmaktadır (Yaylalı, 2003:26-28).

2.1.4.3. Yay Esnekliği

Yay esnekliği, talep eğrisi üzerindeki iki nokta arasındaki esnekliğe denir (Ünsal, 2017). Talep eğrisi üzerindeki noktalarda esneklik değeri değişiklik göstermektedir. Bu durumu engellemek için, talep eğrisi üzerindeki herhangi bir noktayı incelemek yerine eğri üzerindeki herhangi iki nokta arasındaki yay esnekliğine bakılmaktadır. Yay esnekliği formülü denklem 2.3'de gösterildiği gibidir.

$$E_D = \frac{\frac{Q_{D2} - Q_{D1}}{Q_{D2} + Q_{D1}}}{\frac{P_2 - P_1}{P_2 + P_1}} \quad (2.3)$$

E_D = Talebin yay esnekliği

Q_D = Malın talep miktarı

P = Malın fiyat

2.1.4.4. Talebin Gelir Esnekliği

Bir malın talebini etkileyen diğer önemli faktör ise gelirdir. Bu ilişkiyi incelemek için talebin gelir esnekliği incelenmektedir. Diğer koşullar sabit kalmak şartıyla gelirdeki değişmelerin talep miktarında meydana getirdiği değişmeler ölçülmektedir.

$$E_i = \frac{\Delta Q/Q}{\Delta I/I} = \frac{\Delta Q}{\Delta I} \left(\frac{I}{Q} \right) \quad (2.4)$$

E_D = Talebin yay esnekliği

Q_D = Malın talep miktarı

I = Gelir

Gelir esnekliği $E_i < 0$ ise tüketici gelirindeki bir artışın, malın talep edilen miktarında azalmaya neden olacağı anlamına gelmektedir. Bu tarz mallara düşük mallar denir. Gelir esnekliği $E_i > 0$ ise tüketici gelirindeki bir artışın malın talep edilen miktarında artmaya neden olacağı anlamına gelmektedir. Bu tarz mallara ise normal mal denmektedir. $0 < E_i < 1$ olduğu durumlarda bu mallara zorunlu mal, $E_i > 1$ olduğu durumda ise lüks mal olarak adlandırılır.

2.1.4.5. Talebin Çapraz Esnekliği

Bir malın talebi sadece kendi fiyatı ve tüketicinin gelirinden etkilenmemekte, aynı zamanda piyasadaki diğer malların fiyatlarındaki değişimlerden de etkilenmektedir. Bu değişimi ölçmek için talebin çapraz esnekliği kullanılmaktadır. Bir malın fiyatında meydana gelen %1'lik bir değişmenin, diğer bir malın talebinde meydana getireceği % değişmeyi gösteren değere talebin çapraz esnekliği denir.

$$E_{ab} = \frac{\% \Delta Q_a}{\% \Delta P_b} = \frac{\Delta Q_a}{\Delta P_b} \frac{P_b}{Q_a} \quad (2.5)$$

E_{ab} = Talebin çapraz esnekliği

Q_a = A malının talep miktarı

P_b = B malının fiyatı

Talebin çapraz esnekliği $E_{ab} < 0$ ise A ve B malları tamamlayıcı mallardır. Bu tarz mallarda bir malın fiyatı arttığında diğerinin talebi düşmektedir. $E_{ab} > 0$ ise A ve B malları ikame mallardır. Bu tarz mallarda bir malın fiyatı arttığında diğerinin talebi artmaktadır. $E_{ab} = 0$ olduğu durumda ise A ve B malları ilişkisiz mallardır.

2.1.5. Tüketici Kredisi ve Esnekliğe İlişkin Literatür Taraması

İktisat literatürü incelendiğinde tüketici kredilerine ait geniş bir literatürün olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmada bu literatür ana başlıklara bölünerek incelenmiştir.

2.1.5.1. Tüketici Kredileri Hakkında Literatür

Makuch, Dodge, Ecker, Granfors ve Hahn (1992) yaptıkları çalışmada ABD’de General Electric (GE) firmasının tüketicilerine sağladığı tüketici kredilerinin temerrüde düşme oranının azaltılması için yeni bir sistem kurulmasını amaçlamaktadır. Bu amaçla yeni bir olasılıksal hesap akış modeli ve istatistiksel olarak tasarlanmış programlar geliştirilmiş, geliştirilen bu model ile optimal kaynak dağılımı sağlanmıştır. Doğrusal programlama formülasyonunun işletme genelinde uygulanan en uygun kaynak tahsisi olduğu belirlenmiştir. Bu model GE tarafından kullanılan ödeme sistemini tamamen değiştirmiş, temerrütten kaynaklanan yıllık kayıpları 37 milyon dolar azaltmış ve tüketici memnuniyetini artırmıştır.

Özdemir ve Boran (2004) Türkiye üzerine yaptıkları çalışmada tüketici kredilerinde temerrüt riskine etki eden faktörleri incelemiştir. Çalışmada bireylerin yaşları, medeni durumları, cinsiyetleri, meslekleri gibi demografik değişkenler ve anapara, faiz, vade, gelir, kredi tipi gibi finansal değişkenler ile tüketici kredisi alan bireylerin borçlarını geri ödeme performansı değerlendirilmiştir. Buna göre, finansal değişkenlerin borçları ödemede daha etkili bir değişken olduğu saptanmıştır. Ayrıca hem faiz oranı hem de vadenin temerrüt riskini artırdığı bulunmuştur.

Karlan ve Zinman (2005) Güney Afrika için yaptıkları çalışmada tüketici kredi talebinde fiyat ve vade esnekliği hesaplanmıştır. Fiyat esnekliği -0.11 ve -0.48 arasında hesaplanmış ve gelire beraber arttığı bulunmuştur. Ayrıca yeni borç almış kişiler, kadın, bekâr, genç ve eğitilmiş bireylerin fiyat esnekliğinin daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Bunun yanı sıra kredi miktarının kişilerin gelirlerindense, fiyata daha

duyarlı olduğu, ayrıca geliri daha düşük olanların fiyat esnekliğinin daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Aydın ve Şahin (2009) tüketici kredilerinin temerrüde düşmesinde etkili olan faktörleri incelemişler, bunun için Bilecik ilinde beş ulusal ticari banka müşterileri incelenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, temerrüde düşmede cinsiyet etkin değilken, meslek, konut mülkiyeti, yaş ve medeni durum ile tüketici kredilerinin temerrüde düşmesi arasında ilişki bulunmuştur. Tüketici kredilerinde en az temerrüde düşen kesim ise cinsiyet alanında bayanlar, meslek grubu alanında serbest meslekte çalışanlar ve yaş grubu alanında orta yaş grubu olarak tespit edilmiştir.

İbicioğlu ve Karan (2009) Türkiye’de 2004:Q4-2009:Q2 döneminde tüketici güven endeksi, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) ulusal endeksi ve faiz oranlarındaki değişimin tüketici kredilerinde meydana getirdiği etkileri incelemiştir. Analiz sonucunda, tüketici kredisi ile faiz oranı arasında negatif, İMKB ulusal endeksi ve tüketici güven endeksi arasında ise pozitif bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca tüketici kredilerinde meydana gelen değişimin %53,6’sının faiz oranı ile açıklandığı belirlenmiştir. Bunun yanında İMKB ulusal endeksi ve tüketici güven endeksi ile tüketici kredileri arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır.

Arslan ve Karan (2010) Türkiye için yaptıkları çalışmada tüketici kredisi karakteristiklerini bireylerin gelir ve harcama farklılıklarını dikkate alarak incelemişlerdir. Çalışmada gelir ve gider modellerinin tüketici kredisi riskinin kilit unsurları olduğu varsayılmıştır. Buna göre, halen ikamet edilen meskenlerin büyüklüğü ve piyasa değerinin ve hane liderinin yaşının, hanehalkının kredi uygunluğunu azaltmasının muhtemel olduğu belirtilmiştir. Aylık ücretli bir işçi olmanın olumlu etkisi yalnızca 2004 ve 2005 yıllarında tespit edilirken, ikinci bir eve sahip olmanın olumlu etkisinin sadece 2003 ve 2004 yıllarında olduğu görülmüştür. 2003 ve 2004 yıllarında kredi uygunluğunu etkilemek, ancak daha yüksek hiyerarşik kademeleri işgal etmek, 2005’teki gelir-gider dengesini olumlu yönde etkileyecektir. Hiyerarşik bir iş pozisyonuna sahip olmanın, kredi risk kalitesini belirlemede anlamlı bir faktör olmadığı bulunmuştur.

Turvey, He, Jiuji, Kong, ve Meagher, P (2012) yaptıkları çalışmada Çin’de Shaanxi ve Gansu bölgesindeki 897 çiftlik evi için anket çalışması yapılmıştır. Bu

çalışmada kişilerin tüketici kredisine olan talebin faiz esnekliği incelenmiştir. Çalışmanın sonucuna göre çiftçilerin kredi talep esnekliği genel olarak inelastik bulunmuştur. Ayrıca çiftçilerin %20'sinin kredi talebi tam inelastik, %20'sinin kredi talebi esneklik değeri -0,75'ten küçük ve 15'inin kredi talebi esneklik değeri -1'den büyük bulunmuştur. Ayrıca çiftçilerin eğitim düzeyleri arttıkça esneklik değerinin de yükseldiği ifade edilmiştir.

Beck, Büyükkarabacak, Rioja ve Valev (2012) 1994-2005 döneminde 45 adet gelişmiş ve gelişmekte olan ülke için tüketici kredisi ve şirketlere verilen ticari kredilerin reel ekonomi üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, ticari krediler ekonomik büyüme ile ilişkili değilken şirket kredileri ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği bulunmuştur. Ayrıca şirket kredilerinin gelir eşitsizliğini azaltmada etkili olduğu, fakat tüketici kredilerinin aynı etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Daha küçük imalat sektörlerine ve daha fazla piyasaya dayalı finansal sistemlere sahip ülkelerde tüketici kredisinin payının kentsel bölgelerde daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Arısoy ve Aytun (2014) Türkiye'de 2005:1-2012:8 dönemine ait tüketici güven endeksi, tüketici kredileri, faiz oranı ve tüketim harcamaları arasındaki ilişkiyi incelemişler, tüketici kredileri, tüketici güven endeksi ve faiz oranından tüketim harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Tüketici kredileri bağımlı değişken olduğunda, tüketici güven endeksinden kredilere doğru nedensellik bulunmamıştır. Fakat yine de tüketici güven endeksinin tüketim harcamalarını etkileyerek dolaylı olarak tüketici kredilerini etkilediği bulunmuştur. Bu sebeple, harcama politikaları üretilirken bu iki aracın politika yapımında beraber kullanılması önerisinde bulunulmuştur.

Karaçimen (2014) Türkiye'de son on yılda tüketici kredilerinde yaşanan artışı arz ve talep yönleri ile incelemiştir. Arz tarafında Türkiye'de gelişen finansal derinleşme ve küresel ekonomiye entegrasyon süreci ile bankalar da yeni bir ekonomik ve finansal çevre içine girmiş, faaliyetlerini tüketiciye kredi verme alanına kaydıracağı belirtilmiştir. Bankaların tüketici kredilerine yönelmelerinde kamu finansmanı görevlerinin azalması, küresel sermaye akımları ile beraber yerleşik halkın tasarruflarına olan bağımlılığın azalması ve kredi genişlemesi için elde edilen kaynakların çoğalması sebep olarak

gösterilmiştir. Talep kısmında ise, gelirden yaşanan azalma ile özellikle yoksul ailelerin tüketici kredilerine bağımlı hale geldiği ifade edilmiştir. Küresel ekonomiye açılmayla beraber işçi maliyetinde yaşanan azalış, işsizliğin artmasına, işçi gelirlerinin artışında durağanlığa ve maaşı düşük- sigortasız yeni işlerin ortaya çıkmasına sebep olduğu belirtilmiştir. Tüketici kredisinin özellikle düşük gelirli hane halklarına ve ücretlilerine genişletilmesine ilişkin kanıtlar bu argümanı desteklemektedir.

Bezemer, Grydaki ve Zhang (2014) tarafından yapılan çalışmada 1990-2011 dönemi için 50 ülkeye ait banka dışı krediler, hanehalkı ipotekleri, hanehalkı tüketim kredisi, finansal olmayan kredi ve sigorta, emeklilik fonları ve diğer banka dışı finans firmaları gibi finansal krediler ile GSYİH arasındaki ilişki incelenmiştir. Buna göre, bahsi geçen kredilerin toplamından kaynaklanan etkinin büyümeyi desteklediği belirlenmiştir. Ayrıca finansal olmayan sektörlerde yaşanan kredi büyümesinin büyümeye etkisinin, finansal sektörlerdeki ve mortgage piyasasındaki kredi büyümesinin büyüme üzerine olan etkisinden birkaç kat daha büyük olduğu tespit edilmiştir.

Hense (2015) Avrupa Bölgesi için 2003-2013 dönemini kapsayarak yaptığı analizde değişik hanehalklarının tüketim harcamalarına yönelik krediler, hanehalklarının ev harcamalarına yönelik krediler finansal olmayan şirketlerin aldığı krediler ve finansal şirketlerin aldığı krediler incelenmiştir. Buna göre hanehalklarının ev harcamalarına yönelik ve finansal olmayan krediler benzer davranışlar sergilemektedir. Gelir değişkeninin finansal olmayan şirketler tarafından alınan kredilerde, finansal olanlara göre daha büyük değere sahip olduğu bulunmuştur.

Dücan, Polat ve Balcıoğlu (2016) çalışmalarında 2009:1-2015:4 dönemi Türkiye’de tüketici kredilerinin cari açık üzerindeki etkisi incelenmiştir. (İlgili literatür için bakınız: Telatar (2011), Togan ve Berument (2011), Özülke (2011), Göçer, Mercan ve Peker (2013), Sandalcılar ve Altuner (2014), Atış ve Saygılı (2014), Saçık ve Karaçayır (2014), Kılıç (2015)). Yapılan çalışmada tüketici kredilerinden caria çığa doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca tüketici kredilerinde meydana gelen bir şokun cari açığı artırdığı fakat bu dalgalanmanın 2,5 ay sonra dengelendiği saptanmıştır.

Karaçimen (2016) tüketici kredilerinin Türkiye’de çalışan işçilerin hayatlarındaki yeri ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde tüketici kredilerinin hızlı yükselişi incelenmiştir. Türkiye’de işçiler arasında tüketici kredilerinin günlük hayatın içinde gittikçe büyüyen bir yer aldığı ve borçlu olmaya yönelik bakış açısının değiştiği ifade edilmiştir. Bankaların hanehalklarına yönelmesi ile beraber tüketici kredilerine erişimin çok kolay olması bu davranış değişikliğinde önemli bir rol oynadığı belirtilmiştir. Ayrıca hem tüketim tarzlarındaki değişiklik hem de işgücü piyasasındaki koşulların kötüleşmesi nedeniyle harcama ihtiyaçlarının karşılanması da işçileri tüketici kredilerine yönlendirdiği belirtilmiştir.

Tiryaki (2016) Türkiye’de 2007-2015 döneminde kredi talebi ile Google’da kredilere ilişkin arama yapılma yoğunluğunu karşılaştırmıştır. Konut ve ihtiyaç kredilerinde yapılan aramalarla kredi talebi arasında sırasıyla 0,51 ve 0,46 korelasyon bulunurken, ticari kredilerde bu korelasyon 0,33 olarak hesaplanmıştır. Aynı zamanda kredi başvurularının artık mobil ve internet bankacılığı vasıtasıyla yapıldığı belirtilen çalışmada, tüketici kredileri talebi ile mobil bankacılığın kullanımı arasındaki korelasyon incelenmiş ve en yüksek korelasyonun taşıt kredisinde(0,53) olduğu görülmüştür.

Güney, Hacıhasanoğlu ve Tümen(2016) yaptıkları çalışmada 2011–2016 asgari ücretlerde meydana gelen artışların tüketici kredileri üzerine olan etkisi incelenmiştir. Asgari ücretlerdeki artışın tüketici kredileri üzerinde artırıcı etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Buna göre, 2016 yılının ocak ayında gerçekleşen asgari ücret artışının tüketici kredilerini %10-15 arasında artırdığı belirlenmiştir. Bu artış ihtiyaç kredilerinden kaynaklanmış, taşıt kredilerindeki artış sınırlı kalmakla beraber, konut kredilerinde bir değişiklik olmamıştır.

Lukas (2017) Almanya’da bulunan 20 büyük bankanın 2009-2012 yılları arasındaki aylık veri ile tüketici kredilerinin üç tipi için de incelenmiştir. Her üç tipi için de faiz oranlarının aynı olduğu veri setinde krediler 5000-50000 € arasında değişmektedir. Çalışmanın sonucunda, her kredi türünde faizin etkisinin farklı olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, taşıt ve ihtiyaç kredisinde faiz anlamlı ve negatif bulunurken, konut kredisinde faiz değişkeni anlamsız bulunmuştur. İhtiyaç kredisine ait faiz katsayısının ise taşıt kredisinin faiz katsayısından büyük olduğu bulunmuştur.

Mazibaş ve Tuna (2017) Türkiye’de 2004-2013 dönemi için tüketici kredileri ve kredi kartları kullanımında meydana gelen artışa neden olan makroekonomik faktörler incelenmiştir. Makroekonomik değişkenler olarak para arzı, faiz oranı, gelir, tüketici güveni, enflasyon, borsa ve tüketim malları ithalatı seçilmiş olup, için tüketici kredileri ve kredi kartları kullanımında meydana gelen artışta en önemli etkinin gelir seviyesi, borsadan elde edilen kazanç ve faiz oranlarının olduğu belirlenmiştir. Ayrıca belirtilen değişkenler genel olarak anlamlı çıkarken, para arzı değişkeninin artış üzerinde etkili olmadığı bulunmuştur. Bunun yanı sıra, için tüketici kredileri ve kredi kartları kullanımında meydana gelen artışın ekonomide meydana gelen pozitif gelişmelere gecikmeli olarak tepki verirken, olumsuz şok ve faiz artışlarına anında tepki verdiği bulunmuştur.

Chadwick (2018) yaptığı çalışmada Türkiye için 2005-2017 dönemindeki para politikasının ve makro ihtiyati sıkılaştırmaların kredi kartı, ihtiyaç kredisi, konut kredisi ve taşıt kredisi üzerine etkisini incelemiştir. Çalışmanın sonucuna göre politika faizindeki yükselme, kredi büyüme oranı ve oynaklığı azaltmaktadır. Benzer şekilde makro ihtiyati kararların da kredi büyümesini azalttığı bulunmuştur. Her iki uygulamanın da kredi piyasasındaki oynaklığı azalttığı ama para politikasının bu konuda daha etkin olduğu tespit edilmiştir.

Daşdemir (2018) ABD için 1973:Q01-2017:Q01 döneminde net yükümlülük oranı olarak tanımlanan tüketici kredilerinin diğer kredilere bölünmesi ile hesaplanan değer ile saatlik ücretler arasındaki ilişki incelenmiş ve ters yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu durum tüketici kredilerindeki artışın ücretleri düşürdüğü şeklinde yorumlanmıştır. Düşük ücretlerin bireyleri tüketici kredileri yoluyla borçlanmaya ittiği yorumu yapılmıştır.

2.1.5.2. Konut Kredisi Hakkında Literatür

Kearl, Rosen, ve Swan (1974) yaptıkları çalışmada literatürde mortgage sistemi hakkında bulunan çalışmaları inceleyerek bu sistemin ev ve ev kredisi talebine olan etkileri araştırmışlardır. Çalışma sonuçlarına göre, mortgage enstrümanının parametrelerinin hem ev yapımı miktarını hem de mortgage talebini etkilediğini gösteren güçlü kanıtlar vardır. Fakat etkilerin büyüklüğü ile ilgili olarak fikir birliği

bulunmamaktadır. Bir dizi çalışmada, kredi oranlamasının kısa vadede konut piyasaları üzerinde önemli bir etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Alternatif ipotek enstrümanlarının finansal kurumların fonlar için rekabet etmesine yardımcı olduğu ölçüde, enstrümanların kredilendirme ile ilgili sorunların hafifletilmesine yardımcı olduğu ortaya konulmuştur.

Blackley (1999) ABD’de 1950-1994 yılları arasında yeni ev arzını belirleyen unsurları incelemiş, ve ev arzının nominal değil reel faizlerden etkilendiği belirlenmiştir. Reel faizlerdeki %1’lik bir artışın yeni ev arzını %6,3-7,7 arasında değişikliğe neden olduğu, ayrıca ev fiyatlarının evin yapım aşamasında katlanılan maliyetlerden daha etkili bir değişken olduğu belirtilmiştir.

Maki (2000) tarafından yapılan çalışmada mortgage kredisinden kaynaklanan borç yükünün hanehalkları üzerinde büyük baskı oluşturduğu ve bu durumun Amerikan hanehalklarının finansal istikrarını bozabileceği üzerinde durulmuştur. Borç yükünün hızlı yükselişi beklenen gelirden yaşanan oynaklıklar nedeniyle hanehalklarının kırılganlaşmasına sebebiyet vereceği belirtilmiştir.

Berberoğlu ve Teker(2005) yaptıkları çalışmada dünyadaki sistemler incelenerek Türkiye için en uygun konut finansmanı şekli belirlenmeye çalışılmıştır. Bu sistem günümüzde devam eden Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) sistemine çok benzemektedir. Buna göre mini kentler kurarak müşterilerin bütün ihtiyaçlarını o kent içinde karşılayabilecekleri bir site oluşumu yapılmalıdır. Bu konutlar öncelikli olarak alt ve orta gelir gruplarına sağlanmalıdır. Ayrıca bu projenin Türkiye’de ekonomik, sosyal ve devlet bütçesini rahatlatıcı etkileri belirtilmiştir.

Fernández-Kranz ve Hon (2006) yaptıkları çalışmada İspanya’da 1987-2003 döneminde konut fiyatlarında bir balon olup olmadığını bulunması amacıyla gelir esnekliği incelenmiştir. Kullanılan dönem parçalara ayrılarak karşılaştırma imkânı yaratılmıştır. Buna göre, İspanya’da konut talebinin gelir esnekliği konusundaki havuzlanmış veri tahminleri (0,7-0,95), önceki zaman serisi tahminlerine göre daha düşüktür; bu da, konut fiyatlarının önemli bir belirleyicisi olsa da gelir artışının zaman içinde önerildiği kadar baskın olmadığını göstermektedir. Kısa dönemde ise faiz oranlarının etkisinin belirsiz olduğu belirtilmiş, fakat analizde bu değişkenin uzun dönem etkileri incelenmemiştir.

Taylor (2007) tarafından yapılan çalışmada para politikası ile konut kredisi arasındaki ilişki incelenmiş, küresel kriz döneminde yaşanan büyük karmaşa gibi sorunların önlenmesinde ve çözümünde para politikasının önemi incelenmiştir. Buna göre, enflasyondaki ve reel GSYİH'daki makroekonomik gelişmelere göre kısa vadeli faiz oranını ayarlanması ve açık piyasa politikası uygulanmalıdır. Bu durumda yatırımcılar TCMB'nin piyasadaki trendin bozulması dışında müdahalede bulunmayacağını ve kayıplar yaşayan bireylere müdahalede bulunmayacağını göstermiş olup, bu durum ahlaki çöküşü engellemektedir. Ayrıca TCMB politikaları daha şeffaf olmalı ve mortgage türev ürünlerinin içinde bulunan varlıklar daha çok takip edilebilir hale getirilmesi belirtilmiştir.

Muellbauer (2008) yaptığı panel çalışmasında için konut kredisi piyasasının büyümesini incelemiş, liberalizasyonun piyasaya olan etkileri tartışılmıştır. Buna göre kredi piyasasının gelişmediği yerlerde toplam tüketimin gelire bağlantılı olarak düştüğü, konut kredisine erişimin kolaylaşmasının ise tüketimi artırdığı belirtilmiştir. Birçok ülkede konut fiyatlarının hızla arttığı, buna paralel olarak kredi talebinin artması her ne kadar tüketimi olumlu etkilese de, fiyatlardaki bu hızlı artış tüketimi düşürmesi şeklinde etkisinin de olduğu belirlenmiştir. Konut piyasasındaki gelişim ve fiyat farklılıklarındaki heterojenliğin farklı ülkelerdeki tüketiciler üzerinde değişik etkileri olduğu belirtilmiş, bu etkilerin ülkeler arasındaki ve uluslararası sermaye akımları üzerinde asimetrik etkilere sahip olduğu belirlenmiştir.

Iossifov, Čihák ve Shanghavi (2008) tarafından yapılan çalışmada hanehalkı geliri ve serveti, işsizlik oranı, kısa ve uzun vadeli faiz oranları, enflasyon, diğer varlıkların getirileri, ipotek finansmanının mevcudiyeti ve şartları, vergi teşvikleri ve demografik faktörler değişkenlerinin ev fiyatları üzerine etkisi incelemiştir. 2005-06 yılları için yatay kesit verisi kullanarak öncelikle 20 gelişmiş ülke incelenmiş, daha sonra aynı analiz 89 ülke için tekrar yapılmıştır. Buna göre, konut fiyatlarının asıl belirleyicilerinin kişi başına düşen milli gelir, kısa dönem faiz oranları ve krediye ulaşım imkânı olduğu belirtilmiştir.

Öztürk ve Fitöz (2009) 1968 -2006 dönemi Türkiye'de konut arz ve talebinin belirleyicilerini incelemiş, kişi başına düşen milli gelir, kentleşme hızı, TÜFE ve ÜFE oranları, Gini katsayısı, ekonomideki nakit para, faiz oranı, vadeli ve vadesiz mevduat

ve tasarrufların GSMH'ye oranı değişkenleri kullanılmıştır. Konut talebi ve kişi başına düşen milli gelir, konut fiyatı, faiz oranı arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Konut arzı ve M2/GSMH arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Ayrıca yaş, cinsiyet ve nüfus gibi değişkenlerin etkilerinin ise oldukça sınırlı olduğu tespit edilmiştir.

Levin ve Pryce (2009) tarafından 1996-2007 döneminde Birleşik Krallık için yapılan çalışmada uzun dönem faiz oranlarındaki düşüşün konut fiyatlarında artışa ve esnek olmayan arz tepkisine katkıda bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıca, kısıtlayıcı planlama ve piyasa kusurlarının olmaması durumunda, uzun dönem reel faiz oranlarındaki değişikliklerin hem ev fiyatlarının yükselmesine hem de düşük arz esnekliğine neden olacağı belirlenmiştir.

Berberoğlu (2009) mortgage sisteminin Türkiye'de uygulanabilirliğini araştırdığı çalışmada, ana kütle olarak Trabzon ilini seçmiş ve anova ve t-testi uygulamıştır. Yapılan testler sonucunda sistemin Türkiye'deki mevcut piyasa koşullarında uygulanabilirliğinin düşük olduğu sonucuna varılmıştır. Kredi talebini etkileyen en önemli unsurların faiz oranı, yaş, medeni durum, mevcut ev fiyatları düzeyi, çocuk sahibi olma ve cinsiyet olduğu belirtilmiştir. Bu sonucun ortaya çıkmasındaki en önemli sebeplerin ekonomik ve istikrarsızlık, işsizlik, 2008 yılında yaşanan Küresel Kriz sonucunda halkın sisteme güveninin azalması ve faiz oranlarının yüksek olması gibi nedenler sıralanmıştır.

Organ ve Kenger (2012) yaptıkları çalışmada mortgage kredi yöntemi ile beraber diğer alternatifler arasından en iyi opsiyona sahip kredi şeklinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Üç banka için yapılan ve bulanık modeller incelenen çalışmada, hangi bankadan kredi alınması gerektiğine karar verirken analitik hiyerarşi süreci(AHP) kullanılmasının en uygun sonuçları vereceği saptanmıştır.

Valadkhani ve Anwar (2012) Avustralya için 1989-2011 dönemi için mortgage faiz oranı ile Avustralya ve Yeni Zelanda merkez bankalarının gecelik olarak bankalara uyguladığı nakit oranı arasındaki ilişki incelenmiş ve bu ikisi arasındaki asimetri incelenmiştir. Ayrıca çalışmada bankalar arasında faiz oranlarında bulunan asimetri de incelenmiştir. Buna göre, faiz oranlarında meydana gelen artış, müşterilere düşüşten daha hızlı yansıdığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde bir bankada mortgage faizlerinin düşük olduğu durumda bu bankanın faiz oranlarını hızla artırarak piyasa değerine

yükselttiği, fakat faizler yüksek olduğunda piyasa değerine indirmekte tereddüt ettikleri belirtilmiştir.

İbicioğlu ve Karan (2012) 2005:Q01-2012:Q02 dönemi için Türkiye’de konut kredisi talebini etkileyen faktörleri incelemiştir. Konut kredisi talebi ile işsizlik oranı, kredi faiz oranı ve tüketici güven endeksi arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada, değişkenler arasında uzun dönemde ilişki bulunmuştur. Faiz, işsizlik ve güven endeksindeki değişimin konut kredisi talebindeki değişimin nedeni olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu değişkenler arasında konut kredisi talebini en fazla faiz oranının etkilediği tespit edilmiştir.

Kargı (2013) Türkiye’de konut piyasasının ekonomik büyüme ile ilişkisini incelediği çalışmada, 2000-2012 dönemi GSYİH, GSYİH içerisinde konut harcamaları, TÜFE, konut fiyatları, konut kredisi faiz oranları, bankacılık sistemi yurtiçi kredi hacmi, bankacılık sistemi yurtiçi konut kredileri değişkenleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Kredi hacminin konut kredilerini fazla etkilemediği, fakat GSYİH ile güçlü bir ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Fakat konut talebi ile faizler arasında ters yönlü ilişki bulunmuştur. Fakat konut harcamalarında en etkili değişkenin GSYİH olduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda GSYİH ve faiz arasında da ters yönlü bir ilişki olduğu ve konut kredilerinden enflasyona doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmuştur.

DeFusco ve Paciorek (2014) yaptıkları çalışmada mortgage piyasasında kredi büyüklüğü ve faiz oranları arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu çalışma ABD Kaliforniya’da 1997-2007 arasında ilk defa kredi çeken bireyler üzerinde yapılmıştır. Buna göre faizlerde meydana gelecek %1’lik bir artış karşısında, mortgage büyüklüğü %2-3 arasında düştüğü tespit edilmiştir. İkinci kez mortgage kredisi alacak olanlarda ise, faizlerde meydana gelecek %1’lik bir artış karşısında, mortgage büyüklüğü %1,5-2 arasında düştüğü bulunmuştur. Bu artışların doğrudan yeni mortgage kaynaklı dolar hacmini yüzde 1’in altına düşüreceği hesaplanmıştır.

Higgs ve Worthington (2014) çalışmalarında Avustralya’da 1985-2010 dönemi için çeşitli krediler için gelir ve faiz esnekliği hesaplamış, bu kredilerden biri olarak da konut kredisi seçilmiştir. Bağımsız değişken olarak enflasyon beklentileri için vekaleten endeksli tahvillerin getirisi, ortalama konut fiyatları, tüketici güveninin ölçüsü olarak tüketici duyarlılığı endeksleri, motorlu taşıt ve perakende ticaret satışları, kaldıraç

ölçüsü olarak konut borçlanmasından varlığa, korumalı marj kredisi oranı, kredi kartlarında kullanılabilir kredi limiti gibi değişkenleri kullanıldığı çalışmada uzun dönemde konut kredilerine olan talebin gelir esnekliği anlamlı bulunmuştur. Enflasyon ise genel olarak bütün kredi türlerini etkilediği bulunmuştur. Gelirin pozitif, endeksli tahvillerin getirisi ve medyan konut fiyatı değişkenlerinin konut talebini negatif ve anlamlı olarak etkilediği belirlenmiştir.

Gülter ve Bastı (2014) Türkiye için konut sektörü ve özellikle kentte yaşayan yoksul bireylerin devlet tarafından konut sahibi yapılma modeli incelenmiştir. Çalışma kapsamında yapılan incelemede, konut kredilerinin 2002’de yaşanan normalleşme süreci ile beraber hızla yükseldiği, aynı zamanda devlet destekli uygulamalar ile orta ve düşük gelirli sınıf için konut kredilerinde genişleme yaşandığı belirtilmiştir. Bununla birlikte, dünya ekonomisindeki ekonomik bozulmanın bir sonucu olarak, ipotek kredisi alacaklı menkul kıymetler henüz halka arz edilememiş, gelecekte konut kredisi alacakları destekli menkul kıymetlerin halka açık olarak ihraç edilmesi, konut sektörüne daha uzun vadeli fonlar yönlendirmesi ve ayrıca bireysel ve kurumsal yatırımcılar için ek bir yatırım aracı sağlaması ile bu sektörün daha da gelişeceği vurgulanmıştır.

Chen ve Jin (2014) Çin’in Şanghai bölgesi için yaptıkları incelemede konut talebinin gelir esnekliği incelenmiş, bunun için 2007 yılında yapılan hanehalkı anketi kullanılmıştır. Yapılan çalışmada hem kiralık ev seçimi hem de konut talebi üzerinde durulmuştur. Ayrıca bireylerin kalıcı ve cari gelirlerinin konut talebini etkilediği belirlenmiştir. Kalıcı gelirin konut talebi esnekliği 0.375–0.447 olarak belirlenmiş, ayrıca bu değer cari gelirin konut talebi esnekliğinden yüksek olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, hane reisi yaşına göre gelir esnekliğini tahmin edilmiş, 45-65 yaş arasındaki ev sahipleri 25-44 yaş grubundan daha yüksek kalıcı gelir esnekliğine sahip olduğu belirlenmiştir. Ancak, mevcut gelir esnekliği 45-65 yaşları arasındakiler için önemsiz olduğu ve bu durum yaşlı hanelerin likidite kısıtlamalarına nispeten daha az maruz kaldıklarına işaret etmektedir.

Favara ve Imbs (2015) ABD’de 1994-2005 konut fiyatları ile mortgage kredilerindeki genişleme arasındaki ilişkiyi incelemiş, kredi genişlemesinden konut fiyatlarına doğru bir nedensel zincir bulunmuştur. Liberalizasyon yaşanan eyaletlerde bankaların mevduat büyüme hızları daha yüksek olduğu için kredilere de daha az faiz

oranı uyguladıkları, kredi koşullarının iyileşmesinin ev talebine de olumlu etki yaptığı belirtilmiştir. Liberalizasyondan kredi genişlemesi ve ev fiyatlarına doğru ilişki anlamlı bulunmuştur. Serbestleşme, 1994 ve 2005 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ticari bankalardan kaynaklanan ipotek kredilerinde gözlenen artışın üçte ikisini açıklayabilir.

Tai (2017) yaptığı çalışmada ABD'de 2002-2006 tüketici kredisi verileri kullanılarak 2000'li yıllarda konut kredilerinde yaşanan aşırı büyümenin kiracılar üzerindeki etkilerini incelemiştir. Buna göre, bankaların mortgage kredisi arzını artırmalarının kiracıların diğer türlerdeki krediye ulaşmasını engellediği belirlenmiştir. Bu durum kiracılar üzerinde dışlanma etkisi yaratmaktadır. Özellikle ulusal bankaların yaygın olduğu yerlerde yaşayan kiracıların daha az kredi aldığı fakat daha fazla temerrüde düştüğü belirlenmiştir. Ayrıca kiracıların kredi imkânına yeterli seviyede sahip olamamasının uzun vadede bireyin fiziksel ve beşeri sermaye birikimine engel olabileceği, bu durumun ise gelir eşitsizliğine neden olabileceği belirtilmiştir.

2.1.5.3. Taşıt Kredisi Hakkında Literatür

Stafford ve Dunkelberg (1969) 426 aileye yapılan anket sonucunda faiz oranları ile taşıt kredisi büyüklüğü arasında ters yönlü ilişki bulmuş, uzun dönemde faiz artışlarının kredi miktarını düşüreceği belirtilmiştir. Ayrıca ikinci el arabalara istenen faiz oranının, sıfır arabalar için istenen faiz oranından fazla olduğu belirlenmiştir. Kredi maliyeti ile borçlanma tutarı arasında ters yönlü ilişki bulunan çalışmada, 0,5'lik bir faiz indirimi kredi miktarını 1000\$ artırdığı hesaplanmıştır.

Alper ve Mumcu (2000) yaptıkları incelemede Türkiye'de 1996-1999 dönemi için çeyreklik veri kullanarak, otomotiv sektöründe bulunan 39 markaya ait 65 model incelenmiştir. Ayrıca Türkiye'nin de içinde bulunduğu 150 ülke için 1998 yılına ait yatay kesit verileri kullanılmıştır. Türkiye'nin kısa dönemde esnek olmayan talep, uzun dönemde esnektir. Pazar esnekliğinde ise uzun vadede AB'den ithal edilen araçlarda talep esnekliği 0,94 olarak bulunmuşken, diğer ülkelerden ithal edilen araçlarda 1,65 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca kişi başına düşen milli gelirden meydana gelen %1'lik bir artış, Türkiye'nin de dâhil olduğu orta ve yüksek gelir grubuna ait olan ülkelerde 1000 kişiye düşen araç sayısında %1,8'lik bir artışa neden olmaktadır.

Stephens Jr. (2003) tarafından yapılan çalışmada taşıt kredilerindeki son taksit ödemesiyle harcanabilir gelirden meydana gelen artışın tüketim davranışına nasıl yansıdığı incelenmektedir. Tüketici Harcamaları Araştırması'ndan elde edilen verilerin analiz sonuçlarına göre, kredi geri ödemesi nedeniyle gelirlerde meydana gelen %10'luk bir artışın dayanıklı olmayan tüketimde %2-3,5 oranında bir artışa yol açtığını belirlenmiştir. Ayrıca kredi alan bireylerin kredilerini geri ödeme süreçlerinde tüketim harcamalarında düşüş meydana geldiği, bu durumun refah kaybından kaynaklandığı belirtilmiştir.

Thakuria ve Liao (2005) yaptıkları çalışmada ABD'de taşıt satın alımlarını etkileyen faktörleri incelemiştir. Sosyoekonomik faktörlerin kontrolü, demografi, yaşam döngüsü ve aile büyüklüğü ve yaş dağılımı gibi diğer hanehalkı faktörlerinin taşıt sahibi olmada etkilerini incelemiş, bu incelemede üç fark metodu kullanılmıştır. Şehir ve kırsal alanlarda bireylerin farklı değişkenleri dikkate aldığı, genel olarak kırsal alanlarda yaşayanların taşıt satın alımında daha az harcama yaptığı görülmüştür. Aile reisinin kadın olduğu ailelerde harcamalar aile reisinin erkek olduğu ailelere göre daha az olduğu tespit edilmiştir.

Attanasio, Koujianou Goldberg ve Kyriazidou (2008) ABD otomobil piyasasına ait 1984-95 arası verileri incelenerek düşük gelir grubunda bulunan hanehalklarının hem vadeye hem de faize daha fazla duyarlı olduğu tespit edilmiştir. Yüksek gelir grubunda ise bireyler vadeye karşı duyarlı değilken faize karşı duyarlıdır. Ayrıca faiz ve kredi miktarı arasında negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kredilerin vade değişkeninden faiz değişkenine göre daha büyük etkiye sahip olduğu bulunmuştur.

Wonder, Wilhelm ve Fewings (2008) yaptıkları çalışmada veri grubu olarak Amerika'da bulunan son beş yılda taşıt satın alan veya iki yıl içinde satın almayı planlayan tüketiciler kullanılmıştır. Buna göre, tüketicilerin düşük faizli ve orta vadeli kredileri tercih etmektedir. Faizsiz krediler arasında seçim yaparken bile, tüketicilerin uzun vadeli kredileri tercih etmediği belirtilmiştir. Ayrıca tüketicilerin yüksek faiz oranlarına karşı hassasiyetinin yüksekken, bileşik faiz ve paranın zaman içindeki değeri hakkında hassasiyetinin zayıf olduğu belirlenmiştir.

Eken ve Çiçek (2009) yaptıkları çalışmada İstanbul ili için anket yapmış, krediye kamyon ve otobüs gibi büyük araçları alan kişilerin daha çok ihtiyaç duyduğunu tespit

etmiştir. Ayrıca araç türüne göre vade de değişmektedir. Fakat kredilerde faiz esnekliği otomobil gibi küçük araçlarda daha yüksektir. Yine de bütün araç tipleri için müşterilerin en çok dikkat ettiği hususun faiz oranı olduğu belirtilmiştir. Bunların yanı sıra banka dışında tüketici finansman şirketlerinin varlığı yine bu küçük araç segmenti için önem arz etmektedir.

2.1.5.4. İhtiyaç Kredisi Hakkında Literatür

Koç (2010) yaptığı çalışmada Ankara'da bireylerin ihtiyaç kredisi alma eğilimleri incelenmiş ve müşterilerin demografik yapısı ile kredi talepleri arasındaki ilişki araştırılmıştır. Buna göre tüketim arttıkça ihtiyaç kredisi talebinde bir artış olmadığı ve kredi talebinin faizlerdeki değişimlerden daha fazla etkilendiği bulunmuştur. Ayrıca orta yaş grubunda bulunan kişilerin tüketici kredisi almaya daha çok eğimli olduğu belirlenmiştir. Her ne kadar ihtiyaç kredisi alma eğilimi yüksek olsa da özellikle borçlanma maliyeti Türkiye'de ihtiyaç kredisi kullanımının düşük kalmasına neden olmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE ÖNEMİ

Çalışmanın bu bölümünde kredi türleri tek tek belirlenen bağımsız değişkenler ile ilişkisi incelenecektir. Analizde 2005:Q4-2018:Q4 dönemine ait veriler kullanılacaktır. Bu dönemin kullanılmasının sebebi TBB tarafından düzenlenen kredi verilerinin Muhasebe Uygulama Yönetmeliği kapsamındaki Tebliğ 17'de meydana gelen değişiklik nedeniyle bu tarihten itibaren yeniden düzenlenmiş ve bu tarihten önceki kısmın bu tarihten itibaren olan kısım ile karşılaştırılmayacağı notu düşülmüştür.

Bu bölümde öncelikle değişkenlere ait açıklamalar yapılacak, daha sonra verilerin incelenmesinde kullanılacak olan durağanlık analizi, eşbütünleşme testi ve sınır testi (ARDL) yaklaşımlarının açıklamaları yapılacak, son olarak ise test sonuçları ve nihai model verilecektir.

3.1. VERİ VE METODOLOJİ

Çalışmada kullanılan veriler 2005:Q4-2018:Q4 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada kullanılmış olan değişkenlere ait açıklamalar bu bölümde verilmiştir.

3.1.1. Çalışmaya Dâhil Edilen Değişkenler

Çalışma verileri 2005:Q4-2018:Q4 dönemi kapsamında TBB tarafından birliğe üye olan 32 bankadan¹ toplanmıştır.

¹Akbank T.A.Ş., Aktif Yatırım Bankası A.Ş., Alternatifbank A.Ş., Anadolubank A.Ş., Arap Türk Bankası A.Ş., Bank Mellat, BankPozitif Kredi ve Kalkınma Bankası A.Ş., Birleşik Fon Bankası A.Ş., Burgan Bank A.Ş., Denizbank A.Ş., Fibabanka A.Ş., GSD Yatırım Bankası A.Ş., HSBC Bank A.Ş., ICBC Turkey Bank A.Ş., ING Bank A.Ş., İller Bankası A.Ş., Nurol Yatırım Bankası A.Ş., Odea Bank A.Ş., QNB Finansbank A.Ş., Şekerbank T.A.Ş., Turkish Bank A.Ş., Turkland Bank A.Ş., Türk Ekonomi Bankası A.Ş., Türk ExiTCMBank, Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş., Türkiye Garanti Bankası A.Ş., Türkiye Halk Bankası A.Ş., Türkiye İş Bankası A.Ş., Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş., Türkiye Vakıflar Bankası A.Ş. ve Yapı veKredi Bankası A.Ş.

- **Tüketici Kredileri**

Tüketici kredisi verileri üç ana başlık altında toplanmıştır. Bunlar konut kredisi, taşıt kredisi ve ihtiyaç kredisidir. Veriler TCMB EVDS ve TBB istatistiki raporlar veri tabanından elde edilmiştir.

- **Kredi Faizi**

Yukarıda bahsi geçen her bir kredi türüne ilişkin o kredinin kendi faizi kullanılmıştır. Veriler TCMB EVDS veri tabanından elde edilmiştir. Bu veriler TÜİK'ten elde edilen enflasyon oranı ile reelleştirilmiştir. Bu işlem için aşağıdaki denklem kullanılmıştır:

$$1 + \text{Reel Faiz Oranı} = \frac{1 + \text{Nominal Faiz Oranı}}{1 + \text{Enflasyon Oranı}}$$

- **GSYİH**

GSYİH verisi TCMB EVDS veri tabanından elde edilmiştir. TÜFE(2003=100) kullanılarak reelleştirilmiştir.

- **Döviz Kuru**

TCMB EVDS veri tabanından elde edilen TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru(2003=100) verileri kullanılmıştır.

- **BIST 100 Endeksi**

BIST 100 Endeks, kapanış fiyatlarına göre (Ocak 1986=1)-düzey değerleri TCMB EVDS veri tabanından elde edilmiştir.

- **İşsizlik**

Türkiye'deki uyumlaştırılmış işsizlik oranı mevsimsellikten arındırılmış olarak Federal Reserve Economic Data (FRED) veri tabanından alınmıştır. Bu veri tabanı Federal Reserve Bank of St. Louis destekli olarak çalışmaktadır.

3.2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE MODEL

Kredi türlerinin bağımlı değişkenlerle arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla öncelikle değişkenler öncelikle durağanlık analizi ile test edilmiştir. Daha sonra ise

ilişkinin varlığının incelenmesinde sınır testi yaklaşımı uygulanmıştır. Çalışmanın devamında uygulanan analizlerle alakalı bilgi verilecektir.

3.2.1. Zaman Serileri

Zaman serisi verileri, değişkenlere ait sayısal değerlerin iki dönem arasında ardışık olarak devam etmedi ile meydana gelir. Bu veriler günlük, haftalık gibi kısa dönemli ya da altı aylık, yıllık gibi daha uzun dönemli olabilir. Zaman serileri zaman içinde devamlı bir şekilde gözlemlenebiliyorsa bu dizi sürekli dir. Fakat bu serilerin belli dönemleri gözlemlenemiyorsa bu dizi kesikli dir. Zaman serileri ile modelleme yapılırken analizde tek bir serinin gözlem değerleri zamana bağlı olarak inceleniyorsa bu duruma tek değişkenli zaman serileri denirken, iki ya da daha fazla seri arasındaki ilişki inceleniyorsa bu duruma çok değişkenli zaman analizi denmektedir (Sevüktekin ve Çınar, 2017:47-48).

Zaman serilerinde, değişkenlerin arasındaki ilişkinin ekonometrik olarak anlamlı olması için analizde kullanılan serilerin durağan olması gerekmektedir (Tarı, 2016: 374). Bu nedenle çalışma kapsamında yapılan analizde önce serilerin durağanlığı incelenecektir.

3.2.1.1. Durağanlık Analizi

Ekonomik modellerde zaman serisi verileri incelenirken genel olarak deterministik veya stokastik olarak iki başlıkta incelenmektedir. Buna göre deterministik modeller genelde serilerde trend, sabit veya mevsimsellik bulunup bulunmamasına bağlıyken, stokastik serilerde ise değişkenlerin durağanlığı ile ilgilenilir. Değişkenler arasında anlamlı ilişkilerin olması için serilerin durağan olması gerekmektedir. Fakat serilerde trend bulunuyorsa ilişki genelde sahte regresyon olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple regresyonun gerçek bir ilişki ortaya koyması için serilerin durağan olmaları gerekmektedir.

Bir zaman serisinin ortalama ve varyansında sistematik bir değişiklik yoksa ve düzenli periyodik değişimler yaşanmıyorsa bu seri durağandır. Böylece iki dönem arasında hesaplanan kovaryans, yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlıdır

(Gujarati, 1995: 711-713). Belli bir dönemde serinin durağan olması için gerekli şartlar aşağıdaki gibidir (Tarı, 2016: 375):

- Sabit aritmetik ortalama : $E(Y_t) = \mu$
- Sabit varyans : $Var(Y_t) = E(Y_t - \mu)^2 = \sigma^2$
- Gecikme mesafesine bağlı kovaryans: $\gamma_k = E[(Y_t - \mu)(Y_{t-k} - \mu)]$

k =gecikme mesafesi

Bu şartlar sağlanmadan süreç durağan değildir. Bir zaman serisinin durağan olup olmadığını belirlemek için korelogram testi ve birim kök testi (unitroot test) uygulanmaktadır.

3.2.1.2. Birim Kök Testi

Birim kök analizi serilerin durağanlığının ölçülmesinde kullanılan en etkin testlerden biridir. Buna göre, birim kök testi yapılırken yapısal kırılmayı dikkate alan ve almayan olmak üzere iki farklı yaklaşım söz konudur. Serilerdeki yapısal kırılmayı dikkate almayan Dickey-Fuller (DF) ve Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testleridir.

3.2.1.2.1. Dickey-Fuller (DF) ve Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF)

Serilerin uzun dönemdeki özellikleri, bir önceki dönemdeki değişkenin değeri bu dönemi nasıl etkilediğini belirleyerek bulunabilir. Bu sebeple, serinin uzun dönem ilişkisini anlamak için serinin her dönemde aldığı değeri, bir önceki ile regresyonunun belirlenmesi gerekir. Bu sebeple birim kök analizi yapılmaktadır.

Y_t değişkeni ile bir önceki dönem değeri Y_{t-1} arasındaki ilişki

$$Y_t = P Y_{t-1} + u_t \quad (3.1)$$

biçimindedir. Denklemdaki u_t stokastik hata terimidir. Model bu haliyle birinci dereceden otoregresif AR(1) modelidir. Modeldeki P değerinin bir'e eşit olması ($P=1$) birim kök sorununu ortaya çıkarmaktadır.

$$Y_t = Y_{t-1} + u_t \quad (3.2)$$

biçimini alır. Bu durumda, bir önceki dönemde meydana gelen bütün şoklar sistemde kalmış olur. Bu durum devam eden bütün dönemlere de aynen yansımaktadır. Böylece bu dönemde var olan değişken geçmişteki bütün şokların toplamını taşımaktadır. Bu şokların kalıcı hale gelmesi ile seri durağan olmaz ve zaman içinde ortaya çıkan trend stokastik olur. Aksine, P değerinin birden küçük olması durumunda ($P < 1$) geçmiş şokların etkisi belli bir dönem varlığını sürdürse de, bir süre sonra etkinliği azalır sonra tamamen yok olacağı anlamına gelmektedir (Tarı, 2016: 388).

1 nolu denklem düzenlenerek,

$$\Delta Y_t = (P-1)Y_{t-1} + u_t \quad (3.3)$$

elde edilir. Denklemde bulunan $\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1}$ yani birinci farktır. (P-1) değeri yerine δ koyulursa,

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (3.4)$$

elde edilir. $\delta = 0$ olduğu durumda,

$$\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1} = u_t \quad (3.5)$$

olur. Böylece Y_t değeri durağan olur. Bir serinin birinci farkı durağan oluyorsa orijinal seriye birinci dereceden entegre (I(1)) olmuş denir. Eğer seriyi durağanlaştırmak için ikinci kere fark almak gerekiyorsa I(2), d defa fark almak gerekirse I(d) olarak yazılır. Böylece durağan durumda olmayan seriler durağanlaştırılabilir. Bu şekilde serinin içerisinde bulunan kalıcı şoklar giderilmektedir.

Dickey-Fuller (1979) makalesine dayanarak birim kökün varlığı tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda t-istatistiği tablosu yerine düzeltilmiş t-tablosu kullanılmıştır. Dickey-Fuller testi aşağıdaki kalıplara uygulanabilmektedir.

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + u_t \quad (3.6)$$

$$\Delta Y_t = b_0 + \delta Y_{t-1} + u_t \quad (3.7)$$

$$\Delta Y_t = b_0 + b_1 t + \delta Y_{t-1} + u_t \quad (3.8)$$

Eğer hata terimi otokorelasyonlu ise, 8 numaralı denklem,

$$\Delta Y_t = b_0 + b_1 t + \delta Y_{t-1} + \alpha_i \sum_{i=1}^m \Delta Y_i - 1 + u_t \quad (3.9)$$

şeklinde revize edilir. Bunu yaparken amaç hata teriminin otokorelasyonsuz olmasını sağlayacak miktarda terimin modele eklenmesidir. $P=1$ ya da $\delta=0$ ise Y 'de birim kök vardır, yani durağan değildir. Bu modele Dickey-Fuller testi uygulanırsa, buna genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) sınaması denir. Her iki istatistiğin kritik değerleri ise aynıdır.

3.2.2. Eşbütünleşme Testi

Seriler durağanlaştırıldığında kalıcı şokların etkilerinin silinmesinin yanında, dönemler arasında uzun dönemli ilişkilerin de yok olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle analiz sonucunda uzun dönemde ilişki bulunamayacaktır. Eşbütünleşme analizinde seriler durağan olmasa bile seriler arasında anlamlı ve uzun dönemli ilişki bulunabileceğini ileri sürmektedir. Bu analizin uygulanması için kalıcı şokların bütün değişkenleri etkilemesi gerekmektedir. Yani her değişkeni etkileyen tek tek şoklar değil, bütün sistemi etkileyen bir trend olması gerekmektedir. Durağan olmayan iki farklı seri aynı dereceden entegre ise, bu ikisi arasında eşbütünleşme olabilir ve bu yolla yapılan regresyon yanıltıcı olmaz (Tarı, 2016: 415).

Eşbütünleşme, fark alınarak veri kaybına sebep olan yöntemle bir çözüm yoludur. Durağan serilerin eşbütünleşik olup olmadığına bakılmaz. Çünkü bu durumda seri uzun dönemde bir değere yakınsamaz. Seriler durağan değillerse ortalamadan sapma mekanizması çalışır. Eşbütünleşme analizinin uygulanabilmesi için serilerin aynı dereceden durağan olması gerekmektedir. Bu soruna çözüm bulmak için Engle-Granger (1987) yılında geliştirdikleri analiz ile serilerin aynı dereceden tümleşik olduğunu varsaymaktadır. Değişkenlerin hepsinin birim kök testlerine bakılıp hepsi birinci dereceden durağan olma durumunda Engle-Granger analizi uygulanmaktadır. Fakat analizde kullanılan serilerin farklı derecelerden durağan olması durumunda bu analiz uygulanamaz.

3.2.2.1. Sınır testi (Bounds test) yaklaşımı

Pesaran, Shin ve Smith (2001) tarafından yapılan çalışmada Engle-Granger analizinin eksikliği giderilmektedir. Buna göre seriler I(0) veya I(1) olmasına bakılmadan eşbütünleşme analizi yapılabilir. Ayrıca bu yaklaşım daha düşük gözleme sahip veri setlerinde de geçerli sonuçlar vermektedir. Bu yaklaşım F ve Wald testine dayanarak, sürecin ilk aşamasını oluşturur. Bu yaklaşımda serilerin I(0), I(1) ve eşbütünleşik olmasına bakılmadan sıfır hipotezi için kritik değerler hesaplanarak çalışmada verilmiştir. F değeri üst kritik değerden yüksek olduğu durumlarda H_0 hipotezi reddedilir. Bu durum değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığını gösterir. F değerinin kritik değerlerin arasındaki olması durumunda ise kesin bir yorum yapılamamaktadır.

Bu yaklaşım literatürde ARDL (Autogressive Distributed Lag) olarak ifade edilmekte olup aşağıdaki şekilde açıklanmaktadır (Sevüktekin ve Çınar, 2017:576).

$$Y_t = \alpha + \sum_{j=1}^k \alpha_j Y_{t-j} + \sum_{j=0}^k \beta_j X_{t-j} + u_t \quad (3.10)$$

Gecikme uzunlukları 10 numaralı denklemde AIC, SIC ve LM kriterlerine göre dahil edilir. Uzun dönemde değişkenlerin tüm dönemlerde aynı değeri alacağı varsayımı yapılır. Buna göre; $Y_t = Y_{t-1} = \dots = Y_{t-k} = Y^*$ ve $X_t = X_{t-1} = \dots = X_{t-k} = X^*$ olarak yazılabilir. Uzun dönem ilişkisi ise aşağıdaki gibi olur.

$$Y^* = \frac{\alpha}{1 - \sum_{j=1}^k \alpha_j} + \frac{\sum_{j=0}^k \beta_j X_{t-j}}{1 - \sum_{j=1}^k \alpha_j} X^* = \alpha^* + \beta^* X^* \quad (3.11)$$

Burada uzun dönem çözümü bulunabilmesi için paydanın pozitif olması gerekmektedir. Eşbütünleşim vektörü $(1 - \alpha^* - \beta^*)$ olarak tanımlanmaktadır. Denklem tahmininden sonra u^* tahmin edilir.

$$u^* = Y^* - \alpha^* - \beta^* X^* \quad (3.12)$$

3.3. ÇALIŞMA BULGULARI

Bu çalışmada tüketici kredisi, konut kredisi, taşıt kredisi ve ihtiyaç kredisi ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu amaçla dört farklı

denklem kurulacak ve analiz her bir denklem için yapılacaktır. Öncelikle serilerin durağanlığı incelenmiş daha sonra ise sınır testi yaklaşımı uygulanmıştır.

3.3.1. Birim Kök Analizi Sonuçları

Zaman serisi çalışmalarında serilerin durağan olması yapılacak olan çalışmanın güvenilirliği açısından önemlidir. Bu sebeple, bu çalışmaya başlanmadan önce Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi uygulanmıştır. Bu teste ait hipotezler aşağıdaki gibidir.

H_0 = Seri durağan değildir(birim kök içermektedir)

H_1 = Seri durağandır(birim kök içermez)

Analize ait denklemler aşağıdaki gibidir. Buna göre başında L harfi olan değişkenlerin logaritması alınmıştır.

$$LTK_t = \beta_0 + \beta_1 LTF + \beta_2 LGSYIH + \beta_3 LDK + \beta_4 LBIST + \beta_5 LIS + u_t \quad (3.13)$$

Denklemden yer alan TK tüketici kredisi, TF tüketici kredilerine uygulanan faiz oranını, GSYIH gayrisafi yurt içi hasıla, DK döviz kuru, BIST BIST100 Endeksi, IS işsizlik oranı ve u hata terimi anlamına gelmektedir.

$$LKK_t = \beta_0 + \beta_1 LKF + \beta_2 LGSYIH + \beta_3 LDK + \beta_4 LBIST + \beta_5 LIS + u_t \quad (3.14)$$

Üstteki denklemden farklı olarak KK konut kredisi ve KF konut kredilerine uygulanan faiz oranı anlamına gelmektedir.

$$LTŞK_t = \beta_0 + \beta_1 LTŞF + \beta_2 LGSYIH + \beta_3 LDK + \beta_4 LBIST + \beta_5 LIS + u_t \quad (3.15)$$

Denklemden TŞK taşıt kredisi ve TŞF taşıt kredilerine uygulanan faiz oranı anlamına gelmektedir.

$$LİK_t = \beta_0 + \beta_1 LİF + \beta_2 LGSYIH + \beta_3 LDK + \beta_4 LBIST + \beta_5 LIS + u_t \quad (3.16)$$

Son denklemden ise İK ihtiyaç kredisi ve İF ihtiyaç kredilerine uygulanan faiz oranı anlamına gelmektedir. Çalışmada kullanılan değişkenlerin ADF test sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3.1. Değişkenlerin ADF Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	Düzye Değeri		Birinci Fark	
	t- İstatistiği	Olasılık Değeri	t- İstatistiği	Olasılık Değeri
LTK	-1.236858	0.8918	-2.979790	0.0036
LKK	-3.158504	0.0287		
LTŞK	-3.012091	0.0406		
LİK	-3.948452	0.0034		
LTF	-7.469351	0.0000		
LKF	-1.993012	0.0453		
LTŞF	-1.993012	0.0453		
LİF	-7.665941	0.0000		
LGSYİH	-3.043186	0.1317	-2.157204	0.0311
LDK	-2.801355	0.2034	-7.592814	0.0000
LBIST	-2.751777	0.2213	-6.101057	0.0000
LIS	-2.643996	0.2635	-3.496377	0.0008

Tablo incelendiğinde, LTK, LGSYİH, LDK, LBIST ve LIS değişkenleri düzeyde birim kök içerdiğinden birinci farkları alınmış ve bu değişkenlerin %5 önem seviyesinde birinci farkta durağan olduğu tespit edilmiştir. LKK, LKK, LTŞK, LİK, LTF, LKF, LTŞF ve LİF değişkenlerinin ise %5 önem seviyesinde düzeyde durağan olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3.2. Değişkenlerin ADF Durağanlık Düzeyleri

	LTK	LKK	LTŞK	LİK	LTF	LKF	LTŞF	LİF	LGSYİH	LDK	LBIST	LIS
Durağanlık Düzeyi	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)	I(0)	I(0)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)

Not: I(0) düzeyi, I(1) birinci farkı ifade etmektedir.

ADF test sonuçlarında da görüldüğü üzere değişkenlerin durağanlık düzeyleri aynı olmadığından değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkinin belirlenebilmesi için eş bütünleşme testi yapılmalıdır.

3.3.2. Uzun Dönem İlişkinin Varlığının Araştırılması

Yapılan birim kök testi sonuçlarında serilerin farklı düzeylerde durağan olmaları nedeniyle, uzun dönem ilişki incelenirken eşbütünleşme analizi uygulanacaktır. Kullanılan değişkenler farklı düzeylerde durağan bulunduğu için eşbütünleşme ilişkisinin varlığının araştırılmasında sınır testi yaklaşımı kullanılacaktır. Kullanılan her bir kredi türü için analizler ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir.

3.3.2.1. Tüketici Kredisi

Tüketici kredisi için yapılan analizde kullanılan ARDL modeli ile aşağıdaki eşitliğe ulaşılmaktadır.

$$\Delta LTK_t = \beta_0 + \beta_1 LTK_{t-1} + \beta_2 LTF_{t-1} + \beta_3 LGSYIH_{t-1} + \beta_4 LDK_{t-1} + \beta_5 LBIST_{t-1} + \beta_6 LIS_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{6i} \Delta LTK_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{7i} \Delta LTF_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{8i} \Delta LGSYIH_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{9i} \Delta LDK_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{10i} \Delta LBIST_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{11i} \Delta LIS_{t-1} + u_t \quad (3.17)$$

Sınır testi uygulanmadan önce öncelikle gecikme uzunluklarının belirlenmesi gerekmektedir. Gecikme uzunlukları belirlenirken Akaike, Schwarz ve Hannan-Quin gibi testlerin kritik değerleri belirlenir. En küçük değeri veren gecikme uzunluğu modelde kriter olarak belirlenir. F istatistik sonuçları ve kritik değerler aşağıda görüldüğü gibidir.

Tablo 3.3. Sınır Testinde Hesaplanan F İstatistikleri

Tüketici Kredisi F İstatistikleri	
k	F
5	55.81304

Tablo 3.4. F İstatistiklerinin Kritik Sınır Değerleri

	%10 Kritik Değer		%5 Kritik Değer		%1 Kritik Değer	
	Alt Değer	Üst Değer	Alt Değer	Üst Değer	Alt Değer	Üst Değer
F Değeri	2.08	3	2.39	3.38	3.06	4.15

Pesaran vd. (2001)'deki tablo kritik değerleri ile hesaplanan F değerleri karşılaştırılmıştır. Hesaplanan F istatistiği Pesaran alt kritik değerinden küçükse seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur. F istatistiği alt ve üst değerler arasında ise kesin bir yorum yapılamamakta ve son olarak F değeri üst kritik değerin üzerindeyse seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır denilebilmektedir. Analizde hesaplanan F istatistiği değeri bahsi geçen kritik değerleri bütün anlamlılık seviyesinde üst kritik değerden büyük olduğu için model bütün anlamlılık seviyelerinde anlamlıdır. Bu nedenle kısa ve uzun dönem ilişkinin belirlenmesinde ARDL modeli kullanılabilir.

3.3.2.1.1. Uzun dönem ARDL Eşitliğinin Tahmini

Seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi belirlenmesinin ardından uzun ve kısa dönem ilişkilerin belirlenmesi için ARDL modeli kurulmuştur. Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkinin belirlenmesi için kullanılan ARDL modeli aşağıdaki gibidir.

$$LTK_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} LTK_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_{2i} LTF_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_{3i} LGSYIH_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_{4i} LDK_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_{5i} LBIST_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_{6i} LIS_{t-i} + u_t \quad (3.18)$$

ARDL modelinde gecikme uzunlukları Akaike Kriterleri'ne göre belirlenmiştir. Maksimum gecikme uzunluğunun 4 olarak alınan analiz sonucunda, ARDL(1, 4, 0, 4, 1, 0) modelinin tahmin edilmesine karar verilmiştir. Tabloda ARDL(1, 4, 0, 4, 1, 0) modelinin tahmin sonuçları ile beraber bu sonuçlara dayanılarak hesaplanan uzun dönem katsayılar verilmiştir. Uzun dönem ARDL model katsayıları aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir.

Tablo 3.5. ARDL(1, 4, 0, 4, 1, 0) Modeli Uzun Dönem Katsayıları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	p-değeri
LGSYIH	1.563014	0.471511	3.314903	0.0022
LTF	-0.115074	0.054037	-2.129550	0.0408
LDK	2.825180	0.596104	4.739404	0.0000
LBIST	1.200731	0.211536	5.676257	0.0000
LIS	0.348573	0.203636	1.711746	0.0963
C	-13.14928	3.427917	-3.835938	0.0005

ARDL(1, 4, 0, 4, 1, 0) modelinden elde edilen uzun dönem denklemi aşağıdaki gibidir.

$$LTK = -13.1493 - 0.1151LTF + 1.5630LGSYIH + 2.8252LDK + 1.2007LBIST + 0.3486LIS \quad (3.19)$$

Maksimum 4 gecikme uzunluğunun olduğu ARDL(1, 4, 0, 4, 1, 0) modelinde, LTF, LGSYIH, LDK ve LBIST değişkenleri %5 anlamlılık seviyesinde anlamlı iken, LIS değişkeni %10 anlamlılık seviyesinde anlamlıdır. Ayrıca, LGSYIH, LDK, LBIST ve LIS değişkenleri LTK bağımlı değişkenini pozitif etkilerken, LTF değişkeni LTK bağımlı değişkenini negatif etkilemiştir.

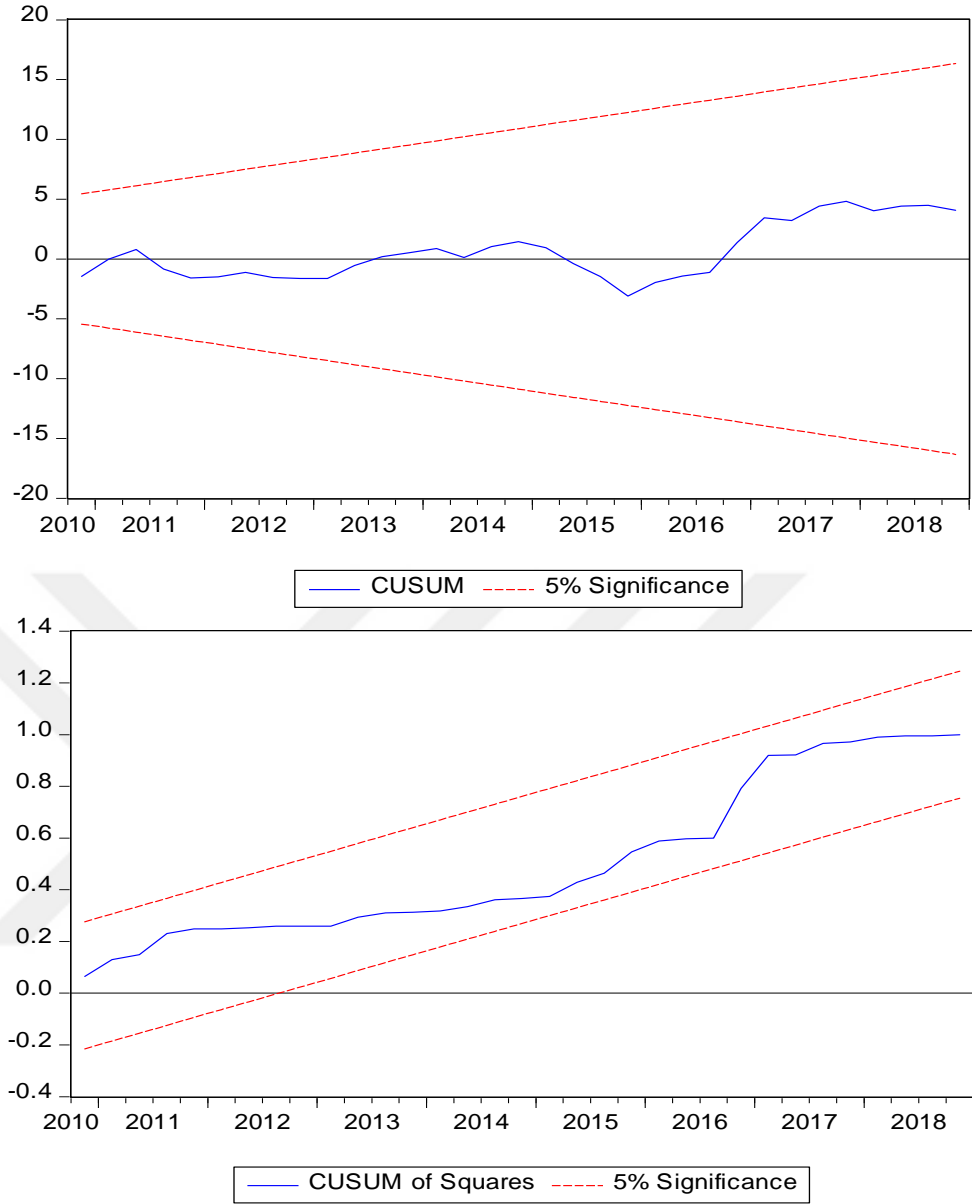
Aşağıdaki tabloda uzun dönem analizine dair tanısal test sonuçları verilmiştir.

Tablo 3.6. Tanısal Test Sonuçları

Jarque-Bera	2.098277 (0.350239)
Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test	4.087053 (0.1296)
Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey	13.69203 (0.5490)
Ramsey RESET Test	2.639675 (0.1140)

Yapılan Jarque-Bera testi sonucuna göre modelde normal dağılım sorunu bulunmamaktadır. Ayrıca yapılan Breusch-Godfrey Serial Correlation LM test sonucuna göre modelde otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır. Breusch-Pagan-Godfrey testi ile modelde değişen varyans sorununun olmadığı belirlenmiştir. Son olarak, Ramsey RESET testi modelde spesifikasyon hatasının olmadığını göstermektedir.

Aşağıdaki grafikte modelin istikrarlı olup olmadığının araştırılması amacıyla Cusum ve Cusumq testleri uygulanmıştır. Grafiğin bant aralığında kalması modelde bulunan katsayıların uzun dönemde %5 anlamlılık seviyesinde istikrarlı olduğunu göstermektedir. Cusum testlerine ait grafikler aşağıdaki gibidir.

Şekil 3.1. Tüketici Kredisi Cusum ve Cusumq Test Sonuçları

3.3.2.1.2. Kısa Dönem Model Sonuçları

Uzun dönem ilişkisi ortaya konulduktan sonra bu modelden elde edilen hata terimleri ile serilerin fark değerleri kullanılarak kısa dönem ilişkisi tahmin edilmiştir. Bu model aşağıdaki gibidir.

$$\Delta LTK_t = \beta_0 + \beta_1 E_{q,t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{2i} \Delta LTK_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_{3i} \Delta LTF_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_{4i} \Delta LGSYIH_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_{5i} \Delta LDK_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_{6i} \Delta LBIST_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_{7i} \Delta LIS_{t-i} + u_t \quad (3.20)$$

Eq-1değişkeni, Tablo 5'te verilen uzun dönem ilişkisinden elde edilen hata terimleri serisinin bir dönem gecikmeli değeridir. Bu değişkenin katsayısı kısa dönemdeki dengesizliğin ne kadarının uzun dönemde düzeleceğini ifade etmektedir ve bu katsayının negatif olması beklenmektedir. Kısa dönem katsayıları ve hata düzeltme modeli sonuçları tablodaki gibidir.

Tablo 3.7. ARDL(1, 4, 0, 4, 1, 0) Modeli Kısa Dönem Katsayıları ve Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	p-değeri
D(LGSYIH)	0.214584	0.035097	6.114072	0.0000
D(LGSYIH(-1))	0.041464	0.037666	1.100851	0.2789
D(LGSYIH(-2))	0.073468	0.037766	1.945351	0.0603
D(LGSYIH(-3))	0.137710	0.034952	3.939959	0.0004
D(LDK)	0.067511	0.027093	2.491806	0.0179
D(LDK(-1))	-0.150735	0.028180	-5.349091	0.0000
D(LDK(-2))	-0.078619	0.029395	-2.674561	0.0115
D(LDK(-3))	0.083769	0.028950	2.893588	0.0067
D(LBIST)	0.069127	0.012721	5.433868	0.0000
CointEq(-1)*	-0.078808	0.003668	-21.48781	0.0000

Hata terimi katsayısı beklenildiği üzere negatif ve anlamlı bulunmuştur. Bu durum ele alınan dönemde dengeden herhangi bir sapmanın, gelecek dönemde düzeltilmekte olduğunu göstermektedir. Hata düzeltme teriminin katsayısı 0,078808'dir ve bu durum yaşanan bir dengesizliğin ilk çeyrekte yaklaşık %7 gibi bir oranda dengeye yaklaştığı anlamına gelmektedir.

Hata düzeltme modeli sonuçlarına göre, GSYIH, DK ve BIST değişkenlerinin kısa dönemde tüketici kredilerini pozitif etkilediği görülmüştür. Ayrıca GSYIH değişkeninin bütün gecikmelerinin pozitif olduğu, DK değişkeninin ise 1 ve 2. gecikmelerinin negatif, 3. gecikmenin ise pozitif olduğu görülmüştür. Ayrıca GSYIH değişkeninin 1. gecikmesi haricindeki diğer değişkenlerin hepsinin kısa dönemde anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

3.3.2.2. Konut Kredisi

Konut kredisi için yapılan analizde kullanılan ARDL modeli ile aşağıdaki eşitliğe ulaşılmaktadır.

$$\begin{aligned} \Delta LKK_t = & \beta_0 + \beta_1 LKK_{t-1} + \beta_2 LKF_{t-1} + \beta_3 LGSYIH_{t-1} + \beta_4 LDK_{t-1} + \beta_5 LBIST_{t-1} + \\ & \beta_6 LIS_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{6i} \Delta LKK_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{7i} \Delta LKF_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{8i} \Delta LGSYIH_{t-1} + \\ & \sum_{i=1}^m \beta_{9i} \Delta LDK_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{10i} \Delta LBIST_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{11i} \Delta LIS_{t-1} + u_t \end{aligned} \quad (3.21)$$

Sınır testi uygulanmadan önce öncelikle gecikme uzunluklarının belirlenmesi gerekmektedir. Gecikme uzunlukları belirlenirken Akaike, Schwarz ve Hannan-Quin gibi testlerin kritik değerleri belirlenir. En küçük değeri veren gecikme uzunluğu modelde kriter olarak belirlenir. F istatistiği sonuçları ve kritik sınır değerleri tablodaki gibidir.

Tablo 3.8. Sınır Testinde Hesaplanan F İstatistikleri

Konut Kredisi F İstatistiği	
k	F
5	30.68019

Tablo 3.9. F İstatistiklerinin Kritik Sınır Değerleri

	%10 Kritik Değer		%5 Kritik Değer		%1 Kritik Değer	
	Alt Değer	Üst Değer	Alt Değer	Üst Değer	Alt Değer	Üst Değer
F Değeri	2.08	3	2.39	3.38	3.06	4.15

Pesaran vd. (2001)'deki tablo kritik değerleri ile hesaplanan F değerleri karşılaştırılmıştır. Hesaplanan F istatistiği Pesaran alt kritik değerinden küçükse seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur, F istatistiği alt ve üst değerler arasında ise kesin bir yorum yapılamamakta ve son olarak F değeri üst kritik değer üzerindeyse seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır denilebilmektedir. Analizde hesaplanan F istatistiği değeri bahsi geçen kritik değerleri bütün anlamlılık seviyesinde üst kritik değerden büyük olduğu için model bütün anlamlılık seviyelerinde anlamlıdır. Bu nedenle kısa ve uzun dönem ilişkinin belirlenmesinde ARDL modeli kullanılabilir.

3.3.2.2.1. Uzun Dönem ARDL Eşitliğinin Tahmini

Seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi belirlenmesinin ardından uzun ve kısa dönem ilişkilerin belirlenmesi için ARDL modeli kurulmuştur. Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkinin belirlenmesi için kullanılan ARDL modeli aşağıdaki gibidir.

$$LKK_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} LKK_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{2i} LKF_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{3i} LGSYIH_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{4i} LDK_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{5i} LBIST_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{6i} LIS_{t-1} + u_t \quad (3.22)$$

ARDL modelinde gecikme uzunlukları Akaike Kriterleri'ne göre belirlenmiştir. Maksimum gecikme uzunluğunun 3 olarak alınan analiz sonucunda, ARDL(2, 3, 1, 3, 1, 1) modelinin tahmin edilmesine karar verilmiştir. Tabloda ARDL(2, 3, 1, 3, 1, 1) modelinin tahmin sonuçları ile beraber bu sonuçlara dayanılarak hesaplanan uzun dönem katsayılar verilmiştir. Uzun dönem katsayıları aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir.

Tablo 3.10. ARDL(2, 3, 1, 3, 1, 1) Modeli Uzun Dönem Katsayıları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	p-değeri
LGSYIH	2.690024	0.231218	11.63416	0.0000
LKF	-0.145062	0.044229	-3.279781	0.0025
LDK	3.264224	0.266113	12.26630	0.0000
LBIST	0.911019	0.115193	7.908661	0.0000
LIS	0.668556	0.095510	6.999882	0.0000
C	-20.41637	1.386940	-14.72044	0.0000

ARDL(2, 3, 1, 3, 1, 1) modelinden elde edilen uzun dönem denklemi aşağıdaki gibidir.

$$LKK = -20.4164 - 0.1451LKF + 2.6900LGSYIH + 3.2642LDK + 0.9110LBIST + 0.6686LIS \quad (3.23)$$

Maksimum 3 gecikme uzunluğunun olduğu ARDL(2, 3, 1, 3, 1, 1) modelinde, bütün değişkenler %5 anlamlılık seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Ayrıca, LGSYIH, LDK, LBIST ve LIS değişkenleri LKK bağımlı değişkenini pozitif etkilerken, LKF değişkeni LKK bağımlı değişkenini negatif etkilemiştir.

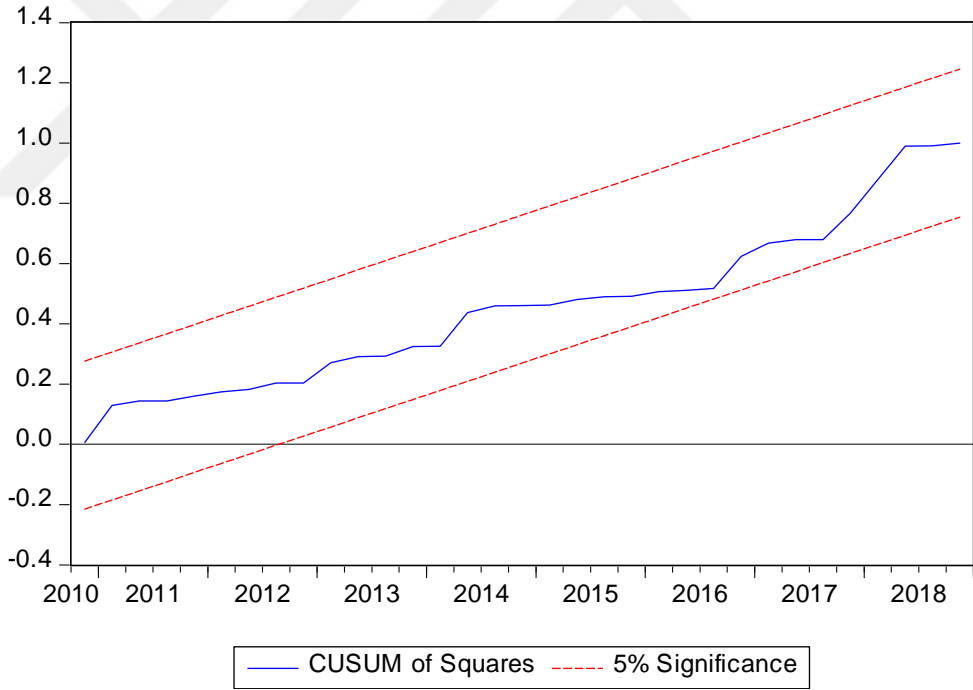
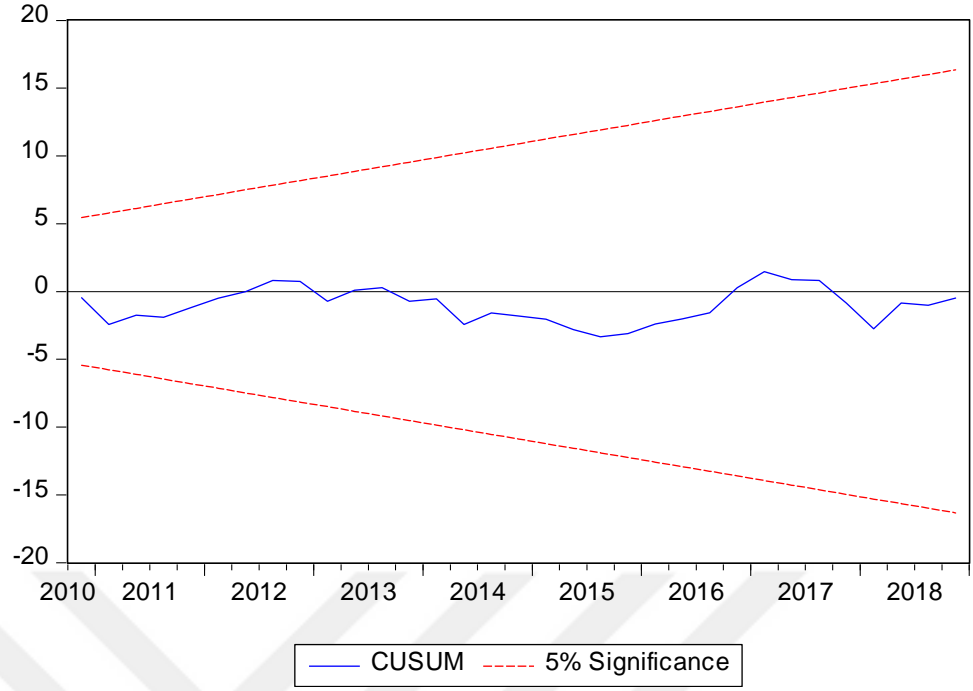
Aşağıdaki tabloda uzun dönem analizine dair tanısal test sonuçları verilmiştir.

Tablo 3.11. Tanısal Test Sonuçları

Jarque-Bera	1.360764 (0.506423)
Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test	1.073568 (0.5846)
Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey	8.476408 (0.9334)
Ramsey RESET Test	1.279996 (0.2663)

Yapılan Jarque-Bera testi sonucuna göre modelde normal dağılım sorunu bulunmamaktadır. Ayrıca yapılan Breusch-Godfrey Serial Correlation LM test sonucuna göre modelde otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır. Breusch-Pagan-Godfrey testi ile modelde değişen varyans sorununun olmadığı belirlenmiştir. Son olarak, Ramsey RESET testi modelde spesifikasyon hatasının olmadığını göstermektedir.

Aşağıdaki grafikte modelin istikrarlı olup olmadığının araştırılması amacıyla Cusum ve Cusumq testleri uygulanmıştır. Grafiğin bant aralığında kalması modelde bulunan katsayıların uzun dönemde %5 anlamlılık seviyesinde istikrarlı olduğunu göstermektedir. Cusum testine ait grafikler aşağıda görüldüğü gibidir.

Şekil 3.2. Konut Kredisi Cusum ve Cusumq Test Sonuçları

3.3.2.2.2. Kısa Dönem Model Sonuçları

Uzun dönem ilişkisi ortaya konulduktan sonra bu modelden elde edilen hata terimleri ile serilerin fark değerleri kullanılarak kısa dönem ilişkisi tahmin edilmiştir. Bu model aşağıdaki gibidir.

$$\Delta LKK_t = \beta_0 + \beta_1 Eq_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{2i} \Delta LKK_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_{3i} \Delta LKF_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_{4i} \Delta LGSYIH_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_{5i} \Delta LDK_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_{6i} \Delta LBIST_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_{7i} \Delta LIS_{t-i} + u_t \quad (3.24)$$

Eq_{t-1} değişkeni, Tablo 5'te verilen uzun dönem ilişkisinden elde edilen hata terimleri serisinin bir dönem gecikmeli değeridir. Bu değişkenin katsayısı kısa dönemdeki dengesizliğin ne kadarının uzun dönemde düzeleceğini ifade etmektedir ve bu katsayının negatif olması beklenmektedir. Kısa dönem katsayıları ve hata düzeltme model sonuçları aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir.

Tablo 3.12. ARDL(2, 3, 1, 3, 1, 1) Modeli Kısa Dönem Katsayıları ve Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	p-değeri
D(LKK(-1))	-0.296079	0.069600	-4.254034	0.0002
D(LGSYIH)	0.149519	0.022517	6.640412	0.0000
D(LGSYIH(-1))	-0.194523	0.017710	-10.98352	0.0000
D(LGSYIH(-2))	-0.120497	0.031456	-3.830707	0.0005
D(LKF)	-0.013292	0.002070	-6.419701	0.0000
D(LDK)	0.083225	0.024037	3.462329	0.0015
D(LDK(-1))	-0.282060	0.040298	-6.999273	0.0000
D(LDKUR(-2))	-0.106967	0.028990	-3.689771	0.0008
D(LBIST)	0.074894	0.012179	6.149557	0.0000
D(LIS)	-0.023721	0.030478	-0.778321	0.4419
CointEq(-1)*	-0.139892	0.008781	-15.93138	0.0000

Hata terimi katsayısı beklenildiği üzere negatif ve anlamlı bulunmuştur. Bu durum ele alınan dönemde dengeden herhangi bir sapmanın, gelecek dönemde düzeltilmekte olduğunu göstermektedir. Hata düzeltme teriminin katsayısı 0,139892'dir ve bu durum yaşanan bir dengesizliğin ilk çeyrekte yaklaşık %13 gibi bir oranda dengeye yaklaştığı anlamına gelmektedir.

Hata düzeltme modeli sonuçlarına göre, IS değişkeni dışındaki bütün değişkenlerin kısa dönemde anlamlı olduğu tespit edilmiştir. GSYIH değişkeninin gecikmesiz değerinin pozitif, gecikmeli değerlerinin ise negatif olduğu görülmüştür. KF değişkeni, konut kredisini negatif etkilerken, BIST değişkeni ise pozitif etkilemiştir. Ayrıca, DK değişkeninin gecikmesiz değerinin pozitif, gecikmeli değerlerinin ise negatif olduğu görülmüştür.

3.3.2.3. Taşıt Kredisi

Taşıt kredisi için yapılan analizde kullanılan ARDL modeli ile aşağıdaki eşitliğe ulaşılmaktadır.

$$\begin{aligned} \Delta LT\dot{S}K_t = & \beta_0 + \beta_1 LT\dot{S}K_{t-1} + \beta_2 LT\dot{S}F_{t-1} + \beta_3 LGSYIH_{t-1} + \beta_4 LDK_{t-1} + \beta_5 LBIST_{t-1} + \\ & \beta_6 LIS_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{6i} \Delta LT\dot{S}K_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{7i} \Delta LT\dot{S}F_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{8i} \Delta LGSYIH_{t-1} + \\ & \sum_{i=1}^m \beta_{9i} \Delta LDK_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{10i} \Delta LBIST_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{11i} \Delta LIS_{t-1} + u_t \end{aligned} \quad (3.25)$$

Sınır testi uygulanmadan önce öncelikle gecikme uzunluklarının belirlenmesi gerekmektedir. Gecikme uzunlukları belirlenirken Akaike, Schwarz ve Hannan-Quin gibi testlerin kritik değerleri belirlenir. En küçük değeri veren gecikme uzunluğu modelde kriter olarak belirlenir. F istatistikleri ve kritik sınır değerleri aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir.

Tablo 3.13. Sınır Testinde Hesaplanan F İstatistikleri

Taşıt Kredisi F İstatistikleri	
k	F
5	4.215541

Tablo 3.14. F İstatistiklerinin Kritik Sınır Değerleri

	%10 Kritik Değer		%5 Kritik Değer		%1 Kritik Değer	
	Alt Değer	Üst Değer	Alt Değer	Üst Değer	Alt Değer	Üst Değer
F Değeri	2.08	3	2.39	3.38	3.06	4.15

Pesaran vd. (2001)'deki tablo kritik değerleri ile hesaplanan F değerleri karşılaştırılmıştır. Hesaplanan F istatistiği Pesaran alt kritik değerinden küçükse seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur, F istatistiği alt ve üst değerler arasında ise kesin bir yorum yapılamamakta ve son olarak F değeri üst kritik değerin üzerindeyse seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır denilebilmektedir. Analizde hesaplanan F istatistiği değeri bahsi geçen kritik değerleri bütün anlamlılık seviyesinde üst kritik değerden büyük olduğu için model bütün anlamlılık seviyelerinde anlamlıdır. Bu nedenle kısa ve uzun dönem ilişkinin belirlenmesinde ARDL modeli kullanılabilir.

3.3.2.3.1. Uzun Dönem ARDL Eşitliğinin Tahmini

Seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi belirlenmesinin ardından uzun ve kısa dönem ilişkilerin belirlenmesi için ARDL modeli kurulmuştur. Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkinin belirlenmesi için kullanılan ARDL modeli aşağıdaki gibidir.

$$LT\dot{S}K_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} LT\dot{S}K_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{2i} LT\dot{S}F_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{3i} LGSYIH_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{4i} LDK_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{5i} LBIST_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{6i} LIS_{t-1} + u_t \quad (3.26)$$

ARDL modelinde gecikme uzunlukları Akaike Kriterleri'ne göre belirlenmiştir. Maksimum gecikme uzunluğunun 4 olarak alınan analiz sonucunda, ARDL(4, 4, 2, 2, 4, 4) modelinin tahmin edilmesine karar verilmiştir. Tabloda ARDL(4, 4, 2, 2, 4, 4) modelinin tahmin sonuçları ile beraber bu sonuçlara dayanılarak hesaplanan uzun dönem katsayılar verilmiştir. Uzun dönem katsayılar aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir.

Tablo 3.15. ARDL(4, 4, 2, 2, 4, 4) Modeli Uzun Dönem Katsayıları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	p-değeri
LGSYIH	0.689568	0.223940	3.079260	0.0053
LTŞF	-0.180408	0.057686	-3.127390	0.0047
LDK	0.511066	0.221143	2.311024	0.0301
LBIST	-0.127436	0.125298	-1.017065	0.3197
LIS	-1.032943	0.106764	-9.674996	0.0000
C	3.143998	1.347872	2.332564	0.0288

ARDL(4, 4, 2, 2, 4, 4) modelinden elde edilen uzun dönem denklemi aşağıdaki gibidir.

$$LT\dot{S}K = -0.1804LT\dot{S}F + 0.6896LGSYIH + 0.5111LDK - 0.1274LBIST - 1.0329LIS + 3.1440 \quad (3.27)$$

Maksimum 4 gecikme uzunluğunun olduğu ARDL(4, 4, 2, 2, 4, 4) modelinde, LBIST değişkeni haricindeki bütün değişkenler %5 anlamlılık seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Ayrıca, LGSYIH ve LDK değişkenleri LTŞK bağımlı değişkenini pozitif etkilerken, LTŞF ve LIS değişkeni LTŞK bağımlı değişkenini negatif etkilemiştir.

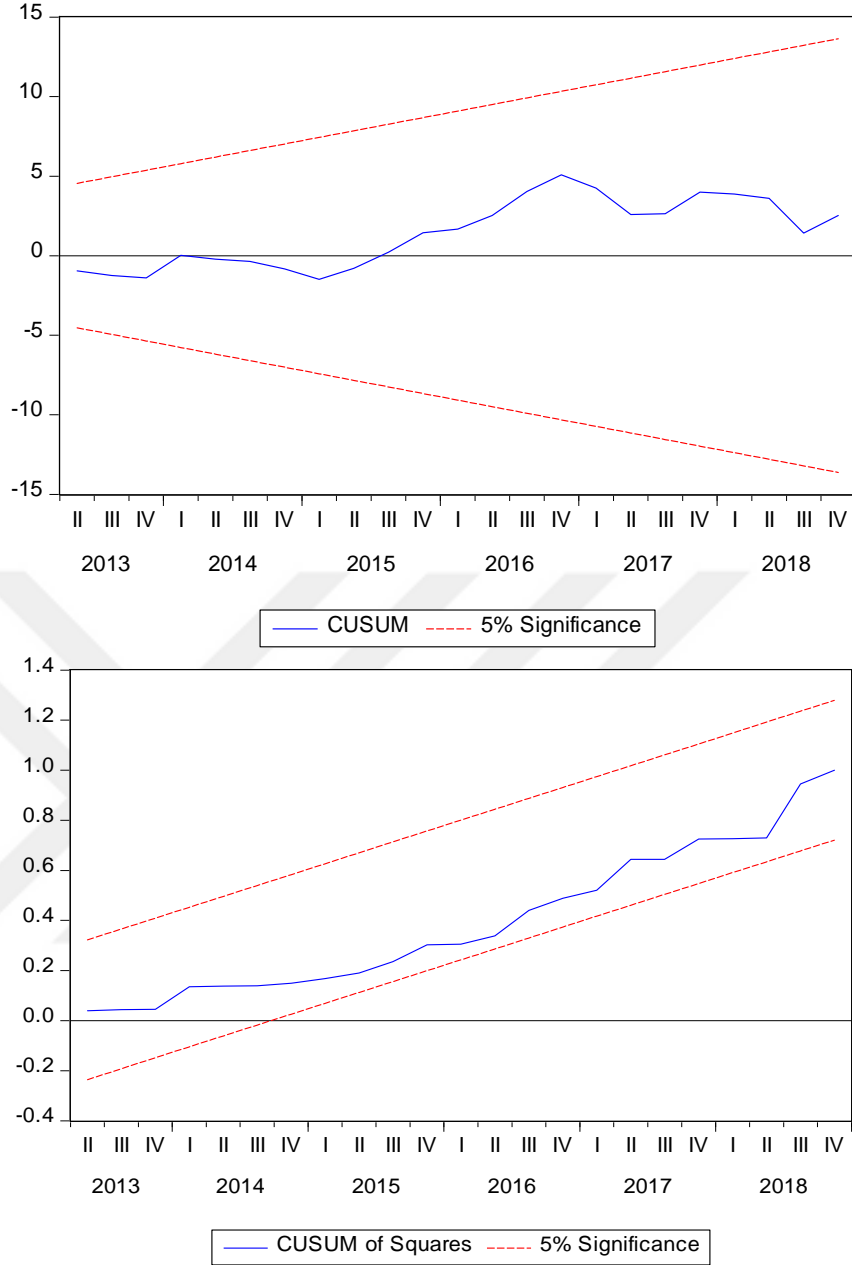
Aşağıdaki tabloda uzun dönem analizine dair tanısal test sonuçları verilmiştir.

Tablo 3.16. Tanısal Test Sonuçları

Jarque-Bera	0.061462 (0.969736)
Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test	3.487861 (0.1748)
Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey	23.03804 (0.5753)
Ramsey RESET Test	0.866711 (0.3620)

Yapılan Jarque-Bera testi sonucuna göre modelde normal dağılım sorunu bulunmamaktadır. Ayrıca yapılan Breusch-Godfrey Serial Correlation LM test sonucuna göre modelde otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır. Breusch-Pagan-Godfrey testi ile modelde değişen varyans sorununun olmadığı belirlenmiştir. Son olarak, Ramsey RESET testi modelde spesifikasyon hatasının olmadığını göstermektedir.

Aşağıdaki grafikte modelin istikrarlı olup olmadığının araştırılması amacıyla Cusum ve Cusumq testleri uygulanmıştır. Grafiğin bant aralığında kalması modelde bulunan katsayıların uzun dönemde %5 anlamlılık seviyesinde istikrarlı olduğunu göstermektedir. Cusum grafikleri aşağıdaki gibidir.

Şekil 3.3. Taşıt Kredisi Cusum ve Cusumq Test Sonuçları

3.3.2.3.2. Kısa Dönem Model Sonuçları

Uzun dönem ilişkisi ortaya konulduktan sonra bu modelden elde edilen hata terimleri ile serilerin fark değerleri kullanılarak kısa dönem ilişkisi tahmin edilmiştir. Bu model aşağıdaki gibidir.

$$\Delta LT\dot{S}K_t = \beta_0 + \beta_1 Eq_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{2i} \Delta LT\dot{S}K_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{3i} \Delta LT\dot{S}F_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{4i} \Delta LGSYIH_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{5i} \Delta LDK_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{6i} \Delta LBIST_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{7i} \Delta LIS_{t-1} + u_t \quad (3.28)$$

Eq_{t-1}değişkeni, Tablo 5'te verilen uzun dönem ilişkisinden elde edilen hata terimleri serisinin bir dönem gecikmeli değeridir. Bu değişkenin katsayısı kısa dönemdeki dengesizliğin ne kadarının uzun dönemde düzeleceğini ifade etmektedir ve bu katsayının negatif olması beklenmektedir. Kısa dönem katsayıları ve hata düzeltme model sonuçları aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir.

Tablo 3.17. ARDL(4, 4, 2, 2, 4, 4) Modeli Kısa Dönem Katsayıları ve Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	p-değeri
D(LTŞK(-1))	0.362722	0.092566	3.918533	0.0007
D(LTŞK(-2))	0.278699	0.086829	3.209761	0.0039
D(LTŞK(-3))	0.275694	0.099436	2.772565	0.0108
D(LTŞF)	-0.020779	0.006328	-3.283724	0.0033
D(LTŞF(-1))	0.062086	0.009831	6.315506	0.0000
D(LTŞF(-2))	0.053691	0.008521	6.301194	0.0000
D(LTŞF(-3))	0.017471	0.007083	2.466727	0.0215
D(LGSYIH)	0.362654	0.055319	6.555722	0.0000
D(LGSYIH(-1))	-0.149426	0.047356	-3.155357	0.0044
D(LDK)	0.242909	0.059673	4.070681	0.0005
D(LDK(-1))	-0.172781	0.065357	-2.643649	0.0145
D(LBIST)	-0.029529	0.027556	-1.071578	0.2950
D(LBIST(-1))	0.092830	0.030686	3.025131	0.0060
D(LBIST(-2))	0.034578	0.026138	1.322886	0.1989
D(LBIST(-3))	0.130821	0.028067	4.661124	0.0001
D(LIS)	-0.265116	0.077150	-3.436387	0.0023
D(LIS(-1))	0.285511	0.102728	2.779295	0.0107
D(LIS(-2))	0.388248	0.108420	3.580977	0.0016
D(LIS(-3))	0.188257	0.105081	1.791551	0.0864
CointEq(-1)*	-0.461875	0.075721	-6.099732	0.0000

Hata terimi katsayısı beklenildiği üzere negatif ve anlamlı bulunmuştur. Bu durum ele alınan dönemde dengeden herhangi bir sapmanın, gelecek dönemde düzeltilmekte olduğunu göstermektedir. Hata düzeltme teriminin katsayısı 0,461875'dir ve bu durum

yaşanan bir dengesizliğin ilk çeyrekte yaklaşık %46 gibi bir oranda dengeye yaklaştığı anlamına gelmektedir.

Hata düzeltme modeli sonuçlarına göre, BIST değişkeninin gecikmesiz değeri ve 2. gecikmesi anlamsız, diğer bütün değişkenlerin ise kısa dönemde anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, TŞF değişkeninin gecikmesiz değeri negatif etkiye sahipken, gecikmeli değerlerinin pozitif olduğu tespit edilmiştir. GSYIH ve DK değişkenlerinin gecikmesiz değerinin değeri pozitif, gecikmeli değeri ise negatif bulunmuştur. BIST ve IS değişkenlerinin ise gecikmesiz halleri negatif iken diğer bütün gecikmeleri pozitif bulunmuştur.

3.3.2.4. İhtiyaç Kredisi

İhtiyaç kredisi için yapılan analizde kullanılan ARDL modeli ile aşağıdaki eşitliğe ulaşılmaktadır.

$$\begin{aligned} \Delta LİK_t = & \beta_0 + \beta_1 LİK_{t-1} + \beta_2 LİF_{t-1} + \beta_3 LGSYIH_{t-1} + \beta_4 LDK_{t-1} + \beta_5 LBİST_{t-1} + \beta_6 LIS_{t-1} + \\ & \sum_{i=1}^m \beta_{6i} \Delta LİK_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{7i} \Delta LİF_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{8i} \Delta LGSYIH_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{9i} \Delta LDK_{t-1} + \\ & \sum_{i=1}^m \beta_{10i} \Delta LBİST_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{11i} \Delta LIS_{t-1} + u_t \end{aligned} \quad (3.29)$$

Sınır testi uygulanmadan önce öncelikle gecikme uzunluklarının belirlenmesi gerekmektedir. Gecikme uzunlukları belirlenirken Akaike, Schwarz ve Hannan-Quin gibi testlerin kritik değerleri belirlenir. En küçük değeri veren gecikme uzunluğu modelde kriter olarak belirlenir. F istatistikleri ve kritik sınır değerleri aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir.

Tablo 3.18. Sınır Testinde Hesaplanan F İstatistikleri

İhtiyaç Kredisi F İstatistiği	
k	F
5	3.194418

Tablo 3.19. F İstatistiklerinin Kritik Sınır Değerleri

	%10 Kritik Değer		%5 Kritik Değer		%1 Kritik Değer	
	Alt Değer	Üst Değer	Alt Değer	Üst Değer	Alt Değer	Üst Değer
F Değeri	2.08	3	2.39	3.38	3.06	4.15

Pesaran vd. (2001)'deki tablo kritik değerleri ile hesaplanan F değerleri karşılaştırılmıştır. Hesaplanan F istatistiği Pesaran alt kritik değerinden küçükse seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur, F istatistiği alt ve üst değerler arasında ise kesin bir yorum yapılamamakta ve son olarak F değeri üst kritik değerin üzerindeyse seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır denilebilmektedir. Analizde hesaplanan F istatistiği değeri bahsi geçen kritik değerleri %10 anlamlılık seviyesinde üst kritik değerden büyük olduğu için model bütün anlamlılık seviyelerinde anlamlıdır. Bu nedenle kısa ve uzun dönem ilişkinin belirlenmesinde ARDL modeli kullanılabilir.

3.3.2.4.1. Uzun Dönem ARDL Eşitliğinin Tahmini

Seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi belirlenmesinin ardından uzun ve kısa dönem ilişkilerin belirlenmesi için ARDL modeli kurulmuştur. Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkinin belirlenmesi için kullanılan ARDL modeli aşağıdaki gibidir.

$$\begin{aligned} \text{LİK}_t = & \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} \text{LİK}_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{2i} \text{LİF}_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{3i} \text{LGSYIH}_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{4i} \text{LDK}_{t-1} \\ & + \sum_{i=1}^m \beta_{5i} \text{LBIST}_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{6i} \text{LIS}_{t-1} + u_t \end{aligned} \quad (3.30)$$

ARDL modelinde gecikme uzunlukları Akaike Kriterleri'ne göre belirlenmiştir. Maksimum gecikme uzunluğunun 4 olarak alınan analiz sonucunda, ARDL(3, 4, 0, 3, 4, 0) modelinin tahmin edilmesine karar verilmiştir. Tabloda ARDL(3, 4, 0, 3, 4, 0) modelinin tahmin sonuçları ile beraber bu sonuçlara dayanılarak hesaplanan uzun dönem katsayılar verilmiştir. Uzun dönem katsayıları aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir.

Tablo 3.20. ARDL(3, 4, 0, 3, 4, 0) Modeli Uzun Dönem Katsayıları

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	p-değeri
LGSYIH	2.760558	1.460907	1.889619	0.0688
LİF	-0.107502	0.094943	-1.132283	0.2668
LDK	3.810654	1.177344	3.236654	0.0030
LBIST	0.820676	0.660072	1.243312	0.2237
LIS	0.125148	0.447290	0.279791	0.7816
C	-20.95705	8.481301	-2.470971	0.0196

ARDL(3, 4, 0, 3, 4, 0) modelinden elde edilen uzun dönem denklemi aşağıdaki gibidir.

$$\text{LİK} = 2.7606\text{LGSYIH} - 0.1075\text{LİF} + 3.8107\text{LDK} + 0.8207\text{LBİST} + 0.1251\text{LİS} - 20.9570 \quad (3.31)$$

Maksimum 4 gecikme uzunluğunun olduğu ARDL(3, 4, 0, 3, 4, 0) modelinde, LGSYIH değişkeni %10 anlamlılık seviyesinde, LDK değişkeni ise %5 anlamlılık seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Ayrıca, LGSYIH ve LDK değişkenleri LİK bağımlı değişkenini pozitif etkilemiştir.

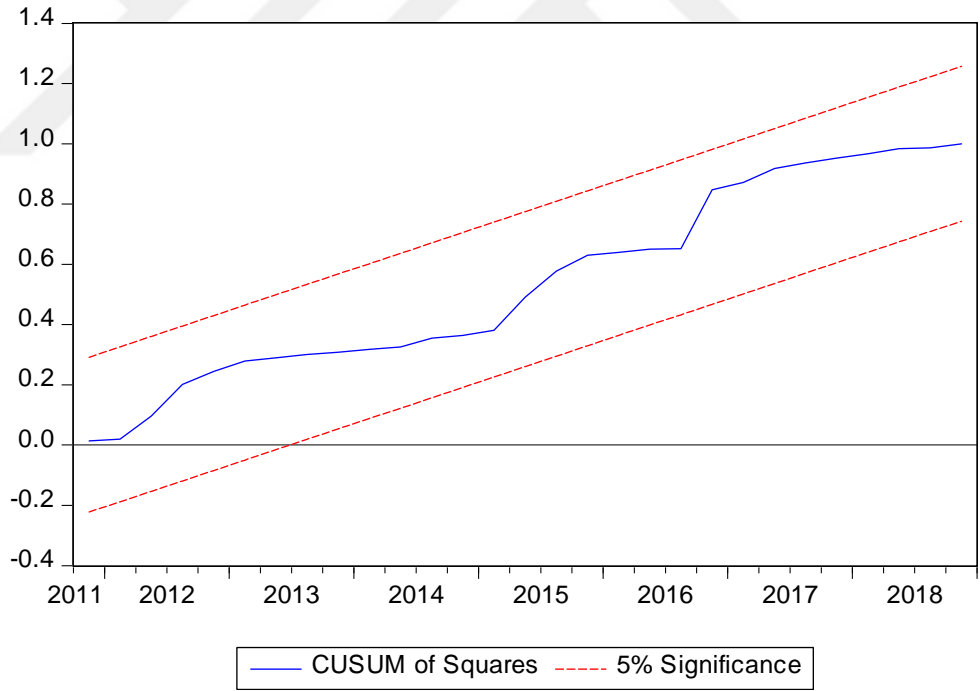
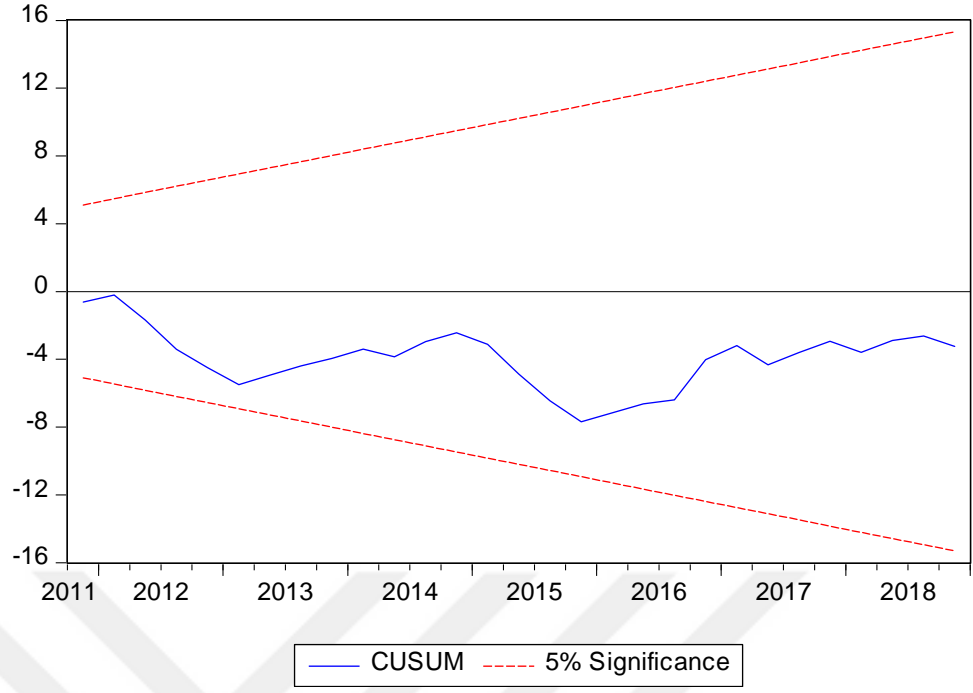
Aşağıdaki tabloda uzun dönem analizine dair tanısal test sonuçları verilmiştir.

Tablo 3.21. Tanısal Test Sonuçları

Jarque-Bera	0.558987 (0.756167)
Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test	1.914752 (0.3839)
Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey	13.35458 (0.8199)
Ramsey RESET Test	2.273277 (0.1428)

Yapılan Jarque-Bera testi sonucuna göre modelde normal dağılım sorunu bulunmamaktadır. Ayrıca yapılan Breusch-Godfrey Serial Correlation LM test sonucuna göre modelde otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır. Breusch-Pagan-Godfrey testi ile modelde değişen varyans sorununun olmadığı belirlenmiştir. Son olarak, Ramsey RESET testi modelde spesifikasyon hatasının olmadığını göstermektedir.

Aşağıdaki grafikte modelin istikrarlı olup olmadığının araştırılması amacıyla Cusum ve Cusumq testleri uygulanmıştır. Grafiğin bant aralığında kalması modelde bulunan katsayıların uzun dönemde %5 anlamlılık seviyesinde istikrarlı olduğunu göstermektedir. Cusum grafikleri aşağıdaki gibidir.

Şekil 3.4. İhtiyaç Kredisi Cusum ve Cusumq Test Sonuçları

3.3.2.4.2. Kısa Dönem Model Sonuçları

Uzun dönem ilişkisi ortaya konulduktan sonra bu modelden elde edilen hata terimleri ile serilerin fark değerleri kullanılarak kısa dönem ilişkisi tahmin edilmiştir. Bu model aşağıdaki gibidir.

$$\Delta LİK_t = \beta_0 + \beta_1 Eq_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{2i} \Delta LİK_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{3i} \Delta LİF_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{4i} \Delta LGSYİH_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{5i} \Delta LDK_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{6i} \Delta LBİST_{t-1} + \sum_{i=1}^m \beta_{7i} \Delta LIS_{t-1} + u_t \quad (3.32)$$

Eq_{t-1} değişkeni, Tablo 5'te verilen uzun dönem ilişkisinden elde edilen hata terimleri serisinin bir dönem gecikmeli değeridir. Bu değişkenin katsayısı kısa dönemdeki dengesizliğin ne kadarının uzun dönemde düzeleceğini ifade etmektedir ve bu katsayının negatif olması beklenmektedir. Kısa dönem katsayıları ve hata düzeltme model sonuçları aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir.

Tablo 3.22. ARDL(3, 4, 0, 3, 4, 0) Modeli Kısa Dönem Katsayıları ve Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	p-değeri
D(LİK(-1))	0.185401	0.086644	2.139802	0.0409
D(LİK(-2))	0.216281	0.067086	3.223922	0.0031
D(LGSYİH)	0.149569	0.048453	3.086921	0.0044
D(LGSYİH(-1))	-0.038664	0.047160	-0.819846	0.4190
D(LGSYİH(-2))	-0.021989	0.046185	-0.476114	0.6376
D(LGSYİH(-3))	0.109365	0.044889	2.436360	0.0212
D(LDK)	0.094525	0.034791	2.716935	0.0110
D(LDK(-1))	-0.169929	0.055940	-3.037698	0.0050
D(LDK(-2))	-0.078719	0.053528	-1.470633	0.1522
D(LBİST)	0.077937	0.015861	4.913651	0.0000
D(LBİST(-1))	0.051503	0.018328	2.810097	0.0088
D(LBİST(-2))	0.004594	0.018810	0.244236	0.8088
D(LBİST(-3))	0.071826	0.017101	4.200014	0.0002
CointEq(-1)*	-0.055524	0.010688	-5.194932	0.0000

Hata terimi katsayısı beklenildiği üzere negatif ve anlamlı bulunmuştur. Bu durum ele alınan dönemde dengeden herhangi bir sapmanın, gelecek dönemde düzeltilmekte olduğunu göstermektedir. Hata düzeltme teriminin katsayısı 0,055524'dir ve bu durum yaşanan bir dengesizliğin ilk çeyrekte yaklaşık %5 gibi bir oranda dengeye yaklaştığı anlamına gelmektedir.

Hata düzeltme modeli sonuçlarına göre, GSYİH değişkeninin 1 ve 2. gecikmeleri, DK ve BIST değişkeninin 2. gecikmesi anlamsız, diğer bütün değişkenler anlamlı bulunmuştur. GSYİH değişkeninin gecikmesiz ve 3. gecikmeli değeri pozitif iken 1 ve 2. gecikmeleri negatif bulunmuştur. DK değişkeninin gecikmesiz değeri pozitif iken 1 ve 2. gecikmeleri negatif bulunmuştur. BIST değişkeninin ise bütün gecikmeleri pozitifdir.

SONUÇ

Bu çalışmada, Türkiye’de tüketici kredisi ve alt bileşenleri olan konut, taşıt ve ihtiyaç kredilerinin gelir ve faiz esnekliklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında, tüketici kredileri ile gelir, faiz, döviz kuru, BIST100 Endeksi ve işsizlik oranı arasındaki ilişki ARDL yöntemi ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Analizde yararlanılan veriler 2005:Q4-2018:Q4 dönemini kapsamaktadır.

Çalışma kapsamında yapılan analizde öncelikle tüketici kredileri genel olarak ele alınmış daha sonra ise tüketici kredilerinin alt başlıkları olan konut, taşıt ve ihtiyaç kredileri de ayrıca incelenmiştir. İlk olarak tüketici kredileri incelendiğinde, uzun dönem ARDL(1, 4, 0, 4, 1, 0) modelinde maksimum dört gecikme uzunluğu bulunmuştur. Model sonuçlarına göre, GSYİH, döviz kuru, BIST100 ve işsizlik oranı değişkenleri tüketici kredilerini pozitif etkilerken, faizin negatif etkilediği belirlenmiştir. Uzun dönemde gelir esnekliği 1.5630 olarak hesaplanmıştır. Buna göre, gelirden meydana gelecek %1’lik bir değişim tüketici kredilerinde % 1.5630 aynı yönde değişmeye neden olacaktır. Bezemer vd. (2014), Arslan ve Karan (2010), Hense (2015) yaptıkları çalışmalarda benzer bulgular elde etmişlerdir. Uzun dönemde faiz esnekliği ise -0.1151 olarak hesaplanmıştır. Buna göre, faizde meydana gelecek %1’lik bir artış tüketici kredilerinde %0.1151 aksi yönde değişmeye neden olacaktır. Karlan ve Zinman (2005), İbicioğlu ve Karan (2009), Turvey vd. (2012), Mazibaş ve Tuna (2017) yaptıkları çalışmalarda benzer bulgular elde etmişlerdir.

Diğer açıklayıcı değişkenlerden olan döviz kurunun katsayısı 2.8252 olarak hesaplanmıştır. Döviz kurunda meydana gelen %1’lik bir değişim tüketici kredisinde %2.8252 aynı yönde değişmeye neden olacaktır. BIST100 Endeksi değişkeninin katsayısı 1.2007 olarak hesaplanmıştır. BIST100 Endeksinde meydana gelen %1’lik bir değişim tüketici kredisinde %1.2007 aynı yönde değişmeye neden olacaktır. İşsizlik oranının katsayısı 0.3486 olarak hesaplanmıştır. İşsizlik oranında meydana gelecek %1’lik bir değişim tüketici kredisinde %0.3486 aynı yönde değişmeye neden olacaktır.

Tüketici kredileri uzun dönemde, sırasıyla en çok döviz kuru, GSYİH, BIST100, işsizlik ve tüketici kredisi faizi değişkenlerinden etkilenmektedir. Süslü ve Dişbudak (2012) tarafından yapılan çalışmada da döviz kurunun toplam talepteki değişimleri etkileyen en önemli faktörlerden biri olduğu belirlenmiştir. Buradan yola çıkılarak

tüketim talebinin tüketici kredilerini yüksek oranda etkilemesinin literatürü desteklediği tespit edilmiştir. Tüketici kredilerini en çok talep eden gelir grubunun en yüksek gelir grubunda olması, artan gelirle beraber, bireylerin tüketim kalıplarının ve alışkanlıklarının değişmesi, daha yüksek gelir grubundan bireylerin bulunduğu çevrelerde bulunulması ile beraber gelişen toplumsal tüketim baskısı ve daha lüks tüketime geçilmesi bireylerde harcama istediğini artıran unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sebeplerle tüketici kredileri alınırken faize oranla gelir esnekliğinin daha yüksek olması beklentilere uygundur.

Ayrıca kısa dönemde de değişkenlerin tüketici kredilerini uzun dönemdekine benzer şekilde etkilediği bulunmuştur. Hata düzeltme teriminin katsayısı -0,078808 olarak hesaplanmıştır. Bu durum yaşanan bir dengesizliğin ilk çeyrekte yaklaşık %8 gibi bir oranda dengeye yaklaştığı anlamına gelmektedir.

Konut kredileri incelendiğinde ise, uzun dönem ARDL(2, 3, 1, 3, 1, 1) modelinde maksimum 3 gecikme uzunluğu bulunmuştur. Model sonuçlarına göre, GSYİH, döviz kuru, BIST100 ve işsizlik oranı değişkenleri konut kredilerini pozitif etkilerken, konut kredisi faizinin negatif etkilediği belirlenmiştir. Uzun dönemde gelir esnekliği 2.6900 olarak hesaplanmıştır. Buna göre, gelirden meydana gelecek %1'lik bir değişim konut kredilerinde % 2.6900 aynı yönde değişmeye neden olacaktır. Ferná'ndez-Kranz ve Hon (2006), Muellbauer (2008), Iossifov vd. (2008), Öztürk ve Fitöz (2009), Higgs ve Worthington (2014), Chen ve Jin (2014) yaptıkları çalışmalarda benzer bulgular elde etmişlerdir. Uzun dönemde faiz esnekliği ise -0.1451 olarak hesaplanmıştır. Buna göre, faizde meydana gelecek %1'lik bir değişim tüketici kredilerinde %0.1451 aksi yönde değişmeye neden olacaktır. Iossifov vd. (2008), Valadkhani ve Anwar (2012), Kargı (2013), DeFusco ve Paciorek (2014) yaptıkları çalışmalarda benzer bulgular elde etmişlerdir.

Ayrıca diğer açıklayıcı değişkenlerden olan döviz kurunun katsayısı 3.2642 olarak hesaplanmıştır. Döviz kurunda meydana gelen %1'lik bir değişim konut kredisinde %3.2642 aynı yönde değişmeye neden olacaktır. BIST100 Endeksi değişkeninin katsayısı 0.9110 olarak hesaplanmıştır. BIST100 Endeksinde meydana gelen %1'lik bir değişim tüketici kredisinde %0.9110 aynı yönde değişmeye neden olacaktır. İşsizlik oranının katsayısı 0.6686 olarak hesaplanmıştır. İşsizlik oranında meydana gelecek

%1'lik bir değişme tüketici kredisinde %0.6686 aynı yönde değişmeye neden olacaktır. Konut kredileri uzun dönemde, sırasıyla en çok döviz kuru, GSYİH, BIST100, işsizlik ve konut kredisi faizi değişkenlerinden etkilenmektedir. Döviz kuru ve gelir hakkında daha önce yapılan açıklamaya ek olarak, konut kredilerinde faiz esnekliğinin tüketici kredilerine göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Konut kredilerinde bankalardan yararlanılan tutarın daha yüksek olması uzun dönemde bireylerin ödeyeceği faiz miktarını artırdığı için, konut kredilerindeki faiz esnekliğinin daha yüksek olması beklentilerle uyushmaktadır.

Kısa dönem sonuçları incelendiğinde ise, işsizlik oranı dışındaki bütün değişkenlerin katsayılarının benzer işaretler aldığı görölmektedir. İşsizlik oranının kısa dönemde konut kredisi talebini negatif etkilemesi ise, işsiz kişilerin kısa dönemde önceliğinin konut satın alma yolunda olmayacağı için beklentilerle uyushmaktadır. Hata düzeltme teriminin katsayısı 0,139892 olarak hesaplanmıştır. Bu durum yaşanan bir dengesizliğin ilk çeyrekte yaklaşık %14 gibi bir oranda dengeye yaklaştığı anlamına gelmektedir.

Taşıit kredileri incelendiğinde, uzun dönem ARDL(4, 4, 2, 2, 4, 4) modelinde maksimum 4 gecikme uzunluğu bulunmuştur. Model sonuçlarına göre, GSYİH ve döviz kuru değişkenleri taşıit kredilerini pozitif etkilerken, taşıit kredisi faizi ve işsizlik oranının negatif etkilediğı belirlenmiştir. Uzun dönemde gelir esnekliğı 0.6896 olarak hesaplanmıştır. Buna göre, gelirden meydana gelecek %1'lik bir değişme taşıit kredilerinde % 0.6896 aynı yönde değişmeye neden olacaktır. Alper ve Mumcu (2000) yaptıkları çalışmalarda benzer bulgular elde etmişlerdir. Uzun dönemde faiz esnekliğı ise -0.1804 olarak hesaplanmıştır. Buna göre, faizde meydana gelecek %1'lik bir değişme taşıit kredilerinde %0.1804 aksi yönde değişmeye neden olacaktır. Stafford ve Dunkelberg (1969), Attanasio vd. (2008), Wonder vd. (2008) ve Eken ve Çiçek (2009) yaptıkları çalışmalarda benzer bulgular elde etmişlerdir.

Ayrıca diğer açıklayıcı değişkenlerden olan döviz kurunun katsayısı 0.5111 olarak hesaplanmıştır. Döviz kurunda meydana gelen %1'lik bir değişme taşıit kredisinde %0.5111 aynı yönde değişmeye neden olacaktır. İşsizlik oranının katsayısı -1.0329 olarak hesaplanmıştır. İşsizlik oranında meydana gelecek %1'lik bir değişme taşıit kredisinde %1.0329 aksi yönde değişmeye neden olacaktır. Taşıit kredileri uzun

dönemde, sırasıyla en çok işsizlik, GSYİH, döviz kuru ve tüketici kredisi faizi değişkenlerinden etkilenmektedir.

Kısa dönem sonuçları incelendiğinde ise, BIST100 endeksi dışındaki bütün değişkenlerin kısa dönemde anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Kısa dönemde GSYİH ve döviz kuru değişkenleri taşıt kredilerini pozitif etkilerken, taşıt kredisi faiz oranı ve işsizlik değişkeninin uzun dönemle paralel bir şekilde negatif değer aldığı belirlenmiştir. Hata düzeltme teriminin katsayısı 0,461875 olarak hesaplanmıştır. Bu durum yaşanan bir dengesizliğin ilk çeyrekte yaklaşık %46 gibi bir oranda dengeye yaklaştığı anlamına gelmektedir.

Son olarak ihtiyaç kredileri incelendiğinde, uzun dönem ARDL(3, 4, 0, 3, 4, 0) modelinde maksimum 4 gecikme uzunluğu bulunmuştur. Model sonuçlarına göre, GSYİH ve döviz kuru değişkenleri anlamlı bulunmuştur. Her iki değişken de ihtiyaç kredilerini pozitif etkilemektedir. Uzun dönemde gelir esnekliği 2.7606 olarak hesaplanmıştır. Buna göre, gelirden meydana gelecek %1'lik bir değişim ihtiyaç kredilerinde % 2.7606 aynı yönde değişmeye neden olacaktır. İncelenen kredi türleri arasında gelir esnekliğinin en yüksek olduğu kredi türü ihtiyaç kredisi olarak bulunmuştur. İhtiyaç kredisi Türkiye'de en az talep edilen tüketici kredisidir. Özellikle borçlanma maliyetlerinin yüksek olması bireyleri bu kredi türünden uzaklaşmalarına neden olmaktadır (Koç, 2010). Maliyetlerin genel olarak yüksek olması nedeniyle bireylerin ihtiyaç kredisi alırken faiz yerine gelirden etkilenmeleri beklentilerle uyumaktadır. Zaten yüksek faiz oranlarının olduğu bir ortamda bireyler geri ödeyebilme gücüne göre ihtiyaç kredisi talep etmektedir. İhtiyaç kredisinin talebinde etkili olan bir diğer değişken ise döviz kuru olarak belirlenmiştir. Döviz kurunun talebi etkilemesi yoluyla kredi genişlemesine sebep olması ihtiyaç kredilerinde de geçerlidir. Ayrıca döviz kurunda meydana gelen artış ülkedeki ihracatı artırdığı için de GSYİH'yı artırıcı etkiye sahiptir. Bu durum da bireylerde harcama eğiliminin artmasına neden olmaktadır.

Ayrıca döviz kurunun katsayısı 3.8107 olarak hesaplanmıştır. Döviz kurunda meydana gelen %1'lik bir değişim ihtiyaç kredisinde %3.8107 aynı yönde değişmeye neden olacaktır. Kısa dönem sonuçları incelendiğinde ise, bütün değişkenlerin gecikmesiz değerleri anlamlı bulunmuştur. Faiz dışındaki bütün değişkenler kısa

dönemde pozitif bulunmuştur. Değişkenlerin hepsinin kısa dönemde anlamlı çıkması ihtiyaç kredilerinde bireylerin kısa dönem değişkenleri göz önünde bulundurarak karar aldığı anlamına gelebilir. Hata düzeltme teriminin katsayısı 0,055524 olarak hesaplanmıştır. Bu durum yaşanan bir dengesizliğin ilk çeyrekte yaklaşık %6 gibi bir oranda dengeye yaklaştığı anlamına gelmektedir.

Analiz sonuçları incelendiğinde genel olarak birbirini destekleyen bulgular bulunmuştur. Bütün kredi türlerinde GSYİH'nın, faiz değişkenine göre krediler üzerinde daha yüksek bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Arslan ve Karan (2010), Bezemer, Grydaki ve Zhang (2014), Hense (2015), Güney, Hacıhasanoğlu ve Tümen (2016), FernándeZ-Kranz ve Hon (2006), Iossifov vd. (2008), Kargı (2013), Higgs ve Worthington (2014) ve Stephens Jr. (2003) yaptıkları çalışmalarda benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Bahsi geçen bu çalışmalarda çoğunlukla hem gelir hem de faiz değişkeninin tüketici kredileri ve alt başlıkları üzerinde etkisi olduğunu fakat gelir değişkeninin etkisinin daha yüksek bulunduğu belirtilmiştir.

Tüketici kredilerine olan talep çeşitli makroekonomik faktörlerden etkilenmekle beraber, gelir ve faiz değişkenleri bireylerin karar süreçlerinde en çok dikkate alınan iki unsurdur. Küresel ölçekte tüketici kredileri uzun süredir varlığını sürdürmekle beraber Türkiye'de oldukça yeni bir alandır. Türkiye için tüketici kredileri hem bankalar hem de tüketiciler açısından yeni alışılan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Yıllar içinde sürekli artan talep, gelecekte tüketici kredilerinin bireyler arasında hızla yayılacağına işaret etmektedir. Bankacılık sektörünün kamu finansmanı yerine tüketicilere yönelmesi ile bu finansman şeklinin zaman içinde artması beklenmektedir.

Türkiye genelinde kredi maliyetinin yüksek olması kredi hacminin artışını engelleyen en önemli nedenlerden biridir. Tüketici kredilerinin faiz oranlarında yaşanacak olan düşüş, bireylerin tüketimlerinin artmasına neden olacaktır. Tüketim ihtiyaçları için ek kaynağa ihtiyaç duyan bireylerin faizlerin düşmesi ile beraber borçlanma iştahlarında artış olacaktır. Her ne kadar kredi genişlemesi harcamaları artırması sebebiyle GSYİH'da artış sağlasa da, diğer yandan da bireylerin borçluluk oranının yükselmesine neden olmaktadır. Bu durum kırılmalık yaratarak ekonomide yaşanacak bir şok karşısında bireyleri savunmasız bırakmaktadır. Aynı zamanda, yüksek kırılmalık sadece tüketiciler açısından değil borç veren bankalar açısından da

tehlike arz etmektedir. Kredi alan bireylerin borçluluk oranının yüksek olması özellikle kriz dönemlerinde borçlarının ödenme seviyesini düşürmektedir. Batık kredilerinin artması, bankaların kendi borç çevirme oranını düşürmektedir. Finansal krizlerin bulaşıcı etkisinden dolayı borçlarını ödeyemeyen tek bir bankanın varlığı bile bütün sistemi tehlikeye sokabilme gücüne sahiptir.

Faiz oranlarında yaşanacak bir değişiklik kredi genişlemesine olumlu katkı yapsa da, bütün kredi türlerinde gelir esnekliğinin daha yüksek bulunması geliri artırıcı politikaların bireylerin kredi talebini artırma konusunda daha önemli olduğu anlamına gelmektedir. Geliri artan bireylerin ihtiyaçlarını karşılarken kredi olanaklarından daha rahat yararlanacağı belirlenmiştir. Bu sebeple devlet politikaları faiz düşürme ile beraber gelir artırıcı önlemler almaya yönelmelidir. Bu iki politikanın beraber uygulanması tüketici kredilerinde büyük artış sağlayacaktır.

Literatür taramasında da ortaya konulduğu üzere, tüketici kredileri çeşitli ülkeler ve zamanlarda yaygın olarak çalışılan konulardan biridir. Bu çalışma kullanılan zaman dilimi, ekonometrik model ve tüketici kredilerinin bütün alt başlıklarını detaylı bir şekilde analiz etmesi bakımından önem arz etmektedir. Veri setinin sınırlı bir zaman aralığını kapsamaması çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır. Zaman aralığının gelecek dönemde artması ile beraber tüketici kredisi ve alt başlıkları gelir gruplarına, eğitim durumuna ve vadeye göre incelenebilecektir.

KAYNAKÇA

- 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu. (2014). *Türkiye Bankalar Birliği*, 273, Şubat 2014.
- Akan, N. B. (2007). "Piyasa riski ölçümü". *Bankacılar Dergisi*, 61, 59-74.
- Akdoğan, S. K. (2012). "Türkiye'de Mali Serbestleşme Süreci Ve Krizlerin Kısa Bir Özeti". *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 189-208.
- Akdoğan, S. K. (2014). "1929 Krizi Sonrasında Türkiye Ekonomisinde İktisat Politikası Arayışları: İktisadi Devletçilik". *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 12(22), 348-365.
- Akipek, Ş. (1998). *Tüketici Kredisi*, (Yayımlanmış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akyıldız, H., ve Eroğlu, Ö. (2004). "Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 43-62.
- Aloğlu, Z. T. (2005). *Bankacılık Sektörünün Karşılaştığı Riskler ve Bankacılık Krizler Üzerindeki Etkileri*, (Uzmanlık Yeterlilik Tezi). Ankara: TCMB
- Alper, C. E., Mumcu-Serdar, A. (2000). "Türkiye'de Otomobil Talebinin Tahmini". *Ekonomi ve Ekonometri Merkezi, Boğaziçi Üniversitesi*.
- Arabacı, H. (2016). "Küresel Krizin Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri". *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 5(3), 1-6.
- Arısoy, İ., Aytun, C. (2014). "Türkiye'de Tüketim Harcamaları, Krediler ve Tüketici Güveni Arasındaki İlişkilerin Analizi". *Business & Economics Research Journal*, 5(2), 33-45.
- Arkan, S. (1989). "Consumer Credit and Its Practice". *Banka Huk. Dergisi*, 15, 19.
- Arkan, S. (1995). "Consumer Credit". *Banka Huk. Dergisi*, 18, 35.
- Arslan, İ. (2007). "Basel Kriterleri ve Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 49-66.

- Arslan, Ö., Karan, M. B. (2010). "Consumer credit risk characteristics: Understanding income and expense differentials". *Emerging Markets Finance and Trade*, 46(2), 20-37.
- Atış, A. G., Saygılı, F. (2014). "Türkiye’de Kredi Hacmi ve Cari Açık İlişkisi Üzerine Bir İnceleme". *Business and Economics Research Journal*, 5 (4), 129-141.
- Attanasio, O. P., Koujianou Goldberg, P. ve Kyriazidou, E. (2008). "Credit constraints in the market for consumer durables: Evidence from micro data on car loans". *International Economic Review*, 49(2), 401-436.
- Aydın, N., Şahin, C.(2009). "Demografik Faktörlerin Tüketici Kredisi Kullananların Temerrüde Düşmeleri Üzerindeki Etkisi". *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (44), 49-58.
- Balkaş, K. (2004). *Kredi Kavramı Ve Sektör Kredilerine Göre Türkiye’deki Belli Başlı Sektörlerin Analizi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayrakdaroğlu, A. (2010). "Türk Bankacılık Sektöründe Sermaye Yeterliliği: Ampirik Bir Uygulama". *Mali Ufuklar Dergisi, Ocak-Haziran*, 35-56.
- BDDK. (2016). Likidite Riskinin Yönetimine İlişkin Rehber (Rapor No: 6827). http://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/mevzuat_0096.pdf. Erişim Tarihi: 30.01.2019
- Beck, T., Büyükkarabacak, B., Rioja, F. K., ve Valev, N. T. (2012). "Who gets the credit? And does it matter? Household vs. firm lending across countries". *The BE Journal of Macroeconomics*, 12(1), 1-44.
- Berberoğlu, M. G., Teker, S. (2005). "Konut Finansmanı ve Türkiye’ye Uygun Bir Model Önerisi". *İtü Dergisi*, 2(1), 58-68.
- Berberoğlu, M. (2009). "Mortgage-İpotekli Konut Finansman-Sistemi ve Bu Sistemin Türkiye’de Uygulanabilirliği". *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 2, 119-146.

- Bezemer, D., Grydaki, M., ve Zhang, L. (2014). "Credit is what credit does: A functional differentiation of the credit-growth relation". *University of Groningen*, 1-59.
- Blackley, D. M. (1999). "The long-run elasticity of new housing supply in the United States: Empirical evidence for 1950 to 1994". *The Journal of Real Estate Finance and Economics*, 18(1), 25-42.
- Ceylan, E. (2009). "Avrupa Birliği Hukukunda Ve Türk Hukukunda Tüketici Kredileri – II". *TBB Dergisi*, 80, 121-149.
- Chadwick, M. G. (2018). "Effectiveness of monetary and macroprudential shocks on consumer credit growth and volatility in Turkey". *Central Bank Review*, 18(2), 69-83.
- Chen, J., Jin, M. (2014). "Income elasticity of housing demand in China: micro-data evidence from Shanghai". *Journal of Contemporary China*, 23(85), 68-84.
- Coşkun, Y. (2012). "Repo ve Ters Repo Düzenlemeleri: Banker Krizi Sonrası Ortaya Çıkışı ve Finansal Başarısızlık Dersleri Işığında Politika Önerileri". *Business & Economics Research Journal*, 3(1), 59-90.
- Čihák, M., Iossifov, P. K., ve Shanghavi, A. (2008). "Interest Rate Elasticity of Residential Housing Prices". *IMF Working Papers*, 1-32.
- Çalık, E. B (2016). *Geleneksel Bankalar İle Katılım Bankalarının Finansal Performanslarının Basel III Kriterleri Açısından Kıyaslanması*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çolak, Ö. F., Yiğidim, A. (2001). *Türk Bankacılık Sektöründe Kriz*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Daşdemir, E. N. (2018). "Borç Yükünün, Borçlu ve Ekonomi Üzerine Etkileri: Tüketici Kredileri ve Ücretler Üzerine Gözlemsel Bir Sınama". *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 58-72.
- DeFusco, A. A., Paciorek, A. (2014). "The Interest Rate Elasticity of Mortgage Demand: Evidence From Bunching at The Conforming Loan Limit". *American Economic Journal: Economic Policy*, 9(1), 210-40.

- Dickey, D. A., Fuller, W. A. (1979). "Distribution of The Estimators For Autoregressive Time Series With a Unitroot". *Journal of The American Statistical Association*, 74(366a), 427-431.
- Döner, Ö. (2009). *Uluslararası İç Denetim Standartlarına Göre Bankalarda Denetim Ve Türkiye Uygulamaları*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dücan, E., Polat, M. A., ve Balcıoğlu, E. (2016). "Tüketim Toplumu Örneği Olarak Türkiye'nin Cari Açık ve Tüketici Kredileri İlişkisi". *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(1).
- Eken, D., Çiçek, D. (2009). "Türkiye'de Otomotiv Sektöründeki Ürünlerin Kredilerle Finansmanının Satışlara Etkisi". *Maliye ve Finans Yazıları*, 1 (84), 61-77.
- Engle, R. F., Granger, C. W. (1987). "Co-Integration And Error Correction: Representation, Estimation, and Testing". *Econometrica: Journal of The Econometric Society*, 55 (2), 251-276.
- Eroğlu, N., Eroğlu, İ. (2010). "Merkez Bankalarının Bağımsızlığı ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)'nin Bağımsızlık Tartışması Üzerine Bir Değerlendirme". *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (19), 121-144.
- Ersan, İ., Günay, S. (2009). "Kredi riski göstergesi olarak kredi temerrüt swapları (CDSS) ve kapatma davasının Türkiye riski üzerine etkisine dair bir uygulama". *Bankacılar Dergisi*, 71, 3-22.
- Esen, O. (2005). "Bankacılık Krizleri, Yeniden Yapılandırma Programları ve Türk Bankacılık Sektörü". *Siyasa Dergisi*, 1 (1), 1-21.
- Favara, G., Imbs, J. (2015). "Credit Supply And The Price of Housing". *American Economic Review*, 105(3), 958-92.
- Fernández-Kranz, D., Hon, M. T. (2006). "A Cross-Section Analysis Of The Income Elasticity Of Housing Demand in Spain: Is There A Real Estate Bubble?". *The Journal of Real Estate Finance and Economics*, 32(4), 449-470.

- Göçer, İ., M. Mercan, M. ve O. Peker (2013), “Kredi Hacmi Artışının Cari Açığa Etkisi: Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Analizi”. *Ekonometri ve İstatistik*, 18, 1-17.
- Gujarati, D. N. (1995). *Basic Econometrics*. New York: Tata McGraw-Hill Education.
- Güçlü, H. (2004). *Türk Bankacılık Sistemi Yeniden Yapılandırma Programı* http://www.hakanguclu.com/calismalar/Bankacilik_Sektoru_Yeniden_Yapilandirma_Programi.pdf. Erişim Tarihi: 02.02.2019
- Gülter, H., Basti, E. (2014). “The housing finance system in Turkey”. *International Journal of Housing Markets and Analysis*, 7(3), 363-382.
- Güney, I. E., Hacıhasanoğlu, Y. S. ve Tümen, S. (2016). “Asgari Ücret Artışının Tüketici Kredilerine Etkisi” *Central Bank of the Republic of Turkey*, 25, 1-13.
- Gürel, E., Gürel, E. B. B. ve Demir, N. (2012). “Basel III Kriterleri”. *Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 16-28.
- Hense, F (2015) “Interest Rate Elasticity of Bank Loans: The Case For Sector-Specific Capital Requirement”, *CFS Working Paper Series*, No. 504
- Higgs, H., Worthington, A. C. (2014). “Price and Income Elasticity Of Australian Retail Finance: An Autoregressive Distributed Lag (ARDL) Approach”. *Australasian Accounting, Business and Finance Journal*, 8(1), 114-126.
- Hondius, E. H. (1992). *Hollanda'da Tüketici Kredileri* file:///F:/hondius_92_hollandada_tuketici.pdf. Erişim Tarihi: 10.02.2019
- Işık, S., Duman, K., ve Korkmaz, A. (2004). “Türkiye ekonomisinde finansal krizler: Bir faktör analizi uygulaması”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 45-69.
- İbicioğlu, M., Karan, M. B. (2009). “Türkiye’de Faiz Oranlarının Tüketici Kredileri Üzerindeki Etkisi”. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 3(2), 11-30.
- İbicioğlu, M. (2011). *Tüketici Kredisi Talebini Etkileyen Faktörler: Türkiye Üzerine Bir Uygulama*, (Yayımlanmış Doktora Tezi) Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- İbicioğlu, M., Karan, M. B. (2012). "Konut Kredisi Talebini Etkileyen Faktörler: Türkiye Üzerine Bir Uygulama". *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 4(1), 65-75.
- Kale, S., Eken, M. H. (2017). "Türk Bankacılığında Krizler ve Çıkarılan Dersler". *Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(5), 11-23.
- Kaptan, Ö. B. (2011). *Bireysel Kredilerin Risk ve Tüketici Davranışı Açısından Analizi*, (Yayımlanmış Doktora Tezi) Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karabıyık, İ., Uçar, M. (2010). "Türkiye'de 1980 Sonrası Uygulanan IMF Destekli İstikrar Programlarının Ekonomik Açısından Değerlendirilmesi". *Akademik İncelemeler Dergisi (AID)*, 5(2), 37-58.
- Karaçimen, E. (2014). "Financialization in Turkey: The Case Of Consumer Debt". *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 16(2), 161-180.
- Karaçimen, E. (2016). "Consumer Credit as an Aspect of Every Day Life of Workers in Developing Countries: Evidence From Turkey". *Review of Radical Political Economics*, 48(2), 252-268.
- Kargı, B. (2013). "Konut Piyasası Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Zaman Serileri Analizi (2000-2012)". *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 897-92.
- Karlan, D. S., Zinman, J. (2005). "Elasticities of Demand for Consumer Credit". *Yale University Economic Growth Center*, Discussion Paper, (926).
- Kearl, J. R., Rosen, K. T. ve Swan, C. (1974). *Relationships Between The Mortgage Instrument, The Demand For Housing And Mortgage Credit: A Review of Empirical Studies* <https://dspace.mit.edu/bitstream/handle/1721.1/48924/relationshipsbet00kear.pdf?sequence=1>. Erişim Tarihi: 05.03.2019
- Keskin, E., İnan, E.A., Mumcu, M., Erdönmez, P. (2008) *50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye'de Bankacılık Sistemi 1958-2007*, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği

- Kılıç, C. (2015). “Tüketici Kredileri ve Cari Açık Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29 (2), 407-420.
- Kıraç, F., Akardeniz, E. (2015). “Basel Kriterlerinin Türkiye’deki Bankacılık Sektörüne Yansımaları: T. Vakıflar Bankası TAO Örneği”. *The Journal of Academic Social Science*, 3 (12), 357-371.
- Kibritçioğlu, A. (2001). “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001”. *Yeni Türkiye Dergisi- Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, 1-17.
- Koç, K. (2010). *Bireysel Bankacılık Sektöründe İhtiyaç Kredisi ve Banka Müşterilerinin İhtiyaç Kredisi Kullanma Davranışları Üzerine Ankara Ölçeğinde Bir Araştırma*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KPMG, (2018). *Bankacılık Sektörel Bakış* <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2018/01/sektorel-bakis-2018-bankacilik.pdf>. Erişim Tarihi: 10.04.2019
- Külahi, E. A., Tiryaki, G. ve Yılmaz, A. (2013). “Türkiye’de Basel I, II ve III Kurallarına Uyum Süreci”. *Öneri Dergisi*, 10(40), 185-200.
- Levin, E. J., ve Pryce, G. B. (2009). “What determines the price elasticity of house supply? Real interest rate effects and cyclical asymmetries”. *Housing Studies*, 24(6), 713-736.
- Lukas, M. (2017). “Estimating Interest Rate Elasticities in Consumer Credit”. *Economics Letters*, 156, 155-158.
- Maki, D. M. (2002). “The growth of consumer credit and the household debt service burden. In The impact of public policy on consumer credit” Springer, Boston, MA, 43-68.
- Makuch, W. M., Dodge, J. L., Ecker, J. G., Granfors, D. C. ve Hahn, G. J. (1992). “Managing Consumer Credit Delinquency in The US Economy: A Multi-Billion Dolar Management Science Application”. *Interfaces*, 22(1), 90-109.
- Mazibaş, M., Tuna, Y. (2017). “Understanding the Recent Growth in Consumer Loans and Credit Cards in Emerging Markets: Evidence from Turkey”. *Emerging Markets Finance and Trade*, 53(10), 2333-2346.

- Mermod, A. Y.,Ceran, M. (2011). “Basel III Doğrultusunda Bankacılık Riskleri Ve Sermaye Yeterliliği; Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz”. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 2 (4), 29-38.
- Muellbauer, J. (2008). *Housing, Credit And Consumer Expenditure*. https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:d37709a6-10dc-4d93-876d-b0f2ef6a9b4a/download_file?file_format=pdf&safe_filename=Muellbauer_0415.pdf&type_of_work=Conference+item. Erişim Tarihi: 15.03.2019
- Organ, A., Kenger, M. D. (2012). “Bulanık Analitik Hiyerarşi Süreci ve Mortgage Banka Kredisi Seçim Problemine Uygulanması”. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 119-135.
- Öncü, Ö., Aktaş, R. (2007). “Yeniden Yapılandırma Döneminde Türk Bankacılık Sektöründe Verimlilik Değişimi”. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 247-266.
- Özatay, F. (2016). *Finansal Krizler ve Türkiye*. Ankara: Doğan Kitap.
- Özdemir, Ö., Boran, L. (2004). “An empirical investigation on consumer credit default risk” Discussion Paper. No. 2004/20, Turkish Economic Association, Ankara
- Öztürk, N. (2011). *Para Banka Kredi*. Ankara: Ekin Yayınları.
- Öztürk, N., Fitöz, E. (2009). “Türkiye’de Konut Piyasasının Belirleyicileri: Ampirik Bir Uygulama”. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 5(10), 21-46.
- Özülke, F. (2011), “The Effect of Consumer Loans on the Current Account Balance in Turkey (2005-2011)”, *13th International Conference on Finance and Banking, October 2011*, 489-500, Ostrava.
- Pamuk, Ş. (2015). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi: Büyüme, Kurumlar ve Bölüşüm*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Parasız, İ. (1990). “Körfez Krizinin Türk Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”. *Tekstil ve Mühendis*, 4(24), 325-329.
- Pesaran, M. H.,Shin, Y., Smith, R. J. (2001). “Bounds Testing Approaches to the Analysis of Long Run Relationships”. *Journal of Applied Econometrics*, (16), 289-326.

- Poyraz, O. (2010). *Kredi Talebinde Bulunan İşletmelerin Finansal Tablolarında Yapılan Düzeltme ve Arındırma İşlemleri Üzerine Bir İnceleme*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Saçık, S. Y. ve E. Karaçayır (2014), “Küresel Kriz Sonrasında Cari Açık ve Kredi Hacmi Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”, *International Conference on Eurasian Economies*, 1-8.
- Sandalcılar, A. R., Altınar, A. (2014), “Türkiye’de Tüketici Kredileri İle Cari İşlemler Açığı Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, *Bankacılar Dergisi*, 89, 28-40.
- Sevüktekin, M., Çınar, M. (2017). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi: Eviews Uygulamalı*, Bursa: Dora Basım Yayım.
- Stafford, F., Dunkelberg, W. (1969). “The Cost of Financing Automobile Purchases”. *The Review of Economics and Statistics*, 459-464.
- Stephens Jr, M. (2003). “The Consumption Response to Predictable Changes in Discretionary Income: Evidence From The Repayment of Vehicle Loans”. *National Bureau of Economic Research*, 1-32.
- Süslü, B., & Dişbudak, C. (2012). “TCMB’nin Para Politikası Duruşunun Alternatif Açıklaması: Parasal Durum Endeksi (MCI)”. *Yönetim ve Ekonomi*, 19(2), 67-85.
- Şahin, İ. (2013). “Küresel Finansal Kriz Esnasında Geliştirilen Bankacılık Düzenlemelerinden Basel III Kriterlerinin Kapsamı ve Uygulama Süreci”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (59), 149-166.
- Şimşek, K. Ç. (2007). *Bankacılıkta Risk ve Risk Ölçüm Yöntemleri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tai, M. (2017). “House Prices and The Allocation of Consumer Credit”. *Working paper*. Harvard Finance Seminar, 1-50.
- Tarı, R. (2008). *Ekonometri*, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları.
- Taşar, M. O. (2009). “Finansal Regülasyonlar ve Küresel Kriz Sürecinde Türk Dünyası Bankacılık Sistemlerinin Yeniden Yapılandırılması”. *Avrasya Etüdüleri*, 36(2), 7-46.

- Taylor, J. B. (2007). "Housing and monetary policy". *National Bureau of Economic Research*, 1-18.
- TBB, (2008). "50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi "1958-2007"", <https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/808/2tbb50yil.pdf>. Erişim Tarihi: 10.01.2019
- TBB, (2019). "Bankalarımız 2018", https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7604/Bankalarimiz_2018.pdf. Erişim Tarihi: 10.01.2019
- Tekirdağ, A. (2009). *Türkiye’de Bireysel Kredi Artışı ve Risk Analizi*, (Uzmanlık Yeterlilik Tezi). Ankara: TCMB
- Telatar, E. (2011). "Türkiye’de Cari Açık Belirleyicileri ve Cari Açık-Krediler İlişkisi". *Bankacılar Dergisi*, 78, 22-34.
- Temel, H. (2006). *Basel II Kriterlerine Göre Ticari Bankalarda Kredi Riski Yönetimi*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Thakuriah, P., Liao, Y. (2005). "Analysis Of Variations In Vehicle Ownership Expenditures". *Transportation Research Record*, 1926, (1), 1-9.
- Tiryaki, S. T. (2016). "Kredi Talebi Gostergeleri". *Central Bank of the Republic of Turkey*, 1,1-14
- Togan, S., Berument, H. (2011). "Cari İşlemler Dengesi, Sermaye Hareketleri ve Krediler". *Bankacılar Dergisi*, 78, 3-21.
- Tunçsiper, B., Yılmaz, G., ve İlban, O. (2007). "Türk Bankacılığı Sorunları Üzerine Bir Araştırma: Balıkesir Örneği". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 69-89.
- Tunçsiper, B., Öksüzler, O. (2012). "Döviz Kuru Riski Türkiye’nin İhracatını Azaltır mı? Hata Doğrulama Yöntemi ile Bir Ampirik Değerlendirme". *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 2(3), 1-13.
- Turvey, C. G., He, G., Jiujiu, M. A., Kong, R., Meagher, P. (2012). "Farm credit and credit demand elasticities in Shaanxi and Gansu". *China Economic Review*, 23(4), 1020-1035.

- Uçarkaya, S. (2006). *Kamu Bankalarının Bankacılık Sistemindeki Rolü*, (Uzmanlık Yeterlilik Tezi). Ankara: TCMB
- Ural, M. (2003). “Finansal Krizler ve Türkiye”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 11-29.
- Usta, F.G. (2018). *Kredi Talebinin İncelenmesi Aşamasında Bankalar Tarafından Yapılan Aktarma-Arındırma İşlemleri*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Ünsal, E. (2017) *Mikroiktisat* Ankara: Murat Yayınları.
- Valadkhani, A., Anwar, S. (2012). “Interest Rate Pass Through and the Asymmetric Relationship Between the Cash Rate and the Mortgage Rate”. *Economic Record*, 88(282), 341-350.
- Wonder, N., Wilhelm, W., Fewings, D. (2008). “The financial rationality of consumer loan choices: Revealed preferences concerning interest rates, down payments, contract length, and rebates”. *Journal of Consumer Affairs*, 42(2), 243-270.
- Yastı, H. (1998). *Kamu Kurumlarında Çalışan Personelin Tüketici Kredisi Kullanma Davranışlarına İlişkin Bir Araştırma*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Yaylalı, M. (2003) *Mikroiktisat*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Yazıcı, M. (2018). *Bankacılıkta Kredi Tahsisi* Ankara: Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar
- Yeldan, E. (2009). “Kapitalizmin Yeniden Finansallaşması ve 2007/2008 Krizi: Türkiye Krizin Neresinde?”. *Çalışma ve Toplum*, 1, 11-28.
- Yetiz, F. (2016). “Bankacılığın Doğuşu ve Türk Bankacılık Sistemi”. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 107-117.
- Yıldırım, O. (2004). “Türk bankacılık sektörünün temel sorunları ve sektörde yaşanan mali riskler”. *Dış Ticaret Dergisi*, 30, 1-13.
- Yıldırım, O. (2017). *Türk Bankacılık Sistemi* Ankara: Seçkin Yayıncılık

İNTERNET KAYNAKLARI

https://www.bis.org/about/basel_process.htm?m=1%7C392%7C604. Erişim Tarihi:
02.03.2019

<https://evds2.tcTCMB.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>. Erişim Tarihi: 05.05.2019

<https://fred.stlouisfed.org/search/?st=unemployment%20turkey>. Erişim Tarihi:
05.05.2019

<https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59>.
Erişim Tarihi: 05.05.2019

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Sena GÜLTEKİN
Doğum Yeri ve Tarihi	ERZURUM/05.08.1992
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, İİBF
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, İktisat Ana Bilim Dalı, İktisat Teorisi Bilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	<p><u>Uluslararası Bilimsel Toplantılarda Sunulan ve Bildiri Kitaplarında (Proceedings) Basılan Bildiriler</u></p> <p>Eren, M. ve Gültekin, S. (2017) “Application of A New Grey Model to Forecast the Relation of Supply and Demand of Natural Gas in Turkey” 2. CIEP Kongresi,, 05-07 Ekim 2017, Isparta, Türkiye (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).</p> <p>Akan, Y., Tosun, B. ve Gültekin, S. (2017) “Inequality and Development: An OECD Examination” 2. CIEP Kongresi, 05-07 Ekim 2017, Isparta, Türkiye (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).</p> <p>Aktürk, E. ve Gültekin, S. (2018) “Ekonomik Özgürlük ve Eşitsizliğin Beşeri Sermaye Üzerine Etkisi: Panel Veri Analizi” 6. UEK-TEK Kongresi, 1-3 Kasım 2018, Antalya, Türkiye (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).</p> <p>Akan, Y., Aktürk, E. ve Gültekin, S. (2019) “Tasarruf Ve Sanayileşme İlişkisi: Panel Veri Analizi” 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 2-5 Mayıs 2019, 1047-1050, Erzurum, Türkiye (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum).</p> <p>Aktürk, E., Akan, Y. ve Gültekin, S. (2019) “Finansal Hizmetler Güven Endeksi’ni Etkileyen Ekonomik Faktörler” 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 2-5 Mayıs 2019, 1051-1056, Erzurum, Türkiye (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum).</p>

İş Deneyimi	
Stajlar	Ekonomi Bakanlığı-Ankara-2014-3,5 Ay Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu-İstanbul-2015-3,5 Ay Ankara Sanayi Odası-Ankara-2015-3,5 Ay
Çalıştığı Kurumlar	Araştırma Görevlisi- Atatürk Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/İktisat Bölümü/İktisat Teorisi
İletişim	
E-Posta Adresi	sen.gultekin@atauni.edu.tr
Tarih	24.07.2019